

Львівський національний університет імені Івана Франка

Міністерство освіти і науки України

Львівський державний університет внутрішніх справ

Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ЛУТЧИН ВОЛОДИМИР ІГОРОВИЧ

УДК 343.232-048.445(477:438)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА:
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. І. Лутчин

Науковий керівник **Сенько Микола Миколайович**, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльна характеристика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2021.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню й порівняльному аналізу проблематики класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща.

У межах дослідження сформовано визначення, а саме: «Класифікація кримінальних правопорушень – це об'єктивний, чіткий розподіл за певним критерієм кримінальних правопорушень на взаємовиключні групи, які відповідають цілям класифікації, мають вичерпний характер і відображають закономірності розвитку інституту кримінальних правопорушень». Запропонована дефініція підходить як для кримінально-правової доктрини України, так і Республіки Польща, оскільки відповідає доктринальним і законодавчим позиціям, які існують в Україні та Республіці Польща. Розкрито також зміст її ключових ознак.

Встановлено, що об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща відрізняється, а саме відмінність полягає в його матеріальній ознаці, оскільки за КК Республіки Польща кримінальне правопорушення визнається суспільно шкідливим, що ж стосується КК України, то воно визнається суспільно небезпечним.

Запропоновано виділяти два види класифікації кримінальних правопорушень – законодавчий і доктринальний. Законодавча класифікація передбачає поділ кримінальних правопорушень, який закріплений у чинному кримінальному законі відповідної держави. Доктринальна класифікація здійснюється за ознаками та елементами складу кримінального

правопорушення, а також на підставі інших критеріїв, які знайшли своє відображення в науковій літературі. Доктринальна класифікація нерозривно пов'язана з законодавчою класифікацією і виступає як додаткова по відношенню до першої, яка є основною. Вона дає змогу уточнити юридичний і соціальний зміст відповідних кримінально протиправних діянь, поглибити наше уявлення щодо їхнього взаємозв'язку.

Основним критерієм доктринальної класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща присвячений окремий розділ дисертаційної роботи, у якому виокремлено класифікаційні групи кримінальних правопорушень залежно від їхніх ознак і елементів складу.

Згідно з дослідженням об'єкта кримінального правопорушення, як одного з основних критеріїв доктринальної класифікації в кримінальному праві України та Республіки Польща, можна стверджувати про існування двох різних історично усталених концепцій щодо його розуміння й сутності. Так, у польській кримінально-правовій доктрині існує концепція, що під об'єктом кримінального правопорушення треба розглядати «правове благо», яке походить від так званого «суспільного блага» і стає правовим унаслідок взяття його під охорону кримінальним законом. Що ж стосується української правової доктрини, то усталеною є концепція, що під об'єктом кримінального правопорушення треба розуміти «суспільні відносини», які взяті під охорону кримінальним законом.

Проведення класифікації кримінальних правопорушень за родовим об'єктом дало змогу встановити, що він покладений в основу побудови Основної частини КК України і КК Республіки Польща. Саме за ним кримінальні правопорушення сформовані у відповідні розділи. Кримінальний кодекс Республіки Польща складається з трьох частин: Загальної, Особливої і Військової, тому в польському законодавстві родовий об'єкт також слугує для систематизації кримінальних правопорушень у Військовій частині на відповідні розділи. Так, за родовим об'єктом у Особливій частині КК

Республіки Польща можна виділити 21 групу кримінальних правопорушень і 6 груп – у Військовій частині. Що стосується Особливої частини КК України, то в ній можна виділити 20 груп кримінальних правопорушень. Важливою відмінністю є й те, що в кримінальному праві Республіки Польща за допомогою родового об'єкта виокремлено казначейські кримінальні правопорушення, за які кримінальна відповідальність встановлена в Карному казначейському кодексі Республіки Польща (Kodeks karny skarbowy) – це єдиний вид кримінальних правопорушень, за які кримінальна відповідальність встановлена не в КК Республіки Польща.

Класифікація кримінальних правопорушень за ознаками об'єктивної сторони дала змогу встановити, що єдиною суттєвою відмінністю є предмет кримінального правопорушення, який у польській кримінально-правовій доктрині належить до факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; щодо інших ознак, то вони є спільними і виділяються як польськими, так і українськими науковцями.

Унаслідок порівняльної класифікації кримінальних правопорушень за ознакою віку особи, з досягненням якого настає кримінальна відповідальність за їхнє вчинення, встановлено, що КК Республіки Польща закріплює вищий віковий поріг, з якого особа може підлягати кримінальній відповідальності – він становить 17 років на відміну від українського кримінального закону, де такий віковий поріг становить 16 років. Спеціальний вік особи за КК Республіки Польща становить 15 років, натомість у КК України – 14 років. Також встановлено, що КК Республіки Польща не передбачає форми співучасті, а лише закріплює її види, які збігаються з видами співучасті, передбаченими в КК України.

Проведення порівняльної класифікації кримінальних правопорушень за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення встановило, що арт. 9 КК Республіки Польща передбачає лише поняття форми вини, умислу й необережності кримінального правопорушення, однак не згадує про їхні види, такі, як прямиий і непрямиий умисел, кримінально протиправна

самовпевненість і недбалість. Що стосується кримінально-правової доктрини Республіки Польща, то види вини виділяються всіма науковцями. На відміну від КК Республіки Польща, кримінальний закон України в ст. 23 містить поняття вини, з якого виокремлюються її форми: умисел і необережність кримінального правопорушення.

Встановлено, що законодавча класифікація міститься в арт. 7 § 1 КК Республіки Польща, який передбачає, що кримінальні правопорушення (*przestępstwa*) поділяються на злочини (*zbrodnie*) та кримінальні проступки (*występek*). В українському законодавстві ст. 12 КК України передбачає класифікацію кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки. Окрім цього, у ч. 3 ст. 12 КК України за новою редакцією закріплено класифікацію злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

У межах дослідження розглянуто формальний і матеріальний критерій поділу кримінальних правопорушень, які виділяються як українськими, так і польськими науковцями. Формальний критерій поділу в кримінальному праві Республіки Польща обумовлюється певними елементами, такими, як юридичний наслідок і умова, що передбачені кримінальним законом. Що стосується юридичного наслідку, то вид і строк покарання передбачені санкцією відповідної кримінально-правової норми. Під законодавчою умовою розуміється форма вини, оскільки відповідно до арт. 8 КК Республіки Польща злочин може бути вчинений лише умисно, а кримінальний проступок – як умисно, так і необережно. Щодо українського кримінального права, то в ньому формальний критерій поділу кримінального правопорушення складається лише з юридичного наслідку, тобто вид і строк покарання передбачені санкцією відповідної кримінально-правової норми. Унаслідок цього нами запропонована й обґрунтована нова редакція ст. 12 КК України, яка враховує форму вини під час класифікації кримінальних правопорушень (проект статті подається у Висновках).

Завдяки аналізу положень КК України виокремлено два типи кримінальних правопорушень: змішані й однорідні. Змішаним є кримінальне

правопорушення одного виду, основний склад якого є кримінальним проступком, а кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є злочином. Однорідним є кримінальне правопорушення одного виду, у якому основний і кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склади визначено кримінальним проступком або злочином.

Що стосується матеріального критерію, то він полягає в поділі кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки залежно від тяжкості кримінального правопорушення, що визначається в кримінальному праві України за допомогою ступеня суспільної небезпеки діяння; що ж стосується кримінального права Республіки Польща, то матеріальний критерій визначається за допомогою ступеня суспільної шкідливості діяння. Виділено обставини й ознаки, що впливають на тяжкість кримінального правопорушення як в Україні, так і в Республіці Польща, а також запропоновано і обґрунтовано концепцію матеріального критерію класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, яка базується на філософських положеннях про перехід кількісних показників у якісні. Це означає, що за досягнення необхідної межі кількісного критерію можливий перехід до нової якості; говорячи про кримінальне право, за досягнення необхідного ступеня суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння виявляється нова категорія його тяжкості (перехід із групи кримінальних проступків до групи злочинів).

Розглянуто проблематику випадків кримінальних правопорушень «меншої тяжкості», які передбачені КК Республіки Польща, унаслідок чого підтримано позицію, що це є різновидом привілейованого складу кримінального правопорушення, який створюється завдяки додаванням до основного складу словосполучення «меншої тяжкості».

Досліджено класифікацію злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі в кримінальному праві України, розглянуто ознаки, які впливають на тяжкість

злочинів на прикладі Розділу II КК України Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Встановлено, що класифікація кримінальних правопорушень має міжгалузеве значення як в Україні, так і в Республіці Польща.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, кримінальний проступок, класифікація, законодавча класифікація, доктринальна класифікація, формальний критерій, матеріальний критерій, об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

ANNOTATION

V.I. Lutchyn Classification of criminal offenses under the criminal law of Ukraine and of the Republic of Poland: comparative analysis. – Qualification scientific work, manuscript copyright.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law, Ivan Franko National University of Lviv Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv State University of Internal Affairs Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2021.

The thesis is devoted to complex research and comparative analysis of the problems of classification of criminal offenses under the criminal law of Ukraine and of the Republic of Poland.

In the framework of the thesis, the following definition was formed: “Classification of criminal offenses is an objective, clear division of criminal offenses into mutually exclusive groups according to certain criteria that meet the objectives of the classification, are comprehensive and reflect the patterns of development of criminal offenses institution.” The proposed definition is suitable for both criminal law doctrines of Ukraine and the Republic of Poland as it corresponds to the doctrinal and legislative positions that exist in Ukraine and in the Republic of Poland. Additionally, the content of its key features has been revealed.

It has been established that the object of classification of criminal offenses under the criminal laws of Ukraine and of the Republic of Poland differs; namely, the difference lies in its substantive nature, because according to the Criminal Code of the Republic of Poland, criminal offense is considered socially harmful, whereas in the Criminal Code of Ukraine, it is considered as socially dangerous.

It has been proposed to distinguish two types of classification of criminal offenses – the legislative one and the doctrinal one. Legislative classification provides for the division of criminal offenses, which is enshrined in the current criminal law of the state. The doctrinal classification is carried out on the basis of elements and content of a criminal offense, as well as on the basis of other criteria which are reflected in the scientific literature. The doctrinal classification is inextricably linked with the legislative classification and acts as a supplement to the

first, which is the main one. It provides the possibility to clarify the legal and social content of the relevant criminal offenses, and to deepen our understanding of their relationship.

A separate section of the thesis, which identifies the classification groups of criminal offenses depending on the features and elements of the criminal offense, was devoted to main criteria of the doctrinal classification of criminal offenses under the criminal law of Ukraine and of the Republic of Poland.

As result of the study of the criminal offense object as one of the main criteria of doctrinal classification in the criminal law of Ukraine and of the Republic of Poland, it is possible to claim about the existence of two different historically established concepts of its understanding and its essence. Thus, in the Polish criminal law doctrine there is a concept that the object of a criminal offense should be considered a "legal good", which derives from the so-called "public good" and becomes legitimate as a result of its protection by criminal law. As for the Ukrainian legal doctrine, the set concept is that the object of a criminal offense should be understood as "social relations", which are under the protection of the criminal law.

Due to the classification of criminal offenses by generic object, it has been established that it makes the basis for the construction of the Main Part of the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Code of the Republic of Poland. By it, the criminal offenses are classified into the relevant sections. The Criminal Code of the Republic of Poland consists of the three following parts: General, Special and Military. Therefore, in Polish law, the generic object also serves to systematize criminal offenses in the Military part into appropriate sections. Thus, according to the generic object in the Special part of the Criminal Code of the Republic of Poland, twenty-one groups of criminal offenses and six groups in the Military part can be distinguished. As for the Special part of the Criminal Code of Ukraine, it can be divided into twenty groups of criminal offenses. An important difference is that, in the criminal law of the Republic of Poland, with the help of a generic object, treasury criminal offenses are singled out, and for them the criminal liability is established in the Treasury Code of the Republic of Poland (Kodeks karny skarbowy); they are the

only type of criminal offenses, the criminal liability for which is not established in the Criminal Code of the Republic of Poland.

Having classified criminal offenses on the basis of the objective side of the criminal offense, it has been established that the only significant difference is that the subject of a criminal offense in the Polish criminal law doctrine refers to the optional features of the objective side of the criminal offense; concerning other features, they are common and distinguished by both Polish and Ukrainian scholars.

As a result of the comparative classification of criminal offenses on the basis of the age of the person which has to be reached for criminal responsibility for their commission, it has been established that the Criminal Code of the Republic of Poland indicates a higher age threshold from which a person may be criminally liable than the Criminal Code of Ukraine. Thus, in the criminal law of the Republic of Poland, the general age from which criminal liability may arise is 17 years, in contrast to the Ukrainian criminal law, where such age threshold is set at 16 years. The special age of a person under the Criminal Code of the Republic of Poland is 15 years, while the Criminal Code of Ukraine stipulates 14 years. Additionally, it has been established that the Criminal Code of the Republic of Poland does not provide for forms of complicity, but only establishes its types, which coincide with the types of complicity provided for in the Criminal Code of Ukraine.

As a result of the comparative classification of criminal offenses on the basis of the subjective side of the criminal offense, it has been established that the Criminal Code of the Republic of Poland provides in Art. 9 only the concepts of form of guilt, intent and negligence. However, it does not mention their types such as direct and indirect intent, criminally reckless misconduct and negligence. As for the criminal law doctrine of the Republic of Poland, all types of guilt are distinguished by all scholars. Unlike the Criminal Code of the Republic of Poland, the criminal law of Ukraine in Art. 23 contains the concept of guilt, from which its following forms are distinguished: intent and negligence.

It has been established that the legislative classification is contained in Art. 7 § 1 of the Criminal Code of the Republic of Poland. Thus, Art. 7 § 1 of the Criminal

Code of the Republic of Poland provides that criminal offenses (przestępstwa) are divided into crime (zbrodnie) and misdemeanor (występek). With regard to Ukrainian legislation, Article 12 of the Criminal Code of Ukraine stipulates the classification of criminal offenses into crimes and misdemeanors. In addition, in Part 3 of Art. 12 of the Criminal Code of Ukraine in the amended version, the classification provides minor, serious and major crimes.

The study examines the formal and substantive criteria for the division of criminal offenses, which are distinguished by both Ukrainian and Polish scholars. The formal criterion of division in the criminal law of the Republic of Poland is determined by certain elements, such as the legal consequence and the condition provided by criminal law. As for the legal consequence, in this case we are talking about the type and term of punishment provided for in the sanctions of the relevant criminal regulation. A legal condition is a form of guilt, because according to Article 8 of the Criminal Code of the Republic of Poland, a crime can be committed only intentionally, and a misdemeanor, both intentionally and negligently. With regard to Ukrainian criminal law, the formal criterion for the division of a criminal offense consists only of a legal consequence, i.e. it is a question of the type and term of punishment provided for in the sanction of the relevant criminal regulation. As a result, we have proposed and substantiated a new version of Article 12 of the Criminal Code of Ukraine, which takes into account the form of guilt in the classification of criminal offenses. The draft of the article is provided in the Conclusions.

Due to the analysis of the provisions of the Criminal Code of Ukraine, two following types of misdemeanors have been identified: mixed and kindred. A mixed criminal offense is of one type, the main composition of which is a misdemeanor, and qualified (if any, and especially qualified) composition is a crime. Kindred is a criminal offense of one type, in which the main and qualified (if any, and especially qualified) composition is a misdemeanor or a crime.

As for the substantive criterion, it is the division of criminal offenses into crimes and misdemeanors depending on the severity of the criminal offense, which

is determined in the criminal law of Ukraine by the degree of public danger of the act, whereas for the criminal law of the Republic of Poland it is determined by the degree of public harmfulness of the act. Circumstances and signs influencing the gravity of a criminal offense both in Ukraine and in the Republic of Poland have been highlighted. Additionally, the concept of substantive criterion of classification of criminal offenses into misdemeanors and crimes has been proposed and substantiated; the concept is based on philosophical provisions on the transition from quantitative to qualitative indicators. This means that when the required limit of the quantitative criterion is possible, a transition to a new quality is possible, speaking of criminal law, when the required degree of public danger of a criminal offense is achieved, we get a new category of its severity (transition from the misdemeanor to the crime group).

The issue of cases of "minor gravity" of criminal offenses provided for in the Criminal Code of the Republic of Poland is considered. As a result, the position is supported that this is a kind of privileged corpus of a misdemeanor, which is created by adding to the main structure of the phrase "less grave".

The classification of crimes into minor, serious and major crimes in the criminal law of Ukraine has been considered. The signs that affect the severity of crimes were provided on the example of Section II of the Criminal Code of Ukraine "Criminal offenses against life and health".

It has been established that the classification of criminal offenses is of intersectoral significance both in Ukraine and in the Republic of Poland.

Keywords: criminal offense, crime, misdemeanor, classification, legislative classification, legislative classification, formal criterion, substantive criterion, criminal offense object, objective side of criminal offense, subject of criminal offense, subjective side of criminal offense.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати
дисертації**

1. Лутчин В. І. Поняття, зміст, та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. №38. Том 2. С. 56-68.

2. Лутчин В. І. Об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 5. С. 78-82.

3. Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 6. С. 112-118.

4. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень в кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №2. С. 52-57.

5. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 144–152.

6. Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки у кримінальному праві України та Республіки Польща. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С. 292-299.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лутчин В. І. Сутність та поняття кримінального проступку. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7–8 лют. 2018 р.). Львів. 2018. С. 144-146.
8. Лутчин В. І. Поняття кримінального правопорушення. *Одеські юридичні читання: наукові конференції Одеської школи права* (м. Одеса, 9 лист. 2018 р.). Одеса. 2018. С. 115-117.
9. Лутчин В. І. Класифікація насильницьких кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *New challenges of legal science in Ukraine and EU countries: international scientific and practical conference* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 315-318.
10. Лутчин В. І. Класифікація цілеспрямованих кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *Systematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world: international scientific and practical conference* (Arad, Romania, December 27–28, 2019). Arad. 2019. С. 78-82.
11. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща в залежності від шкоди чи небезпеки яка завдається правовому благу. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 6–7 лют. 2020 р.). Львів. 2020. С. 134-136.
12. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за ознаками безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення у кримінальному праві України та Республіки Польща. *П'яті таврійські юридичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ. 2020. С. 154-157.
13. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща в залежності від форми

кримінального провадження. *Сучасне право в епоху соціальних змін*: матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 лютого 2021 р.). Київ. 2021. С. 317-319.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
------------	----

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	25
1.1. Поняття, зміст та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща.....	26
1.2. Об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща	31
1.3. Критерії (ознаки) класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща	42
Висновки до Розділу 1	55
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ЗА ОЗНАКАМИ Й ЕЛЕМЕНТАМИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	59
2.1. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єкта кримінального правопорушення.....	59
2.2. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення	73
2.3. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.....	94
2.4. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення	104
Висновки до Розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗЛОЧИНИ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	127

3.1. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки в кримінальному праві України та Республіки Польща.....	127
3.2. Класифікація злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі за кримінальним правом України.....	151
3.3. Значення класифікації кримінальних правопорушень.....	161
Висновки до Розділу 3	170
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178
ДОДАТКИ.....	198

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні спостерігається активне реформування правової системи України, зокрема це стосується кримінального права. Одним

із напрямів реформування кримінального законодавства відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції, схваленої Рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15.02.2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 року № 311/2008, є впровадження в кримінальне законодавство України інституту кримінального правопорушення. Визначається, що кримінальний проступок і злочин мають стати видами кримінального правопорушення. З метою реалізації вищезазначеного, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року №2617–VIII, який набрав чинності 01.07.2020 року. Положення цього Закону запровадили інститут кримінальних правопорушень до Кримінального кодексу (далі – КК) України, а також нову редакцію ст. 12 КК України, у якій власне і закріплена класифікація кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, а також класифікація злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Запровадження інституту кримінальних правопорушень до КК України, а також досвід інших держав романо-германської правової сім'ї щодо диференціації кримінально протиправного діяння, акти інституцій Ради Європи обумовлюють актуальність дослідження класифікації кримінальних правопорушень.

Під час дослідження проблематики класифікації кримінальних правопорушень безцінним може бути досвід Республіки Польща, особливо у світлі набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Республіка Польща – це та країна, яка на шляху до членства в ЄС була змушена пристосувати своє кримінальне законодавство до європейських стандартів. Класифікація кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки закріплена в чинному КК Республіки Польща, який був прийнятий у 1997 році, а також вона була передбачена КК Республіки Польща 1969 і 1932

років. Варто зазначити, що останній поширював свою дію й на сучасну територію Західної України, яка на той час входила до складу Польської Республіки (1918–1939 рр.), тому проведення порівняльного дослідження класифікації кримінальних правопорушень у межах кримінального права України та Республіки Польща є доволі актуальним, оскільки напрацьовані позиції, які існують у польській кримінально-правовій доктрині з цього питання дадуть нам можливість заповнити прогалини, що існують на сьогодні в кримінальному праві України щодо класифікації й систематизації кримінальних правопорушень.

Над проблематикою класифікації кримінальних правопорушень працювали такі українські науковці: Д. С. Азаров, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, В. М. Бурдін, М. М. Дмитрук, О. О. Горішній, В. К. Грищук, Л. М. Кривоченко, О. К. Марін, В. О. Навроцький, М. М. Сенько, В. Я. Тацій, С. А. Тарарухін, О. Ю. Татаров, В. О. Туляков, В. І. Фаринник, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Н. Б. Хлистова, О. А. Шаповалова, В. Я. Шикор, Г. З. Яремко та інші вчені. Також над цією проблематикою працювали такі польські науковці: І. Андреев, К. Банасік, П. Богацкі, М. Боярські, Л. Гардоцкі, Й. Геровські, Й. Гезек, Р. Гураль, К. Дашкевіч, Р. Дембські, С. Ковальські, М. Круліковські, Й. Макаревіч, А. Маліновські, А. Марек, М. Мозгава, А. Пальчевська, Й. Папєж, Е. Плебанек, Е. Пливачевські, Б. Стефаньська, М. Сьрубка, С. Тарапата, О. Троха, М. Філяр, С. Франковські, М. Цєсляк та інші вчені.

Проте дослідження здійснювалось у межах лише кримінального права однієї держави, тому спеціальне порівняльне дослідження класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми кримінально-правової охорони особи, суспільства та держави» на 2016–2018 рр. (номер

державної реєстрації 0116U001650); «Теоретико-прикладні проблеми ефективності кримінального законодавства України» на 2019–2021 рр. (номер державної реєстрації 0119U002406).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є порівняльне дослідження класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. Для досягнення цієї мети окреслені наступні завдання:

- визначити поняття, зміст та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- дослідити, що є об'єктом класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- розглянути і провести порівняльну характеристику наявних у польській і українській кримінально-правових доктринах критеріїв класифікації кримінальних правопорушень;
- здійснити порівняльну класифікацію кримінальних правопорушень на групи за певними ознаками й елементами складу кримінального правопорушення в межах кримінального права України та Республіки Польща;
- дослідити і провести порівняльний аналіз критеріїв класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- дослідити класифікацію злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі за кримінальним правом України;
- дослідити значення класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки для кримінального права України та Республіки Польща, а також її вплив на інші галузі права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини пов'язані з класифікацією кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща.

Предметом дослідження є класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща.

Методи дослідження. Під час написання дисертаційної роботи були використані наступні загальнонаукові і спеціальні методи: *загальнонауковий діалектичний метод* – для пізнання законодавчих і доктринальних положень щодо класифікації кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща (усі розділи); *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення ознак і критеріїв законодавчої та доктринальної класифікації кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща, а також для порівняння класифікаційних груп кримінальних правопорушень, виділених за відповідним критерієм, і їхнього правового значення (усі розділи); *системно-структурний* – для систематизації критеріїв класифікації кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща, а також під час формування груп і підгруп кримінальних правопорушень за чітко визначеними критеріями (підрозділи 1.3; 2.1–2.4; 3.1; 3.2); *формально-логічний* – для аналізу законодавчих положень цих держав щодо класифікації кримінальних правопорушень і злочинів, а також обґрунтування позицій їхнього вдосконалення (підрозділи 3.1; 3.2); *метод документального аналізу* – для вивчення матеріалів судової практики (підрозділи 2.2; 2.3; 3.1).

Теоретичну основу дисертації склали наукові праці із загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінально-процесуального права, а також філософсько-методологічна література, енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Конституція Республіки Польща, КК України, КК Республіки Польща, Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, КПК Республіки Польща, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Кодекс Республіки Польща про адміністративні правопорушення,

Закони України, Закони Республіки Польща та інші нормативно-правові акти України та Республіки Польща.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики України та Республіки Польща. Загалом проаналізовано понад 150 судових актів.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі вперше в Україні здійснено порівняльне дослідження класифікації кримінальних правопорушень у межах кримінального права України та Республіки Польща. Найбільш актуальними положеннями, сформованими в дисертаційній роботі, є наведені нижче.

Уперше:

– запропонована й обґрунтована концепція матеріального критерію класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, яка базується на загальнофілософських положеннях про перехід кількісних показників у якісні. Це означає, що після досягнення необхідної межі кількісного критерію можливий перехід до нової якості, говорячи про кримінальне право після досягнення необхідного ступеня суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння, ми отримуємо нову категорію його тяжкості (перехід із групи кримінальних проступків до групи злочинів).

– завдяки порівняльному аналізу виокремлено два типи кримінальних правопорушень: змішані й однорідні. Змішаним є кримінальне правопорушення одного виду, основний склад якого є кримінальним проступком, а кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є злочином. Однорідним є кримінальне правопорушення одного виду, у якому основний і кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є кримінальним проступком або злочином.

– запропонована й обґрунтована двохелементна структура формального критерію класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, яка базується, окрім виду й розміру покарання, на формі вини. Таким чином, враховано особливості кримінальних правопорушень, які

можуть бути вчинені як з умисною, так і необережною формою вини. Проєкт статті подається у висновках.

Удосконалено:

– поняття класифікації кримінальних правопорушень, а саме викладено його наступним чином: «Класифікація кримінальних правопорушень – це об’єктивний, чіткий розподіл за певним критерієм кримінальних правопорушень на взаємовиключні групи, які відповідають цілям класифікації, мають вичерпний характер і відображають закономірності розвитку інституту кримінальних правопорушень».

– поняття ступеня суспільної небезпеки діяння, а саме викладено його наступним чином, що це – іманентна (внутрішня) ознака, яка формально вбирає в себе всі ознаки конкретного виду забороненого діяння, окреслює інтенсивність, з якою завдається негативний вплив на певний об’єкт, який поставлений під кримінально-правову охорону.

– поняття тяжкості кримінального правопорушення під яким треба розуміти якісний критерій, який відображає суспільну небезпеку певного виду кримінального правопорушення і визначається через законодавче відображення ступеня суспільної небезпеки конкретного виду кримінально протиправного діяння.

Дістали подальшого розвитку:

– доктринальна класифікація кримінальних правопорушень, а саме запропоновано поділити критерії їхньої класифікації на основні й додаткові. До основних критеріїв доктринальної класифікації кримінальних правопорушень віднесено ознаки й елементи складу кримінального правопорушення. Що ж стосується додаткових критеріїв, до них належать усі інші критерії, за якими можна провести класифікацію кримінальних правопорушень. Завдяки проведенню доктринальної класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща вдалося виділити спільні і відмінні доктринальні й законодавчі підходи щодо таких критеріїв, а також

значення таких класифікацій для кримінального права України та Республіки Польща.

– проблематика випадків кримінальних правопорушень «меншої тяжкості», які передбачені КК Республіки Польща, унаслідок чого додатково обґрунтовано позицію, що це є різновидом привілейованого складу кримінального правопорушення, який створюється завдяки додаванням до основного складу словосполучення «меншої тяжкості».

Особистий внесок здобувача. Усі зроблені в дисертаційній роботі висновки і пропозиції належать авторові.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі результати дисертації, отримані автором, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження теоретичних та практичних проблем класифікації кримінальних правопорушень;

– у правотворчості – у процесі вдосконалення законодавчих актів, зокрема для вдосконалення окремих норм КК України;

– у правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення практики використання норм чинного законодавства правоохоронними органами та судами під час розв’язання питання щодо визначення тяжкості кримінального правопорушення і його належності до групи злочинів чи кримінальних проступків;

– у навчальному процесі – під час викладання кримінально-правових дисципліни, а також для підготовки навчально-методичних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації були оприлюднені на сімох науково-практичних конференціях:

1) XXIV-й звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення й захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2018 року);

2) Науковій конференції Одеської школи права «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 9 листопада 2018 року);

3) Міжнародній науково-практичній конференції «Нові виклики юридичної науки в Україні та країнах ЄС» (м. Мішкольц, Угорщина, 19–20 квітня 2019 року);

4) Міжнародній науково-практичній конференції «Систематизація українського і європейського законодавства в сучасних реаліях» (м. Арад, Румунія, 27–28 грудня 2019 року);

5) XXVI-й звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення й захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 6–7 лютого 2020 року);

6) Міжнародній науково-практичній конференції «П'яті таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 15–16 травня 2020 року).

7) XI-й міжнародної науково-практичної конференції «Сучасне право в епоху соціальних змін» (м. Київ, 26 лютого 2021 року).

Публікації. Висновки та положення дисертації викладено в шістьох наукових статтях, п'ять з яких опубліковані в наукових фахових юридичних виданнях України й одна – в іноземному періодичному виданні. Положення роботи також відображені у сімох тезах доповідей на науково-практичних конференціях, дві з яких – на закордонних.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, викладеної українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які об'єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 209 сторінки, із них основний текст – 159 сторінок (7,7 авторських аркушів).

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

1.1. Поняття, зміст та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща

У науковій доктрині склався сталий підхід, що під терміном «поняття» треба розуміти форму мислення, яка відображає предмети, явища, узагальнюючи їхні фактичні ознаки. Так, для визначення поняття «класифікація кримінальних правопорушень» за кримінальним правом України та Республіки Польща необхідно спочатку дослідити, що саме розуміється під поняттям «класифікація».

У тлумачному словнику української мови зазначається, що «класифікація» (походить від лат. *classis* – розряд, клас і *facio* – роблю, розкладаю) – це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями [96, с. 175]. Тлумачний словник польської мови дає таке значення: класифікація – це систематичний розподіл предметів або явищ на класи, види, підвиди, що здійснюється в залежності від обраного критерію [185]. Як бачимо, вищенаведені дефініції відображають однаковий підхід до розуміння цього терміну як в Україні, так і в Республіці Польща.

З погляду філософії, класифікація розглядається як загальнонаукове й методологічне поняття, що означає таку форму систематизації знання, коли вся область досліджуваних об'єктів представлена у вигляді системи класів або груп, за якими ці об'єкти розподілені на підставі їхніх збігів за певними властивостями. Класифікація покликана вирішувати дві основні функції: представляти в зручному для огляду й розпізнавання вигляді всю область, яка нею охоплюється, а також містить у собі максимально повну інформацію про свої об'єкти [73, с. 225].

Також варто розглянути погляди на класифікацію, які існують у логіці – науці про закони та форми, прийоми та операції мислення, за допомогою яких людина пізнає навколишній світ. Класифікація є особливим видом поділу, що являє собою розподіл предметів за групами (класами), у якому кожен клас має

своє постійно визначене місце. Метою класифікації є систематизація знань, тому від поділу вона відрізняється відносно стійким характером і зберігається тривалий час [166, с. 85–86]. Крім того, класифікація утворює розгорнуту систему, де кожен об'єкт поділяється на нові об'єкти, розгалужуючись на безліч класів, що закріплюються переважно в таблицях, схемах, кодексах. З розвитком знань класифікація зазвичай змінюється, доповнюється, іноді замінюється новою, більш точною, тому ні до однієї класифікації не можна підходити як до завершеної. Необхідно враховувати, що сама дійсність і знання про неї перебувають у безперервному процесі зміни й розвитку [30, с. 57–58].

Що стосується правової класифікації, то її потрібно розглядати як процес, правильне застосування якого сприяє правовому регулюванню, також як один із прийомів законодавчої техніки, який використовується при створенні нормативно-правових актів і дає змогу краще систематизувати їхні положення.

Повертаючись до поняття класифікації кримінальних правопорушень, варто зазначити, що і в Республіці Польща, і в Україні під цим поняттям розуміють розподіл кримінальних правопорушень на групи за певними критеріями [144, с. 113]. Але варто зауважити, що такий підхід не зовсім точно відображає зміст і сутність цього терміну.

На нашу думку, класифікація кримінальних правопорушень – це об'єктивний, чіткий розподіл за певним критерієм кримінальних правопорушень на взаємовиключні групи, які відповідають цілям класифікації, мають вичерпний характер і відображають закономірності розвитку інституту кримінальних правопорушень. Це визначення цілком підходить як для українського, так і для польського кримінального права [57, с. 56–57].

Для обґрунтування доцільності даного визначення необхідне з'ясування змісту його ознак, які виступають ключовими вимогами класифікації.

Однією з істотних ознак запропонованого поняття класифікації кримінальних правопорушень є *об'єктивність*. Вона полягає в тому, що класифікація обумовлена всебічністю й конкретністю, тобто явища пізнаються такими, які вони є насправді. Об'єктивність відображає матеріальну ознаку кримінального правопорушення, що виражає його сутність і соціальну природу в поєднанні з об'єктивністю завданої суспільним відносинам шкоди. Також вона дозволяє визначити ту грань, яка існує між кримінально протиправними діями та іншими правопорушеннями, які перебувають поза межами кримінально-правового регулювання. Особливо актуальним є питання розмежування кримінального проступку та адміністративних правопорушень. Розглядаючи це розмежування в межах польської правової системи, насамперед треба зазначити, що кримінальний проступок (*występek*) регулюється Кримінальним кодексом Республіки Польща (*Kodeks karny*), а адміністративні правопорушення (*wykroczenia*) регулюються Кодексом Республіки Польща про адміністративні правопорушення (*Kodeks wykroczeń*). Кримінальний проступок і адміністративне правопорушення є діями, забороненими законом, за які винна особа несе відповідальність, однак другі завдають набагато меншу шкоду суспільним відносинам, відповідальність за них набагато м'якша. Ключовою підставою розмежування слугує вид і міра покарання. Так, за адміністративні правопорушення передбачені наступні види покарань: 1) арешт від 5 до 30 днів; 2) обмеження волі до одного місяця; 3) штраф від 20 до 5 тис. злотих; 4) догана [158]. Що стосується кримінальних проступків, за них передбачені такі види покарань: 1) штраф у розмірі понад 30 денних ставок або більше 5 тис. злотих; 2) обмеження волі понад 1 місяць; 3) позбавлення волі понад 1 місяць і до 3 років (для необережних кримінальних проступків – позбавлення волі понад 1 місяць) [154]. Процедуру притягнення особи до відповідальності регламентовано різними нормативними актами. Наприклад, у справах про кримінальні проступки застосовується КПК Республіки Польща (*Kodeks postępowania karnego*) [156], а в справах про

адміністративні правопорушення – Адміністративно-процесуальний кодекс Республіки Польща (Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia) [157].

Ще однією істотною ознакою є те, що *класифікаційні групи мають взаємно виключати одна одну в межах обраного критерію*. Насамперед це означає, що кожна група кримінальних правопорушень має відрізнятися від іншої своїми специфічними рисами, притаманними саме їй. Вчинення кримінального правопорушення певної групи має тягнути юридичні наслідки, відмінні від наслідків, встановлених для інших груп. Так, наприклад, у статті (далі – арт.) 7 КК Республіки Польща передбачена класифікація кримінальних правопорушень за критерієм тяжкості на дві групи – злочини і кримінальні проступки – відіграє важливу роль у визначенні строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, визначених арт. 101 § 1 КК Республіки Польща, де закріплені різні строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності для кожної групи (різні юридичні наслідки). Так, при вчиненні злочину строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності становлять 30 років (за умисне вбивство) і 20 років (за всі інші злочини); що стосується кримінального проступку, строки коливаються від 5 до 15 років (15 років – коли діяння являє собою кримінальний проступок, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років; 10 років – коли діяння являє собою кримінальний проступок, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 3 роки; 5 – коли йдеться про інші кримінальні проступки) [154]. Як бачимо, для визначення строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінально протиправне діяння необхідно визначити, чи це є злочин чи кримінальний проступок, згідно з правилами, передбаченими арт. 7 КК Республіки Польща, а також визначити форму вини (умисел чи необережність), за якою вчиняється кримінальне правопорушення, оскільки, згідно з положенням арт. 8 КК Республіки Польща, злочином може бути лише умисне кримінально протиправне діяння, а кримінальним проступком – як умисне, так і необережне кримінально

протиправне діяння. Що стосується українського законодавства, то в ст. 49 КК України закріплені наступні положення, за якими особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення й до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) 2 роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) 3 роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у вигляді обмеження волі, чи в разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 2 років;

3) 5 років – у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше 2 років;

4) 10 років – у разі вчинення тяжкого злочину;

5) 15 років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Як вбачається з вищенаведеного, для визначення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності особи за те чи інше кримінально протиправне діяння виникає необхідність встановити, чи є воно злочином чи кримінальним проступком; якщо ж це – злочин, необхідно визначити, який саме: нетяжкий, тяжкий чи особливо тяжкий.

Чіткість, як істотна ознака класифікації кримінальних правопорушень, свідчить про те, що вона має проводитись за таким обраним критерієм, який би унеможлилював її двозначне розуміння. В одній і тій самій класифікаційній групі необхідно застосовувати одну й ту саму класифікаційну ознаку. У класифікації кримінальних правопорушень ця ознака має величезне значення, оскільки правоохоронним органам доводиться на практиці розмежовувати за групами кримінальні правопорушення. На думку Л. М. Кривоченко, вищезгадана ознака має важливе значення, оскільки правильне визначення певної групи, до якої належить конкретне кримінальне правопорушення, встановлює межі його юридичних наслідків, а отже є

основою для справедливої відповідальності конкретної особи. Також, на її думку, класифікація кримінальних правопорушень має виходити з: 1) внутрішніх зв'язків, які існують між ознаками кримінальних правопорушень, що надають їм певну цілісність і утворюють той чи інший вид кримінальних правопорушень; 2) зовнішніх зв'язків певних видів кримінальних правопорушень між собою; 3) зв'язків і взаємозв'язків кримінальних правопорушень з іншими правопорушеннями (адміністративними, цивільно-правовими, дисциплінарними тощо) [39, с. 18].

Обсяг поняття становить сукупність предметів, які ним охоплюються й містять його істотні ознаки. Обсяг поняття «класифікація кримінальних правопорушень» у цьому дослідженні охоплює всі можливі класифікаційні групи кримінальних правопорушень, які існують у кримінальному праві України та Республіки Польща. Сукупність предметів, що становлять обсяг поняття, називається логічним класом. Клас може включати в себе підкласи. Наприклад, клас «класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща» включає в себе підклас «класифікацію кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки». Кожен такий підклас утворюється за певною ознакою, притаманною тільки йому.

Зміст і обсяг поняття тісно пов'язані один з одним, цей зв'язок виражається в законі зворотного відношення між обсягом і змістом поняття, який встановлює, що збільшення змісту поняття призводить до зменшення його обсягу й навпаки. Так, наприклад, коли ми збільшимо зміст поняття «класифікація» шляхом додавання ознаки «кримінальних правопорушень», ми переходимо до поняття «класифікація кримінальних правопорушень», яке за обсягом є меншим [30, с. 35–36].

1.2. Об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща

Для визначення об'єкту класифікації кримінального правопорушення необхідно дослідити, що саме розуміється під поняттям «кримінальне правопорушення» в кримінальному праві Республіки Польща та України й розкрити зміст цього терміну. На нашу думку, варто розпочати з дослідження кримінального законодавства саме Республіки Польща, оскільки в останньому інститут кримінальних правопорушень є усталеним.

У арт. арт. 1, 7 КК Республіки Польща передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення (*przestępstwa*), однак у кримінальному законі не міститься тлумачення терміну кримінального правопорушення, тому в науковій доктрині сформувався чимало підходів щодо дефініції цього поняття.

Фундаментальну основу для визначення поняття кримінального правопорушення становлять положення арт. 1 КК Республіки Польща, які викладені наступним чином:

§ 1. Кримінальній відповідальності підлягає лише той, хто вчинив діяння, заборонене під загрозою застосування покарання відповідно до закону, який був чинним на момент його вчинення.

§ 2. Не є кримінальним правопорушенням протиправне діяння, суспільна шкідливість якого є малозначною.

§ 3. Не вчиняє кримінального правопорушення особа, якщо не буде встановлено її вини під час його вчинення [154].

На думку польської науковиці А. Врублевської, під кримінальним правопорушенням треба розуміти незаконне, винне, суспільно шкідливе більшою мірою, ніж малозначне діяння, заборонене під загрозою покарання згідно із законом, чинним на момент його вчинення. Базовою основою для цієї дефініції слугують вищезгадані положення арт. 1 КК Республіки Польща [208, с. 5].

Дещо інший підхід до розуміння кримінального правопорушення наводить А. Пальчевска. Так, на її думку, під кримінальним правопорушенням треба розуміти незаконне, винне, суспільно шкідливе більшою мірою, ніж

малозначне діяння людини, заборонене законом під загрозою покарання за злочин (*zbrodnia*) або кримінальний проступок (*występek*), яке карається позбавленням волі понад 1 місяць чи обмеженням волі або штрафом у розмірі понад 30 денних ставок. Як бачимо, ця дефініція є широкою й базується не лише на положеннях арт. 1 КК Республіки Польща, але і враховує закріплені положення, які містяться в арт. 7 КК Республіки Польща [176, с. 1].

На думку Л. Гардоцкі, дефініцію кримінального правопорушення можна сформулювати (реконструювати), спираючись на арт. арт. 1, 2, 7 і 9 КК Республіки Польща, і звучатиме вона так: «Кримінальне правопорушення – це діяння (дія чи бездіяльність) людини, заборонене законом під загрозою покарання за злочин або кримінальний поступок, вчинене умисно або неумисно, суспільно шкідливе більшою мірою, ніж малозначне» [135, с. 30]. На нашу думку, це визначення найбільш повно розкриває сутність і значення кримінального правопорушення в польській доктрині кримінального права.

Що стосується законодавства України, то на сьогодні інститут кримінальних правопорушень є новим для кримінального права України, оскільки був запроваджений 01.07.2020 року із набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» 2617–VIII від 22.11.2018 року. Важливо зазначити, що на відміну від КК Республіки Польща, чинний КК України у ч. 1 ст. 11 закріплює поняття кримінального правопорушення і звучить воно так: «Кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Однак у науковій літературі існують і інші позиції вчених щодо дефініції кримінального правопорушення.

Наприклад, Н. М. Мірошниченко вважає, що кримінальне правопорушення – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [66, с. 156].

Така позиція вченого дещо розширює законодавче визначення поняття кримінального правопорушення, доповнюючи його ще ознакою «протиправності».

На думку Т. Ю. Титової, кримінальне правопорушення – це протиправне, винне діяння особи, що носить суспільно небезпечний характер, що посягає на встановлений порядок суспільних відносин, протиправна, винна дія або бездіяльність суб'єктів права. Ознаками кримінального правопорушення автор вважає протиправну поведінку людини, яка виражається в дії або бездіяльності; винну поведінку суб'єкта права, тобто особа має усвідомлено здійснювати правопорушення, усвідомлювати свої дії; заподіяння шкоди суспільству, державі, громадянам.

В. М. Куц зазначає, що кримінальне правопорушення – це протиправне діяння, що спричинило конфлікт із приводу завдання одним із його учасників суттєвої шкоди іншому або створення загрози настання такої шкоди, правовим наслідком якого є передбачені законом заходи кримінально-правового характеру [44, с. 13].

Використання терміну «кримінальне правопорушення» також можна знайти і в інших галузях права; наприклад, у ст. 2 КПК України, де визначено завдання кримінального провадження, а саме: «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень...» [42].

Термін «кримінальне правопорушення» вживається й у міжнародних документах і практиці Європейського суду, які є обов'язковими для України та Республіки Польща. Наприклад, у ст. 7 Конвенції про захист прав людини та основних свобод передбачається, що «нікого не може бути визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії або бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення за національними законами або за міжнародним правом. Не може також призначатися покарання тяжче від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення» [85]. Цей термін також

вживається в Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію (ст. 36) та в інших міжнародних актах, однак зазначені нормативні акти не встановлюють визначення цього терміну, а тільки використовують його.

О. А. Банчук, досліджуючи практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), дійшов висновку, що ЄСПЛ у визначенні, належить діяння до кримінально караного чи не належить, враховує три критерії:

- 1) кримінальна караність діяння за національним законодавством (така ознака, як протиправність);
- 2) правова природа діяння (небезпечність діяння, загальний статус суб'єкта правопорушення, судова юрисдикція);
- 3) тяжкість покарання, що призначається за вчинене правопорушення (позбавлення волі, позбавлення спеціального права, оплатне вилучення предмета, конфіскація майна, позбавлення спеціальних прав, адміністративний арешт).

Вказані критерії, на думку О. А. Банчука, мають застосовуватися «кумулятивно» [5, с. 87–88].

З вищевикладеного можна виділити головні ознаки кримінального правопорушення, оскільки це необхідно для визначення об'єкта класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. Їх ключові ознаки, здебільшого, є спільними.

Найперше, потрібно виділити таку ключову ознаку, як діяння (дія або бездіяльність). У кримінально-правовій літературі Республіки Польща проблема поняття «діяння» вже давно є предметом обговорень та суперечок. Так, у польській науковій доктрині є усталеним підхід, що діяння – це зовнішня поведінка фізичної особи, контрольована її волею [142, с. 59]. Такої ж позиції дотримуються й українські науковці, розуміючи під діянням акт зовнішньої поведінки особи, вчинений у формі дії або бездіяльності. З цього випливає, що діяння людини може ґрунтуватися на дії, тобто виконанні різного інтегрованого набору цільових рухів (дій) або їхньому невиконанні, яке має на меті не просто бездіяльність, а навмисне ухиляння. Дія може

проявлятися в різних рухах, використанні предметів, знарядь, механізмів, словесних висловлюваннях. Бездіяльність, навпаки, являє усвідомлену, вольову пасивну поведінку особи, що полягає в невиконанні, тобто утриманні від вчинення покладеного на особу обов'язку діяти певним чином, тому в розумінні кримінального права як України, так і Республіки Польща не можуть бути кримінально караними діяннями внутрішні переживання або думки людини, доки вони не проявляються у її діянні. Право мати свої власні погляди є одним з основних прав людини, а покарання за думки чи погляди було б втручанням у приватне життя громадян. Проте, коли правопорушник передає свої погляди, він може бути притягнутим до кримінальної відповідальності, якщо це передбачено законом. Прикладом у цій ситуації може бути арт. 255 § 3 КК Республіки Польща, який передбачає кримінальну відповідальність за публічне схвалення кримінального правопорушення й передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі до 180 денних ставок, обмеження волі або позбавлення волі на строк до 1 року. Щодо українського законодавства, то прикладом може бути ч. 2 ст. 109 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, які караються обмеженням волі на строк до 3 років або позбавленням волі на той самий строк із конфіскацією майна. Ще однією підставою, що виключає кримінальну протиправність діяння, є крайня необхідність, наприклад, розголошення професійної таємниці під впливом тортур; у такому разі особа не притягується до кримінальної відповідальності за розголошення професійної таємниці на підставі арт. 26 КК Республіки Польща, яка передбачає, що не підлягає кримінальній відповідальності той, хто діє з метою знешкодження безпосередньої небезпеки, яка загрожує яким-небудь цінностям, охоронюваним правом, якщо небезпеки не можна уникнути іншим чином, а цінності пошкоджені мають меншу вартість від цінностей врятованих. У цьому разі життя і здоров'я будуть мати більшу цінність, ніж

професійна таємниця [137, с. 47–48]. Інші обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, містяться в Розділі VIII КК України і в Розділі III КК Республіки Польща.

Наступною ознакою, яку можна виділити, є протиправність, яка означає, що вчинене діяння може бути визнано кримінальним правопорушенням у разі, якщо воно передбачено кримінальним законом у вигляді заборони на певну дію або бездіяльність. Протиправність також являє собою заборону певних діянь під загрозою покарання. Ця ознака вбачається у положеннях арт. 115 § 1 КК Республіки Польща, де зазначається, що діяння має містити передбачені кримінальним законом ознаки кримінального правопорушення, тобто ті, які є необхідними та водночас достатніми для кваліфікації його як кримінального правопорушення. Коли в діяннях особи не містяться ці ознаки, її не можна звинуватити у вчиненні кримінального правопорушення, відповідно до принципу «*nullum crimen sine lege*» – ніхто не може бути притягнутим до кримінальної відповідальності за діяння, яке не заборонене законом [208, с. 7]. Хоча не завжди діяння особи, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом відповідної держави, є таким насправді. Як приклад можна навести затримання до приїзду поліції грабіжника під час того, коли він намагався викрасти певні речі. Фактично в діях особи, яка затримала грабіжника, містяться всі ознаки, передбачені арт. 189 КК Республіки Польща (позбавлення волі людини), також передбачені ч. 1 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини). Однак, дослідивши положення арт. 243 § 1 КПК Республіки Польща, який передбачає, що кожен має право затримати особу безпосередньо під час або після вчинення нею кримінального правопорушення, якщо існує загроза втечі такої особи або надалі не буде можливості встановити її особистість. Таке діяння не є кримінально протиправним і не може бути кримінальним правопорушенням, оскільки іншим законом допускається його правомірність. Такі ж положення передбачені ч. 2 ст. 207 КПК України, де зазначено, що кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу,

крім осіб, зазначених у ст. ст. 482 і 482² КПК України, під час вчинення кримінального правопорушення або замаху, безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні [42]. Також варто зазначити про множинність джерел кримінального права Республіки Польща, а це значить, що кримінальні правопорушення передбачені не лише КК Республіки Польща; наприклад, Карний казначейський кодекс Республіки Польща [8; 6, с. 383–385] (Kodeks karny skarbowy) від 10.09.1999 року встановлює відповідальність за казначейські кримінальні правопорушення й казначейські адміністративні правопорушення.

Важливе місце серед ознак кримінального правопорушення займає вина, ця ознака базується на принципі «*nullum crimen sine culpa*» – немає кримінального правопорушення без вини. Кримінальний закон Республіки Польща не містить дефініції вини, однак встановлює обов'язковість її існування як підстави кримінальної відповідальності. У науковій доктрині Республіки Польща під «виною» розуміється особиста причетність до вчинення кримінально-караного діяння [137, с. 51–53]. Для того, щоб визнати особу винною, необхідно встановити так звану суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, про яку йдеться в арт. 9 КК Республіки Польща, тобто конкретне психічне ставлення правопорушника до вчинюваного діяння, яке може бути виражене у формі умислу або необережності. В українському законодавстві поняття вини та її форми закріплено в ст. 23 КК України, де зазначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Після набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року № 2617–VIII дефініція вини залишилась незмінною. Положення про вину в кримінальному праві також зустрічається в ст. 62 Конституції України, де зазначено, що особа

вважається невинуватою й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [34]. Варто зазначити, що винною може бути визнано лише таку особу, яка через свій вік і психічний стан здатна усвідомлювати свої дії й може керувати ними, тому не можуть бути визнані кримінально протиправними діяння, вчинені малолітніми й неосудними особами.

Наступною ознакою виступає суб'єкт кримінального правопорушення. Ця ознака вказує на критерії, яким має відповідати людина (фізична особа), щоби нести кримінальну відповідальність за вчинене нею кримінальне правопорушення. Також треба зазначити, що КК Республіки Польща не містить визначення суб'єкта кримінального правопорушення. Кримінальний закон встановлює лише певні критерії, яким має відповідати особа, насамперед, це вік, з якого настає кримінальна відповідальність. Так, відповідно до арт. 10 КК Республіки Польща, загальний вік, з якого людина підлягає кримінальній відповідальності, становить 17 років, за деякі кримінальні правопорушення встановлена кримінальна відповідальність із 15 років, перелік таких діянь міститься в арт. 10 § 2 КК Республіки Польща [154]. Однак у Республіці Польща наявна множинність джерел кримінального права. Йдеться про те, що кримінально-правові норми закріплені не в одному, а в декількох нормативних актах. Так, паралельно з КК Республіки Польща діє Закон Республіки Польща «Про відповідальність колективних суб'єктів за заборонені діяння під страхом покарання» від 22.10.2002 року, на підставі якого виникає концепція колективного суб'єкта кримінального правопорушення (*podmiot zbiorowy*) [175]. Колективним суб'єктом у значенні цього Закону є юридична особа та організаційна одиниця без створення юридичної особи, за винятком Державного казначейства, органів місцевого самоврядування та їхніх об'єднань, а також державних органів. З цього випливає, що суб'єктом кримінального правопорушення за кримінальним

правом Республіки Польща може бути фізична особа, юридична особа та організаційна одиниця.

Критерієм, якому має відповідати фізична особа, є осудність. Вона має бути психічно здоровою й розуміти зміст вчиненого діяння та бути в змозі керувати своєю поведінкою. Ознака осудності впливає зі змісту положення арт. 31 КК Республіки Польща, який передбачає, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка через психічну хворобу, розумову відсталість або інше порушення психічної діяльності не може в момент вчинення діяння розуміти його значення або керувати своєю поведінкою. Отже, суб'єктом кримінального правопорушення може бути людина (фізична особа), яка здатна нести кримінальну відповідальність (осудна) і яка на час вчинення кримінального правопорушення досягла віку, передбаченого КК Республіки Польща, з якого може наставати кримінальна відповідальність [208, с. 14–15].

Що стосується законодавства України, то поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплене в КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до КК України, може наставати кримінальна відповідальність. Окрім загального визначення суб'єкта кримінального правопорушення, у ч. 2 ст. 18 КК України закріплено положення про спеціального суб'єкта і викладено його наступним чином: «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа». Що стосується юридичної особи, то за чиним кримінальним законодавством України вона не може бути суб'єктом кримінального правопорушення, до неї можуть бути лише застосовані заходи кримінально-правового характеру передбачені Розділом XIV-1 КК України. Відповідно до положень цього розділу можуть бути застосовані, як основні (штраф і ліквідація) так і додатковий (конфіскація майна) заходи кримінально-правового характеру.

Кінцева ознака кримінального правопорушення за своїм характером є матеріальною, що відрізняє її від вищерозглянутих нами ознак, які є формальними. Так, за кримінальним законодавством Республіки Польща, такою ознакою виступає суспільна шкідливість; полягає вона в тому, що діяння завдає шкоду суспільним відносинам, що взяті під охорону кримінальним законом Республіки Польща або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Однак у доктрині кримінального права Республіки Польща немає усталеного підходу щодо тлумачення поняття суспільної шкідливості. У КК Республіки Польща 1969 року використовувався термін «суспільна небезпечність» (*społeczne niebezpieczeństwo*), який був замінений у КК Республіки Польща 1997 року на термін «суспільна шкідливість» (*społeczną szkodliwość*). Відповідно до обґрунтування кримінального закону 1997 року, зміна була необхідна для того щоби відокремити судову практику, яка була накопичена за час дії попереднього кримінального закону.

У чинному кримінальному законодавстві України матеріальною ознакою кримінального правопорушення є суспільна небезпечність. Вона є важливою ознакою кримінального правопорушення, оскільки дає змогу відмежувати його від інших правопорушень. Критерієм оцінювання суспільної небезпечності може виступати об'єкт, на який спрямоване відповідне кримінальне правопорушення, суспільно небезпечні наслідки, завдані таким діянням, спосіб вчинення, мотив та мета, форма вини тощо. У доктрині кримінального права України немає усталеної позиції, що треба розуміти під суспільною небезпекою.

Так, на думку В. К. Грищука, суспільна небезпека діяння людини – це його об'єктивна здатність заподіювати істотну шкоду об'єктові кримінально-правової охорони або створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди [22, с. 99].

М. І. Хавронюк оперує терміном «суспільна небезпечність», під яким розглядає об'єктивну шкідливість, що розкривається у ч. 2 ст. 11 КК України, а саме:

- через узагальнене формулювання об'єктів кримінально-правової охорони (фізична чи юридична особа, суспільство, держава);
- два різновиди наслідків посягання: реальне заподіяння істотної шкоди; створення реальної загрози заподіяння істотної шкоди [28, с. 108].

Отже, з урахуванням вищевикладеного, можна зазначити, що об'єкт класифікації в кримінальному праві України та Республіці Польща дещо відрізняється. Так, за кримінальним правом України об'єктом класифікації виступає передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Що ж стосується кримінального права Республіки Польща, то тут об'єктом класифікації виступає протиправне, винне (умисне або необережне), суспільно шкідливе більшою мірою, ніж малозначне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [55, с. 82; 58, с. 116].

1.3. Критерії (ознаки) класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща

Групуючи підстави класифікації та зважаючи на їхні логічні передумови, можна виділити два види класифікації кримінальних правопорушень – законодавчу й доктринальну. В основу законодавчої класифікації покладений поділ кримінальних правопорушень, який передбачений чинним кримінальним законом відповідної держави. Доктринальна класифікація залежить від ознак та елементів складу кримінального правопорушення, тобто проводиться за ознаками об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а також на підставі інших критеріїв, які знайшли своє відображення в науковій літературі. Ця класифікація нерозривно пов'язана з

так званою законодавчою класифікацією і виступає як додаткова по відношенню до першої, яка є основною. Доктринальна класифікація кримінальних правопорушень дає змогу уточнити юридичний і соціальний зміст відповідних кримінально протиправних діянь, поглибити наше уявлення про їхній взаємозв'язок [53, с. 112].

Саме законодавча класифікація міститься в арт. 7 § 1 КК Республіки Польща – поділ кримінальних правопорушень залежно від їхньої тяжкості. Цей критерій виступає основним у класифікації кримінальних правопорушень; формально в його основу покладено вид і розмір покарання, передбаченого за те чи інше діяння, а також форма вини особи.

Так, арт. 7 § 1 КК Республіки Польща передбачає, що кримінальні правопорушення (*przestępstwa*) поділяються на злочини (*zbrodnie*) та кримінальні проступки (*występek*) [154]. Використовуючи термін «злочин» (*zbrodnie*), законодавець підкреслює, що це правопорушення високого рівня суспільної шкідливості, що також пов'язано з особливо високим рівнем суспільного осуду діяння. Термін «кримінальний проступок» не містить такого сильного елемента негативного оцінювання діянь [58, с. 144–145]. Наглядним є те, що особа, яка вчинила злочин, іменується «злочинцем» (*zbrodniarz*), а та, що вчинила кримінальний проступок, іменується «винуватцем кримінального проступку» (*sprawca wystętku*).

Класифікація кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки була передбачена арт. 5 КК Республіки Польща 1969 року [155], а також у арт. 12 КК Республіки Польща 1932 року. Варто зазначити, що останній поширював свою дію й на сучасну територію Західної України, яка на той час входила до складу Польської Республіки (1918–1939 рр.). У Львові було видано науковий коментар до КК Польської Республіки 1932 року, авторами якого були К. Соболевський і А. Ланевський [153].

Що стосується українського законодавства, то ч. 1 ст. 12 КК України передбачається поділ кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки. Окрім цього, у ч. 3 ст. 12 КК України закріплений поділ злочинів

на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі [81]. Отже, бачимо, що український законодавець закріплює, окрім класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, ще і класифікацію злочинів; така законодавча класифікація кримінально протиправних діянь є більш ширшою й детальнішою, ніж передбачена КК Республіки Польща.

Класифікації кримінальних правопорушень за ознакою тяжкості присвячений Розділ 3 цього дослідження, у якому більш докладно розглянуто цю класифікацію.

Доктринальній класифікації кримінальних правопорушень за ознаками й елементами складу кримінального правопорушення присвячений Розділ 2 дисертаційної роботи, у якому досліджено ці класифікаційні критерії і виділено відповідні групи кримінальних правопорушень.

Що стосується інших критеріїв, за якими можна провести доктринальну класифікацію кримінальних правопорушень, варто зазначити, що вони відіграють важливе значення під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень і під час їхньої кваліфікації на практиці.

Так, залежно від форми кримінального провадження, кримінальні правопорушення можна поділити на ті, які належать до приватного обвинувачення (*prywatnoskargowe*) і публічного обвинувачення (*publicznoskargowe*) [59, с. 317-318].

Відповідно до українського законодавства, кримінальні правопорушення, щодо яких кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого про вчинення кримінального правопорушення. Також примирення сторін є підставою для закриття кримінального провадження, якщо воно відбулося до виходу суду до нарадчої кімнати для винесення вироку або прийняття іншого рішення [105, с. 282]. Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює в ст. 477 вичерпний перелік кримінальних правопорушень, які належать до приватного обвинувачення. Як приклад, до приватного обвинувачення належать наступні кримінальні

правопорушення про життя і здоров'я особи: ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин); ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження); ч. 1 ст. 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій без обтяжуючих обставин); ст. 126¹ (домашнє насильство); ч. 1 ст. 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин); ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби); ч. 1 ст. 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин); ст. 134 (незаконний аборт або стерилізація); ч. 1 ст. 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин); ч. 1 ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин); ч. 1 ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин); ч. 1 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин); ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), тощо. Кримінальні правопорушення, які не знайшли відображення в ст. 477 КПК України, належать до публічного обвинувачення. Що стосується публічного обвинувачення, то прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

На відміну від українського законодавства, де перелік кримінальних правопорушень, які належать до приватного обвинувачення, міститься в положеннях КПК України, у польському законодавстві такого переліку не існує, ця вказівка міститься в конкретному параграфі статті КК Республіки. Так, наприклад, в арт. 216 § 5 КК Республіки Польща зазначається, що кримінальне провадження по цьому кримінальному правопорушенню здійснюється у формі приватного обвинувачення. До кримінальних правопорушень, які віднесені до приватного обвинувачення, у КК Республіки

Польща належать: арт. 157 § 2, 3 (незначні тілесні ушкодження); арт. 212 (наклеп); арт. 216 (образа); арт. 217 (порушення фізичної недоторканності), та інші. Кримінальне провадження по цих кримінальних правопорушеннях є загалом приватним обвинуваченням для потерпілої сторони, яка, як приватний обвинувач, може вносити й підтримувати обвинувачення в суді. Проте, якщо цього вимагає суспільний інтерес, прокурор може порушити кримінальне провадження або приєднатися до провадження, яке вже порушено потерпілим. Процес участі прокурора в таких кримінальних провадженнях регулюється арт. 60 КПК Республіки Польща. Основна маса кримінальних правопорушень, закріплених у КК Республіки Польща, належать до публічного обвинувачення, тобто обвинувачення висувається прокурором, який діє від імені держави. Щоправда, існують кримінальні правопорушення, кримінальне провадження щодо яких розпочинається лише у випадку, якщо потерпіла сторона подає відповідну заяву. Такі кримінальні правопорушення називаються «przestępstwa wnioskowe», однак їх не треба плутати з кримінальними правопорушеннями, які належать до приватного обвинувачення (przestępstwa prywatnoskargowe), оскільки подання заяви є лише умовою для відкриття кримінального провадження, яке продовжується як будь-яке інше кримінальне провадження, щодо кримінальних правопорушень, які належать до публічного обвинувачення. У цьому разі ідеться про різновид публічних кримінальних правопорушень, з чого випливає, що за КК Республіки Польща можна виділити підгрупу публічних кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюється на підставі заяви потерпілого. Аналогічно, як і з приватним обвинуваченням, вказівка на те, що кримінальне провадження щодо кримінального правопорушення може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, міститься у відповідному параграфі артикулу КК Республіки Польща, який встановлює кримінальну відповідальність за кримінально протиправне діяння. Як приклад, до цієї підгрупи належать наступні кримінальні правопорушення: арт. 160 § 3 (необережне нараження людини на безпосередню небезпеку втрати життя або завдання тяжкої шкоди

здоров'ю); арт. 161 § 1, 2 (створення безпосередньої небезпеки, яка може спричинити зараження особи на ВІЛ); арт. 190 (погроза розправи); арт. 190а § 1, 2 (утиск особи, який істотно порушує її приватне життя); арт. 191 § 1а (наси́льство або незаконна погроза з метою схилити особу до певних дій або бездіяльності); арт. 191а (незаконне використання нецензурних фото особи); арт. 192 (здійснення лікувальних заходів без згоди пацієнта); арт. 209 § 1, 1а (ухилення від сплати аліментів); арт. 266 § 1 (розкриття чи використання інсайдерської інформації); арт. 267 § 1–4 (несанкціонований доступ до інформації); арт. 268 § 1–3 (знищення або пошкодження інформації особою без відповідних повноважень, що унеможлиблює ознайомлення з нею); арт. 268а § 1, 2 (знищення або пошкодження інформації особою без відповідних повноважень, що унеможлиблює її автоматичну обробку); арт. 278 КК Республіки Польща (крадіжка в близької особи); арт. 279 (крадіжка зі зломом у близької особи); арт. 284 (привласнення рухомого майна або майнових прав, які належать близькій особі) та інші. Зазвичай кримінальні правопорушення, кримінальне провадження щодо яких порушується лише на підставі заяви потерпілої особи, завдають невелику шкоду й на потерпілого покладається попереднє оцінювання того, чи існує потреба в кримінальному провадженні. Законодавець прагнув захистити сімейні відносини у випадку, коли кримінальне правопорушення вчиняється одним із членів сім'ї. Не віднесення таких кримінальних правопорушень до приватного обвинувачення виправдовується тим, що підтримання обвинувачення в суді без проведення досудового розслідування спеціальними державними органами може бути занадто складним для потерпілого [144, с. 120].

Окремо можна виділити військові кримінальні правопорушення, щодо яких кримінальне провадження може розпочинатись лише на підставі відповідної заяви командира підрозділу. Цього разу йдеться про уникнення кримінального провадження за кримінальним правом Республіки Польща, оскільки в деяких ситуаціях достатнім є лише застосування дисциплінарного стягнення до винної особи.

У теорії кримінального права кримінальні правопорушення за ступенем завершеності класифікуються на закінчені та незакінчені [21, с. 171–172]. Першу класифікаційну групу складають незакінчені кримінальні правопорушення, які охоплюють такі стадії вчинення, як готування та замах [9, с. 292]. Відповідно до арт. 13 § 1 КК Республіки Польща за здійснення замаху підлягає відповідальності особа, яка мала намір вчинити заборонене законом кримінально протиправне діяння та своєю поведінкою безпосередньо мала намір вчинити кримінальне правопорушення, яке, однак, не було вчинено; також арт. 13 § 2 КК Республіки Польща передбачає, що замах є, коли особа не усвідомлювала, що доведення кримінального правопорушення до кінця неможливе у зв'язку з відсутністю засобу, необхідного для вчинення кримінально протиправного діяння, або у зв'язку з використанням засобу, який не підходить для вчинення кримінально протиправного діяння. Поняття замаху на кримінальне правопорушення чітко визначено в КК України, де вказано, що замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного. Відповідно до положень ч.2, 3 ст. 15 КК України передбачено два види замаху на кримінальне правопорушення: закінчений та незакінчений. Поділ замаху на види не передбачений у КК Республіки Польща. Що стосується готування, то відповідно до арт. 16 КК Республіки Польща, готування до кримінального правопорушення є тоді, коли особа з метою вчинення кримінального правопорушення вживає заходів, направлених на створення умов для вчинення цього кримінально протиправного діяння, спрямованих безпосередньо для його завершення, зокрема з цією метою домовляється з іншою особою, шукає або готує засоби, збирає інформацію або готує план дій. Також зазначається, що за готування до кримінального правопорушення особа відповідає лише у випадках, передбачених Особливою

і Військовою частинами КК Республіки Польща. Як приклад, можна назвати наступні кримінальні правопорушення, за готування до яких особа підлягає кримінальній відповідальності за КК Республіки Польща: арт. 127 § 2 (посягання на територіальну цілісність і конституційний устрій Республіки Польща); арт. 128 § 2 (діяльність, спрямована на насильницьке знищення конституційного органу Республіки Польща); арт. 140 § 2 (посягання на єдність Збройних Сил Республіки Польща шляхом знищення чи пошкодження об'єктів військового призначення); арт. 189а § 2 (торгівля людьми); арт. 252 § 2 (захоплення заручників); арт. 270 § 2 (підробка документів) та інші.

Згідно зі ст. 14 КК України, де зазначено, що готуванням до кримінального правопорушення є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення. Також передбачено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК України передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років або інше, більш м'яке покарання.

Другу класифікаційну групу утворюють закінчені кримінальні правопорушення. У польській науковій доктрині зазначається, що кримінальне правопорушення вважається закінченим, якщо правопорушник реалізував усі свої наміри. Що стосується кримінальних правопорушень з матеріальним складом, це відбувається тоді, коли настають суспільно-шкідливі наслідки; як приклад, арт. 148 КК Республіки Польща (умисне вбивство) вважається закінченим у момент смерті мозку жертви, натомість формальні кримінальні правопорушення вважаються закінченими, коли правопорушник вчинив кримінально протиправне діяння (дію чи бездіяльність), яке передбачено КК Республіки Польща: наприклад, арт. 258 § 1 КК Республіки Польща (участь у незаконній організованій групі) є закінченим кримінальним правопорушенням у момент, коли особа стає

учасником незаконної організованої групи [208, с. 27]. Щодо законодавства України, то КК України передбачає, що закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України.

Залежно від того, чи використовується під час вчинення кримінально протиправного діяння насильство, кримінальні правопорушення можна класифікувати на дві групи: насильницькі й ненасильницькі. У цьому випадку для проведення відповідної класифікації потрібно визначити, що треба розуміти під поняттям «насильство», оскільки в теорії кримінального права України та Республіки Польща немає єдиного підходу. Одним із найбільш вдалих наукових визначень поняття «насильства», на нашу думку, є дефініція, запропонована В. К. Грищуком. Вчений зазначає, що насильство – це умисний фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну шкоду або містить у собі загрозу заподіяння такої шкоди для досягнення кримінально протиправної мети насильника [23]. Польський науковець І. Поспішил зазначає, що під насильством треба розуміти всі невикладкові дії проти особистої свободи особи або такі, що завдають особі фізичної чи психічної травми, порушуючи суспільні принципи міжлюдських стосунків. Насильство – це не лише фізична чи вербальна поведінка, яка може спричинити або спричиняє в потерпілої особи різноманітні травми чи образи [181, с. 184; 180, с. 14]. Мета насильства полягає в завданні шкоди жертві, болю, страждання, приниження. Винна особа усвідомлено своїми діями завдає шкоди здоров'ю й життю потерпілого [170, с. 142], тому насильство порушує особисті права, такі, як право на фізичну недоторканість, людську гідність тощо. Насильство також розглядається як акт, який порушує особисту свободу людини і змушує її вчиняти дії всупереч своїй волі. Воно мало коли є разовим явищем і зазвичай складається з багатьох ланок ланцюгової агресії [114, с. 160].

Так само насильницькі кримінальні правопорушення можна класифікувати на підгрупи в залежності від форми насильства.

Першу класифікаційну підгрупу утворюють кримінальні правопорушення, які вчиняються завдяки фізичному насильству (*przemoc fizyczna*). Вони характеризуються впливом на організм потерпілої особи, порушенням його структури, а також порушенням права на особисту недоторканість. Таке кримінальне насильство може полягати в порушенні фізичної недоторканості, завданні умисних травм, болю. Наслідки впливу фізичного насильства можуть бути різні – наприклад, переломи, синці, опіки, різані рани тощо. Фізичне насильство часто трапляється в сім'ї. Дослідження, проведені у Великобританії та Сполучених Штатах, доводять, що від 84 % до 97 % опитаних осіб у цих країнах зазнавали різних фізичних покарань від батьків. У Республіці Польща подібні дослідження показують, що більше 60 % батьків застосовують фізичні покарання до своїх дітей [177, с. 364–365]. Кримінальна відповідальність за фізичне насильство закріплена в наступних кримінально-правових нормах: арт. 217 КК Республіки Польща (побої); арт. 156 КК Республіки Польща (тяжкі тілесні ушкодження); ст. 126 КК України (побої й мордування); ст. 127 КК України (катування) та інші.

Другу класифікаційну підгрупу утворюють кримінальні правопорушення, які вчиняються завдяки психічному насильству (*przemoc psychiczna*). У цьому випадку ідеться про найрізноманітніші типи поведінки, які, на відміну від фізичного насильства, залишають нематеріальні наслідки. У науковій доктрині немає єдиного підходу до визначення того, що треба розуміти під психологічним насиллям. Одні науковці розглядають психічне насильство як вплив на психіку людини за допомогою погроз. Інші ж науковці вважають, що під психічним насильством потрібно розуміти будь-який цілеспрямований деструктивний (який порушує свободу волі) вплив на психіку особи [104, с. 93]. У науковій доктрині кримінально-правову структуру психічного насильства розглядають за допомогою наступних складових ознак: цілеспрямований вплив на волю індивіда; насильницький

характер впливу; пред'явлення незаконної (зокрема кримінально протиправної) вимоги; діяльність, спрямована на виконання пред'явлених вимог потерпілою особою [77, с. 22]. Розглядаючи питання про можливість класифікації психічного насильства, Ю. Є. Пудовочкін виділяє два його види: 1) психічне насильство, пов'язане з розладом здоров'я; 2) психічне насильство, не пов'язане з психічним розладом, але покликане змінити поведінку потерпілого [90, с. 77]. Через свою специфіку кримінально протиправні діяння, які вчиняються за допомогою психічного насильства, важко довести. Кримінальні правопорушення з психологічною формою насильства можна поділити ще на дві підгрупи:

А) Кримінальні правопорушення, основна мета яких полягає в заподіянні психологічного впливу (насильства), тобто кримінальна відповідальність встановлюється саме за психологічне насильство. Прикладом цього є арт. 190 КК Республіки Польща (погроза); арт. 190а КК Республіки Польща (утиски); арт. 216 КК Республіки Польща (публічна образа); арт. 212 КК Республіки Польща (публічний наклеп); ст. 120 КК України (доведення до самогубства); ст. 129 КК України (погроза вбивством); ст. 195 КК України (погроза знищення майна) та інші.

Б) Кримінальні правопорушення, вчинення яких безпосередньо не вказує на психологічний вплив (насильство) і не утворює певного складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом, однак цей вплив (насильство) є невід'ємною частиною, яка супроводжує вчинення цього кримінально протиправного діяння. Прикладом можуть слугувати наступні статті кримінального правопорушення: ст. 151 КК України (незаконне поміщення в заклад із наданням психіатричної допомоги); ч. 2 ст. 299 КК України (жорстоке поводження з тваринами в присутності малолітнього чи неповнолітнього); арт. 189 КК Республіки Польща (позбавлення волі) та інші.

Третю класифікаційну підгрупу утворюють кримінальні правопорушення, які вчиняються завдяки економічному насильству (przemoc

ekonomiczna). Полягає воно в широкому спектрі економічних зловживань, які спрямовані на підтримку домінування та контролю над партнером (виступає різновидом домашнього насильства). Ідеться про економічне насильство, коли винна особа використовує гроші або інші матеріальні цінності, щоби задовольнити потреби у владі та контролі над партнером або перекладає фінансові обов'язки на нього. Правопорушник використовує залежність партнера від його доходу або майна з метою знущання над ним. Економічне насильство також може полягати в контролі над доступом до охорони здоров'я, працевлаштування, освіти, використання та розпорядження майновими правами; в усуненні від прийняття фінансових рішень; знищенні особистої або спільної власності; залишенні людини без догляду, яка через хворобу, вік або інвалідність не може задовольнити свої необхідні потреби. Жертвами економічного насильства можуть бути як жінки, так і чоловіки, однак статистичні дослідження доводять, що жінки набагато частіше стають жертвами економічного насильства. Так, дослідження, проведене у 2010 році на замовлення Міністерства праці та соціальної політики Республіки Польща, показує, що жінки становлять 70 % серед жертв економічного насильства [132].

Концепція «економічного насильства» з'явилась на законодавчому рівні в Республіці Польща після ратифікації Конвенції Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству над жінками та домашньому насильству» [161], яка набула чинності 1.08.2015 року. Цей документ є першим правовим актом на європейському рівні, який врегульовує всі питання, пов'язані з запобіганням і протидією насильству над жінками, а також насильству у сім'ї. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство закріплена в арт. 207 КК Республіки Польща – особи, які вчиняють економічне насильство, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності на підставі цієї норми. Як приклад економічного насильства можна розглянути кримінальне правопорушення, передбачене арт. 209 КК Республіки Польща (ухилення від сплати аліментів), що карається до 2 років позбавлення волі. Треба

підкреслити, що за цією кримінально-правовою нормою підлягають відповідальності лише ті особи, які систематично ухиляються від виплат і роблять це свідомо. Обов'язок сплати аліментів може бути передбачений законом або рішенням суду. Також сюди можна віднести арт. 191 § 1 КК Республіки Польща, який встановлює правову основу для кримінальної відповідальності за економічне насильство – наприклад, примушення до взяття кредиту або підписання не вигідного договору управління майном.

Що стосується українського законодавства, то Конвенцію ще не ратифіковано, однак 11.01.2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [82], який доповнив чинний КК України ст. 126¹ (домашнє насильство), що передбачає кримінальну відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [41]. Економічне насильство є психологічним явищем, ідеться не тільки про економічний вплив, але і про психологічну залежність і приниження однієї зі сторін. Це є інструмент для маніпулювання й підпорядкування жертви, що часто відбувається в поєднанні з іншими формами насильства. Отже, як бачимо, уперше на законодавчому рівні з'являється термін «економічне насильство» [51, с. 316].

Четверту класифікаційну підгрупу утворюють кримінальні правопорушення, які вчиняються завдяки сексуальному насильству (*przemoc seksualna*). Воно розглядається як контакт без згоди жертви. Кримінальні правопорушення, пов'язані з цим типом насильства, відображені в Розділі XXV КК Республіки Польща (кримінальні правопорушення проти статевої

свободи й моральності). Що стосується українського кримінального законодавства, то набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», на підставі якого внесені зміни до КК України, а саме: ст. 152 (зґвалтування), ст. 153 (сексуальне насильство) і ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), викладені в новій редакції [82].

Висновки до Розділу 1

1. З аналізу доктринальних положень, які існують у Республіці Польща і в Україні, можна зробити висновок, що є спільний підхід до розуміння класифікації. Вона розглядається як систематичний розподіл предметів або явищ на класи, види, підвиди, що здійснюється в залежності від вибраного критерію. Однак таке визначення лише створює загальне уявлення про класифікацію як відповідний процес, тому виникає необхідність у розробленні спеціального поняття, відштовхуючись від ознак і характеристики відповідного об'єкта, який підлягає класифікації.

2. Завдяки дослідженню кримінального правопорушення як об'єкта класифікації, можна зробити висновок, що КК Республіки Польща не містить дефініції кримінального правопорушення, а лише у своїх положеннях закріплює його ключові ознаки. Саме така законодавча невизначеність призводить до різних підходів щодо формування поняття кримінального правопорушення. Що стосується кримінального права України, то поняття кримінального правопорушення закріплено на законодавчому рівні, а саме розкривається у ч. 1 ст. 11 КК України, що, на нашу думку, є правильним законодавчим рішенням.

3. Досліджуючи зміст формальних ознак об'єкта класифікації за кримінальним правом України та Республіки Польща, можна зробити

висновок, що існує відмінність, оскільки за кримінальним правом України лише КК України закріплює вичерпний перелік кримінально протиправних діянь, які є кримінальними правопорушеннями. Що ж стосується кримінального права Республіки Польща, то тут наявною є множинність джерел кримінального права. Це означає, що кримінальні правопорушення передбачені не лише КК Республіки Польща, який виступає основним джерелом кримінального, а й у Карному казначейському кодексі Республіки Польща (Kodeks karny skarbowy) від 10.09.1999 року, який встановлює відповідальність за казначейські кримінальні правопорушення й казначейські адміністративні правопорушення.

4. З аналізу польського законодавства можна зроби висновок про певну його неналежну узгодженість, оскільки з положень КК Республіки Польща випливає, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична особа (людина). Проте паралельно існує Закон Республіки Польща «Про відповідальність колективних суб'єктів за заборонені діяння під страхом покарання» від 22.10.2002 року. З його положень випливає, що суб'єктом кримінального правопорушення за кримінальним правом Республіки Польща, окрім фізичної особи, може бути юридична особа та організаційна одиниця, за винятком державних і місцевих установ, організацій. Така законодавча неузгодженість виникла через те, що на законодавчому рівні не закріплено визначення суб'єкта кримінального правопорушення, як це зробив український законодавець у ст. 18 КК України, у положенні якої чітко зазначено, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична особа. До юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, однак вони не є суб'єктами кримінального правопорушення.

5. Можна зроби висновок про відмінність матеріальної ознаки кримінального правопорушення в кримінальному праві України та Республіки Польща, оскільки у положенні арт. 1 § 2 КК Республіки Польща закріплена матеріальна ознака кримінального правопорушення як «суспільна

шкідливість». Вона є новою для КК Республіки Польща 1997 року, оскільки всі попередні КК цієї держави закріплювали положення про «суспільну небезпеку» як матеріальну ознаку кримінального правопорушення. Автори чинного КК Республіки Польща пояснюють необхідність заміни матеріальної ознаки кримінального правопорушення тим, що виникла необхідність відділити всю існуючу судову практику, яка була напрацьована за час дії попереднього кримінального закону. Чинний КК України у ч. 1 ст. 11 закріплює формально-матеріальне визначення кримінального правопорушення, з аналізу якого випливає, що «суспільна небезпека» є матеріальною ознакою кримінального правопорушення.

6. З аналізу положень КК України та Республіки Польща щодо законодавчої класифікації кримінальних правопорушень, можна зробити висновок, що український законодавець закріпив у ст. 12 кримінального закону ширшу класифікацію кримінально протиправних діянь, оскільки окрім класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини передбачив класифікацію злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Що ж стосується польського законодавця, то він в арт. 7 КК Республіки Польща закріпив положення, які передбачають класифікацію кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини.

7. Порівняльна класифікація кримінальних правопорушень щодо форм обвинувачення дозволила зробити висновок, що український законодавець закріпив набагато ширше коло кримінальних правопорушень, які належать до приватного обвинувачення, ніж це передбачено польським законодавством. Також існує суттєва відмінність між приватним і публічним обвинуваченням за законодавством України та Республіки Польща, оскільки тягар доказування й підтримання обвинувачення у суді за кримінальним процесуальним законодавством Республіки Польща покладається на потерпілого, якщо кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення.

8. Класифікуючи насильницькі кримінальні правопорушення в залежності від форми насильства, за допомогою якої вони вчиняються, зроблено висновок, що в КК Республіки Польща і КК України можна виділити спільні форми насильства (фізична, психічна, економічна, сексуальна), за які встановлена кримінальна відповідальність, але існує необхідність ратифікації Україною Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

РОЗДІЛ 2.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ЗА ОЗНАКАМИ Й ЕЛЕМЕНТАМИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

2.1. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єкта кримінального правопорушення

Кримінальне правопорушення як кримінально протиправне діяння посягає на певний об'єкт, завдаючи йому шкоди чи створюючи певну небезпеку для нього. Розглядаючи класифікацію кримінальних правопорушень за ознаками об'єкта кримінального правопорушення, необхідно спочатку дослідити, що саме розуміється під цим поняттям у кримінальному праві України та Республіки Польща.

Досліджуючи українську кримінально-правову доктрину, можна розглянути декілька концепцій щодо розуміння об'єкта кримінального правопорушення. Так, М. І. Хавронюк зазначає, що об'єкт кримінального правопорушення – це охоронювані кримінально-правовими нормами суспільні відносини та соціальні блага, на які посягає кримінальне правопорушення [69, с. 13]. Однак існують інші позиції, з яких випливає, що об'єктом кримінального правопорушення виступають лише «суспільні відносини», «соціальні цінності» [107, с. 105; 33, с. 196–197].

На думку М. Й. Коржанського, суспільні відносини виступають об'єктом кримінального правопорушення й мають бути загальним як для доктрини кримінального права, так і для українського законодавства [40, с. 142; 106, с. 247]. Така концепція об'єкта кримінального правопорушення є домінуючою в доктрині кримінального права України й підтримується такими

вченими, як О. М. Готін, Ю. О. Кучер, М. О. Мягков, А. О. Пінаєв, А. В. Савченко, В. Я. Тацій та іншими.

В. Я. Тацій зазначає, що суспільні відносини, які виступають об'єктом кримінального правопорушення, мають об'єктивний характер, тобто існують незалежно від нашої свідомості, а тому й від самого кримінального закону, вони є первинними (першорядними) щодо нього. Науковець пропонує трьохелементну структуру суспільних відносин, яка базується на доктринальних напрацюваннях, а саме: першим елементом виступають носії (суб'єкти) відносин; другий елемент – це предмет, з приводу якого існують відносини або, інакше кажучи, чинники, які визнають факт виникнення та існування такого взаємозв'язку; третій елемент – це суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [99, с. 56]. Усі елементи суспільних відносин взаємопов'язані та нерозривні, а тому розглядати окремий елемент суспільних відносин як самостійний об'єкт кримінального правопорушення недоцільно, оскільки кримінальне правопорушення, впливаючи на будь-який з елементів, змінює тим самим суспільні відносини в цілому. Науковець зазначає, що категорія суспільних відносин є міжгалузевою, а тому кримінальне право охороняє ті суспільні відносини, які регулюються іншими галузями права. Також він наголошує на тому, що об'єктом кримінальних правопорушень виступає не вся сукупність суспільних відносин, а тільки ті з них, які взяті під охорону кримінальним законом, що не є постійною, чітко визначеною системою, а змінюється під впливом різних суспільних чинників [100, с. 36].

Переходячи до кримінально-правової доктрини Республіки Польща, варто розглянути позицію, запропоновану Л. Гардоцкі, згідно з якою правове благо (*dobro prawne*) виступає об'єктом кримінального правопорушення (*przedmiot przestępstwa*). Кримінальне правопорушення посягає на правове благо й тому, розглядаючи його з боку кримінального правопорушення, науковці зазначають, що це є об'єкт посягання, однак, розглядаючи його з боку

кримінального права, зазначається, що правове благо є об'єктом кримінально-правової охорони [136, с. 91].

Концепція «правового блага» з'явилася в науковій літературі в 1834 році, належить вона німецькому вченому Ф. Бірнбауму [141, с. 139]. На думку вченого, правове благо виступає об'єктом кримінального правопорушення. Науковець, ввівши поняття «блага, захищеного законом» (*durch die Gesetze zu schutzendes Gut*), перемістив центр тяжіння науки про кримінальні правопорушення з нематеріального права у сферу конкретних об'єктів (благ). Концепцію «правового блага» продовжив досліджувати Ф. Ліст. Науковець подав її як матеріальний об'єкт посягання й заявив, що охорона правового блага є єдиною метою кримінального права. У Республіці Польща концепція «правового блага» з'являється в працях В. Уолтера. На його думку, правові блага є реальним або ідеальним об'єктами, які пов'язані з певними соціальними цінностями, а тому вони перебувають під кримінально-правовим захистом [205, с. 81–82]. Він також підтримував думку, що підставою для визнання діяння незаконним є порушення ним того, що є об'єктом кримінального захисту з точки зору соціальних поглядів. Аналогічно треба зазначити, що під сильним впливом німецької доктрини поняття правового блага було відображено в працях інших науковців міжвоєнного періоду, таких, як: В. Маковський, С. Елівінський та Дж. Варилевський. Останній зазначав, що правове благо є різновидом соціального блага, яке стає правовим із моменту взяття його під охорону кримінальним законом. Також науковець зазначає, що неможливо створити вичерпний позачасовий перелік правових благ, оскільки вони залежать від культурних чинників, кримінальної політики, а також від сфери їхнього захисту [198, с. 282].

У післявоєнний період у польській кримінально-правовій доктрині домінували радянські погляди. З цього і випливають позиції про такий загальний об'єкт охорони як соціальні відносини, які підтримуються в інтересах правлячого класу і в деяких випадках можуть бути доповнені державним чи приватним інтересом [117, с. 162; 125, с. 22]. Сучасна

кримінально-правова наука Республіки Польща, незважаючи на постійні спроби в цьому напрямку, не спромоглася створити єдине, чітке визначення правового блага й тим самим дійти згоди щодо його фактичного значення у визначенні змісту й меж кримінально-правового регулювання. Безумовно, «правове благо» входить до основного словника криміналістичних термінів, але в жодному разі не залишається менш загадковим і суперечливим, ніж центральні поняття кримінального права, такі, як «діяння» і «вина». Поняття об'єкта кримінального правопорушення, яким виступає захищене законом правове благо, відіграє ключову роль у визначенні ступеня суспільної шкідливості діяння, що прямо впливає із положень арт. 115 § 2 КК Республіки Польща.

Переходячи, власне, до класифікації кримінальних правопорушень, варто зазначити, що не всі класифікаційні критерії, розглянуті в цьому підрозділі, притаманні як кримінальному праву України, так і Республіки Польща. Так, перший розглянутий нами критерій притаманний і виділяється лише в польській кримінально-правовій доктрині.

Класифікація кримінальних правопорушень проводиться залежно від шкоди чи небезпеки, яка завдається правовому благу (об'єкту кримінального правопорушення). За цим критерієм можна виділити три нижченаведені групи кримінальних правопорушень.

Першу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, які завдають шкоди правовому благу. При їхньому вчиненні воно завжди залишається порушеним. Шкода в цьому разі може полягати в декількох аспектах: матеріальному (знищення майна), фізіологічному (смерть людини), моральному (страх перед загрозою). Прикладом кримінального правопорушення, яке належить до цієї групи, може бути арт. 148 § 1 КК Республіки Польща (умисне вбивство); у цьому випадку правовим благом виступає життя особи, яке законодавець захищає від порушень цією кримінально-правовою нормою. Аналогічно можна відмітити арт. 278 КК

Республіки Польща (крадіжка), яка призначена для захисту права власності особи від його порушень.

Другу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, які наражають на небезпеку правове благо. До цієї групи відносяться кримінальні правопорушення, які не завдають шкоди охоронюваному благу, а лише створюють стан певної небезпеки для нього. Наприклад, це арт. 164 § 1 КК Республіки Польща (спричинення безпосередньої загрози настання пожеги) або арт. 158 § 1 КК Республіки Польща (участь у небезпечній бійці або побитті). При описі таких видів кримінальних правопорушень законодавець чітко вказує на те, що небезпека має безпосередній характер і загрожує конкретному правому благу, наприклад, життю і здоров'ю особи (арт. 160, 174, 220 КК Республіки Польща). Небезпека може розглядатися у трьох значеннях: по-перше, як небезпечна ситуація, тобто певний стан справ, від яких можуть виникнути шкідливі наслідки, такі, наприклад, як незадовільний стан балкону, який може на когось обвалитися; по-друге, як небезпечний об'єкт, тобто в цьому значенні увага концентрується лише на певній ділянці небезпечної ситуації, яка є джерелом загрози – наприклад, небезпека від собаки чи бандита; по-третє, як небезпечну поведінку, що належить до людської діяльності, яка спричиняє певну загрозу [48, с. 135].

Третю класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, які абстрактно наражають на небезпеку правове благо. Вони полягають у тому, що з їхніх ознак, які закріплені в кримінальному законі, не вбачається шкода або безпосередня небезпека для правого блага. Однак абстрактна небезпека впливає з поведінки, яка вважається небезпечною для певного правого блага. Хоча така ознака кримінального правопорушення, як небезпека їм не завжди притаманна, лише існує певне припущення, яке змушує законодавця закріпити відповідну кримінально-правову норму, тому при їхньому вчиненні таку ознаку кримінального правопорушення, як небезпека чи шкода не потрібно доводити в кримінальному провадженні [136, с. 91].

До цієї групи належать такі кримінальні правопорушення, які відображені в арт. 159 КК Республіки Польща (встановлена кримінальна відповідальність за участь у бійці або побитті людини з використанням зброї або іншого небезпечного предмету); арт. 200 КК Республіки Польща (статевий акт із малолітньою особою віком до 15 років). У першому з цих прикладів правовим благом є життя і здоров'я людини, у другому – правильний розвиток дитини. Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого арт. 159 КК Республіки Польща, не мусить супроводжуватись завданням шкоди чи безпосередньою небезпекою для життя і здоров'я людини. Аналогічно кримінальне правопорушення, передбачене арт. 200 КК Республіки Польща, може не спричинити негативного наслідку для психіки дитини або навіть безпосередньої небезпеки такого наслідку. Закріплюючи кримінальну відповідальність за вищезгадані кримінально протиправні діяння, законодавець виходить із того, що такі кримінальні правопорушення статистично здебільшого спричиняють негативні наслідки, з цього випливає, що немає необхідності доводити наявність цих наслідків у кожному конкретному випадку. Конструювання складу кримінальних правопорушень з абстрактною небезпекою також впливає з міркувань їхньої складності доказування в кримінальному провадженні, якби вони були закріплені по-іншому в кримінальному законі. Наприклад, законодавцем було б включено до складу кримінального правопорушення, передбаченого арт. 200 КК Республіки Польща, обов'язкову ознаку, яка передбачала б завдання шкоди правовому благу, тоді необхідно було б довести цю шкоду (негативний вплив на розвиток дитини) у конкретному випадку; потрібно врахувати, що така шкода може проявитися через певну кількість років, а в певних провадженнях і зовсім не може бути доведена через складнощі встановлення причинно-наслідкового зв'язку в таких випадках [148, с.7].

Виникає питання, у якому співвідношенні перебуває класифікація кримінальних правопорушень на матеріальні (наслідкові) і формальні (без наслідкові) і вищерозглянута нами класифікація. Можна зазначити, що

кримінальні правопорушення, які належать до першої і другої вищезгаданих класифікаційних груп, зазвичай є матеріальними кримінальними правопорушеннями; що стосується третьої групи (правопорушення з абстрактним впливом), вони, зазвичай, належать до кримінальних правопорушень із формальним складом. Проте це не завжди так, оскільки серед кримінальних правопорушень з абстрактним впливом можуть бути матеріальні кримінальні правопорушення, якщо ознака суспільно шкідливого наслідку має інший характер, ніж шкода чи небезпека для правового блага. Прикладом може бути кримінальне правопорушення, закріплене в арт. 263 § 4 КК Республіки Польща, яке є матеріальним, оскільки його суспільно шкідливі наслідки полягають у неумисній втраті вогнепальної зброї особою, яка володіє нею законно. Однак це є кримінальне правопорушення з абстрактною небезпекою, тому що його вчинення не мусить бути пов'язане зі шкодою чи безпосередньою небезпекою для правового блага, під яким у цьому випадку розуміється порушення громадського порядку.

Наступний розглянутий нами критерій класифікації кримінальних правопорушень за ознаками об'єкта кримінального правопорушення на відповідні групи виділяється як польськими, так і українськими науковцями. Полягає він у класифікації кримінальних правопорушень залежно від різновиду об'єкта, а саме класифікація кримінальних правопорушень проводиться за родовим об'єктом (*rodzajowy przedmiotem*) і безпосереднім об'єктом (*indywidualny przedmiotem*) кримінально протиправного посягання [121, с. 84; 99, с. 60–62; 22, с. 192].

Перш ніж провести класифікацію кримінальних правопорушень за ознаками родового об'єкта за кримінальним законом України та Республіки Польща, необхідно з'ясувати позиції науковців щодо його тлумачення. Родовий об'єкт – це правове благо, яке охороняється не єдиною кримінально-правовою нормою, а групою кримінально-правових норм, зазвичай включених до одного розділу КК Республіки Польща [36, с.45; 35, с. 5]. Наприклад, родовим об'єктом кримінальних правопорушень для Розділу XXX КК

Республіки Польща є система правосуддя, однак щодо окремих видів кримінальних правопорушень, у цьому розділі можна визначити їхній безпосередній об'єкт посягання, який є менш абстрактним. У судовій практиці Республіки Польща була чітко висвітлена позиція необхідності логічного узагальнення родового об'єкту в назві розділу КК Республіки Польща, щоб усі безпосередні (індивідуальні) об'єкти ним охоплювались. Родовий об'єкт також визначає межі відповідного розділу кримінального закону й допомагає під час визначення безпосереднього об'єкта [194]. У КК Республіки Польща родовий об'єкт слугує не лише для поділу Особливої частини на розділи, але і для поділу ще й Військової частини [130, с. 74]. На відміну від КК України, який складається з двох частин – Загальної й Особливої, а також Прикінцевих та перехідних положень, то КК Республіки Польща складається з трьох частин: Загальної, Особливої, Військової. Родовий об'єкт слугує для виокремлення казначейських кримінальних правопорушень, які закріплені в Розділі 3 Загальної частини Відділу першого Карного казначейського кодексу Республіки Польща [7, с. 205–208] (*Kodeks karny skarbowy*); це – єдиний вид кримінальних правопорушень, відповідальність за які не встановлена в КК Республіки Польща, а встановлюється іншим кодексом.

Так, за родовим об'єктом, відповідно до назв розділів Особливої частини КК Республіки Польща, можна виділити 21 групу кримінальних правопорушень: проти миру та людства; проти Республіки Польща; проти оборони; проти життя і здоров'я; проти суспільної безпеки; проти безпеки дорожнього руху; проти довкілля; проти свободи; проти свободи совісті та віросповідання; проти статевої свободи й моральності; проти сім'ї та опіки; проти гідності та тілесної недоторканості; проти прав людей, які виконують оплачувану працю; проти діяльності державних установ і органів місцевого самоврядування; проти здійснення правосуддя; проти виборів та референдуму; проти публічного порядку; проти охорони інформації; проти достовірності документів; проти власності; проти господарського обороту; проти обігу грошових коштів та цінних паперів. Залежно від назви розділів

Військової частини, можна виділити 6 груп кримінальних правопорушень: проти обов'язку несення військової служби; проти засад військової дисципліни; проти правил поведінки з підлеглими; проти засад поводження зі зброєю та військовою технікою; проти засад несення служби; проти військового майна.

Класифікація кримінальних правопорушень за родовим об'єктом відіграє важливе значення під час визначення повторності кримінальних правопорушень на практиці. Так, арт. 115 § 3 КК Республіки Польща передбачає, що однотипні (подібні) кримінальні правопорушення належать до одного розділу, тобто посягають на один і той самий родовий об'єкт. Однотипність (подібність) кримінальних правопорушень є основним критерієм під час визначення спеціального одноразового рецидиву, передбаченого арт. 64 § 1 КК Республіки Польща. У такому випадку суд може призначити покарання, передбачене за інкриміноване винній особі кримінально протиправне діяння, у розмірі верхньої межі, встановленої в санкції, збільшеної наполовину. Також вчинення під час випробувального періоду умисного кримінального правопорушення однотипного (подібного) до того, за яке винна особа була засуджена, є обов'язковою підставою для поновлення виконання покарання судом; це впливає із положень арт. 75 § 1 КК Республіки Польща.

Що стосується української кримінальної доктрини, то під родовим об'єктом розуміється сукупність тотожних і взаємопов'язаних між собою суспільних відносин, взятих під охорону єдиним комплексом кримінально-правових норм, включених до одного розділу КК України [94, с. 86; 20, с. 31]. Підходи до розуміння родового об'єкта як в Україні, так і в Республіці Польща збігаються. Так, за родовим об'єктом посягання можна виділити 20 груп кримінальних правопорушень відповідно до назви розділів Особливої частини КК України: проти основ національної безпеки України; проти життя та здоров'я особи; проти волі, честі та гідності особи; проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; проти виборчих, трудових та інших особистих

прав і свобод людини і громадянина; проти власності; у сфері господарської діяльності; проти довкілля; проти громадської безпеки; проти безпеки виробництва; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; проти громадського порядку та моральності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші проти здоров'я населення; у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) та систем та комп'ютеризованих мереж і мереж електрозв'язку; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти правосуддя; проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини); проти миру безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Об'єкти кримінального правопорушення, які взяті під охорону індивідуальними кримінально-правовими нормами, або об'єкт, на який посягає конкретне кримінальне правопорушення, називається безпосереднім об'єктом (*indywidualnym przedmiotem*) [179, с. 64–66; 137, с. 85–87]. Можна навести наступні приклади безпосереднього об'єкта, захищеного єдиним положенням кримінального закону Республіки Польща, а саме: арт. 134 КК Республіки Польща (життя Президента Республіки Польща); арт. 217 КК Республіки Польща (фізична недоторканість особи). У літературі підкреслюється, що безпосередній об'єкт є більш конкретним, ніж родовий і має перебувати в межах, визначених родовим об'єктом. У деяких випадках безпосередній і родовий об'єкти можуть дублюватись: наприклад, життя людини є індивідуальним об'єктом, на який посягає кримінальне правопорушення, передбачене арт. 148 КК Республіки Польща й родовим об'єктом Розділу XIX КК Республіки Польща. Безпосередній (індивідуальний) об'єкт деколи згадується в диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Однак його завжди можна визначити шляхом тлумачення, оскільки

кожен тип кримінально протиправних діянь посягає на конкретне правове благо, яке і є безпосереднім об'єктом посягання [190, с. 414–419].

Щодо української наукової доктрини, то під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення розуміються конкретні суспільні відносини, на які посягає кримінальне правопорушення, завдаючи їм шкоди. Після розкриття безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення відбувається подальша його конкретизація, яка дає змогу визначити, на що саме було направлене кримінально протиправне діяння. Безпосередній об'єкт притаманний кожному кримінальному правопорушенню. У доктрині кримінального права України немає сталого підходу до визначення безпосереднього об'єкта. Так, деякі науковці під цим об'єктом розуміють передбачені кримінальним законом соціально значущі, конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом від окремих видів кримінально протиправних посягань, виражених у кримінально-правових нормах за допомогою конкретних складів кримінальних правопорушень [60, с. 19].

Щодо безпосереднього об'єкта посягання, тут можна виділити дві нижче вказані класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, для яких є характерною наявність лише основного безпосереднього об'єкта посягання [49, с. 155]. Як приклад можна навести арт. 148 § 1 КК Республіки Польща; ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство). У наведених кримінально-правових положеннях лише основним безпосереднім (індивідуальним) об'єктом виступає життя людини, яке охороняється кримінальним законом України та Республіки Польща, на яке посягає кримінальне правопорушення, завдаючи йому шкоди.

Другу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, які, окрім основного безпосереднього об'єкта, посягають ще на додатковий безпосередній об'єкт. До цієї групи належать кримінально протиправні діяння, які містять збірний об'єкт посягання. Під час їхнього вчинення шкода

завдається не лише основному безпосередньому об'єкту, але й додатковому безпосередньому об'єкту; під ним розуміються ті суспільні відносини (правові блага), яким заподіюється або може бути завдано шкоди, але посягання на які не було основною метою правопорушника. Як приклад можна навести арт. 280 КК Республіки Польща і ст. 187 КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за розбій. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступає право власності, оскільки кримінально протиправне діяння вчиняється саме з метою заволодіння чужим майном, а застосування або погроза застосування насильства, небезпечного для життя і здоров'я, є засобом досягнення цієї мети. З цього випливає, що життя або здоров'я треба розглядати як додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення [131, с. 38]. Саме тому розбій належить до кримінальних правопорушень проти власності як в Україні, так і в Республіці Польща. Як додатковий безпосередній об'єкт, так і основний безпосередній об'єкт посягання відображаються в диспозиції кримінально-правової норми. До цієї групи також можна віднести кримінальні правопорушення, які, окрім вищезгаданих об'єктів, посягають на факультативний безпосередній об'єкт. Цей об'єкт не входить до конструкції конкретного складу кримінального правопорушення, не вказується в диспозиції статті кримінального закону, але йому завдається шкода кримінально протиправним діянням. Говорячи іншими словами, факультативним об'єктом посягання виступають суспільні відносини, посягання на які не є цілком винної особи, а також якому не завжди спричиняється шкода, на відміну від основного чи додаткового безпосереднього об'єктів посягання. У інших випадках він виступає самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Цей об'єкт є доволі дискусійним, а в польській науковій доктрині взагалі не виділяється.

Варто зазначити, що в українській кримінально-правовій доктрині виділяють факультативні ознаки об'єкта кримінального правопорушення, до таких ознак належать предмет кримінального правопорушення й потерпілий від кримінального правопорушення.

На думку В. Я. Тація, під предметом кримінального правопорушення необхідно вважати будь-які речі матеріального світу, з визначеними якостями яких закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного кримінального правопорушення [98, с. 46–47].

В. К. Грищук зазначає, що предмет кримінального правопорушення являє собою визначені забороняючою нормою КК України речі матеріального світу, які піддаються безпосередньому кримінально протиправному впливові або у зв'язку з якими вчиняється кримінальне правопорушення [22, с. 173].

Щодо предмета кримінального правопорушення, можна виділити дві нижче вказані групи кримінальних правопорушень.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких предмет входить до законодавчої конструкції їхнього складу і виступає обов'язковою ознакою. Як приклад, можна розглянути ст. 201 КК України (контрабанда), де в диспозиції частини першої цієї статті законодавець чітко визначив, що предметом контрабанди є культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя або боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Предмет кримінального правопорушення може відігравати роль кваліфікуючої ознаки, тобто обставин, які збільшують ступінь суспільної небезпеки діяння. До прикладу, якщо особа під час вчинення грабежу викрала грошову суму, розмір якої становить 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення, то її дії треба кваліфікувати за ч. 4 ст. 186 КК України, а якщо грошову суму, розмір якої становить 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення, то ці дії треба кваліфікувати за ч. 5 ст. 186 КК України. Залежно від ознак предмету кримінального правопорушення можна відрізнити один склад кримінального правопорушення від іншого, згідно зі ст. 185 КК України (крадіжка) і ст. 308 КК України (викрадення, привласнення,

вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); у цьому випадку предмет відіграє важливе значення, оскільки крадіжку наркотичних засобів треба кваліфікувати за ст. 308 КК України.

Другу групу складають кримінальні правопорушення, у яких предмет не входить до законодавчої конструкції їхнього складу. Як приклад можна навести положення ст. 167 КК України (зловживання опікунськими правами). Йдеться про такі кримінальні правопорушення, під час вчинення яких не здійснюється вплив на речі матеріального світу, щоб спричинити шкоду суспільним відносинам, взятим під охорону кримінальним законом. У таких кримінально протиправних діяннях предмет кримінального правопорушення не є предметом доказування, оскільки не виступає ознакою їхнього складу.

Наступною ознакою об'єкта кримінального правопорушення виступає потерпілий від кримінального правопорушення.

На думку Т. Ю. Присяжнюк, потерпілий від кримінального правопорушення – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду або існує загроза її заподіяння [79, с. 183]. Ця концепція є найбільш підтримуваною в науковій доктрині, і її суть полягає в тому, що потерпілим від кримінального правопорушення може бути лише фізична особа (людина).

За ознакою потерпілого від кримінально протиправного діяння всі кримінальні правопорушення можна поділити на дві групи.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких ознака потерпілого входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення і виступає обов'язковою його ознакою. Як приклад можна навести кримінальні правопорушення, передбаченні ст. ст. 115–119 КК України (вбивство людини певного виду); у всіх цих кримінальних правопорушеннях обов'язковою ознакою виступає потерпілий, фізична особа (людина). Однак цю групу можна поділити ще на дві підгрупи кримінальних правопорушень.

Першу підгрупу складають кримінальні правопорушення, у законодавчу конструкцію яких включено загального потерпілого від кримінального правопорушення. Під загальним потерпілим розуміється будь-яка фізична особа, яку законодавець не виділяє певними спеціальними ознаками. Як приклад можна розглянути ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), яка визначає, що потерпілим від цього кримінального правопорушення може бути будь-яка фізична особа (людина).

Другу підгрупу складають кримінальні правопорушення, у законодавчу конструкцію яких включено спеціального потерпілого від кримінального правопорушення. Спеціальним потерпілим може бути фізична особа (людина), яку законодавець наділяє певними ознаками – це може бути, наприклад, вік особи. До прикладу, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 156 КК України (розбещення неповнолітніх), визначає, що потерпілим від цього кримінального правопорушення може бути лише особа, яка не досягла 16 років; соціальна роль особи визначається ст. 345¹ КК України (погроза або насильство щодо журналіста), потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути лише журналіст або його близькі родичі чи члени сім'ї тощо.

Другу групу складають кримінальні правопорушення, у яких ознака потерпілого не входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. Як приклад можна розглянути ст. 240¹ КК України (незаконне видобування, збут, придбання, передавання, пересилання, перевезення, переробка бурштину). В даному випадку шкода не завдається фізичній особі (людині) при вчиненні цього кримінального правопорушення.

2.2. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення

У наукових доктринах України та Республіки Польща існує спільний підхід щодо тлумачення об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Вона розглядається як зовнішня сторона кримінального правопорушення й характеризується наступними ознаками: суспільно небезпечне (шкідливе) діяння (*czyn*), суспільно небезпечні (шкідливі) наслідки (*skutek*), причинно-наслідковий зв'язок (*związek przyczynowy*) між діянням та наслідками, час (*czas*), місце (*miejsce*), оточення (*sytuację*), спосіб (*sposób*), знаряддя та засоби (*środki, narzędzia*) вчинення кримінального правопорушення [62, с. 164]. Однак важливою відмінністю є те, що в польській науковій доктрині предмет кримінального правопорушення (*przedmiot wykonawczy czynu*) належить до ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [136, с. 69; 144, с. 105]. Натомість в українській кримінально-правовій доктрині існує сталий підхід щодо тлумачення предмета кримінального правопорушення. Він розглядається як складовий елемент об'єкта кримінального правопорушення, тобто виступає його ознакою [72, с. 130]. Існують також менш підтримувані концепції, коли предмет кримінального правопорушення розглядають як самостійний факультативний елемент складу кримінального правопорушення, який існує поряд з об'єктом кримінального правопорушення, або як факультативну ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення [98, с. 40].

Також дискусійним є питання щодо класифікації вищезазначених ознак на обов'язкові і факультативні. Так, в українській кримінально-правовій доктрині панує думка, щодо обов'язкових ознак об'єктивної сторони належить діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки і причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідком, усі ж інші належать до факультативних [64, с. 124]. Однак деякі науковці зазначають, що ці ознаки є обов'язковими лише для матеріальних кримінальних правопорушень. Що стосується польської кримінально-правової доктрини, то до обов'язкових ознак відносять лише діяння (дія чи бездіяльність), аргументуючи це тим, що

лише ця ознака притаманна всім кримінальним правопорушенням без винятку [168, с. 117–119].

Найважливішою, на нашу думку, ознакою об'єктивної сторони виступає суспільно небезпечне (шкідливе) діяння (дія або бездіяльність), яке є обов'язковим елементом кожного складу кримінального правопорушення [29, с. 101]. Діяння належить до ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення лише в тому випадку, якщо воно передбачено чинним кримінальним законом відповідної держави [92, с. 335]. Існують декілька концепцій щодо тлумачення діяння. Натуралістична концепція (представник Ф. Ліст) розглядає діяння як комплекс зовнішніх фізичних рухів, які є проявом діяльності людської волі. Діянням є кожна людська поведінка, яка виникає внаслідок вільного волевиявлення й полягає в тому, щоби викликати або не порушувати зміни в зовнішньому світі. У такому підході воля стає причиною змін у зовнішньому світі [144, с. 106]. Натомість Г. Вельц розглядає діяння як поведінку людини, яка завжди є цілеспрямованою, вона свідомо спрямована на конкретну мету, тому воля є керуючим чинником людської діяльності, а не тільки її причиною.

Соціологічна концепція зазначає, що сутність діяння впливає з його ставлення до суспільства, оскільки воно має соціально негативне значення. Отже, діяння розуміється як соціально релевантний, адекватно послідовний фрагмент зовнішньої поведінки людини [127, с. 143]. У цій концепції приділяється увага соціальному контексту поведінки людини, що пов'язує поняття діяння з його антисоціальністю (суспільною шкідливістю), оскільки кримінальне право охороняє від посягань важливі соціальні цінності.

Так, залежно від форми діяння можна виділити три класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, які вчиняються лише шляхом дії, тобто завдяки активній поведінці винної особи. Дія є тоді, коли винна особа здійснює фізичну активність (рухи), за допомогою якої вчиняється кримінальне правопорушення. Більшість кримінальних

правопорушень вчиняються шляхом дії. До цієї групи відносяться наступні кримінальні правопорушення: арт. 223 КК Республіки Польща (напад на посадовця), арт. 278 КК Республіки Польща (крадіжка), арт. 197 КК Республіки Польща (згвалтування), ст. 109 КК України (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), ст. 186 КК України (грабіж), ст. 187 КК України (розбій) та інші.

Другу групу складають кримінальні правопорушення, які вчиняються лише шляхом бездіяльності. Бездіяльність є тоді, коли винна особа не здійснює фізичну активність (рухи), які вона мала і могла здійснити за певних обставин [112, с. 86–87]. Бездіяльність, так само, як і дія, має бути свідомою, вольовою, протиправною й суспільно небезпечною (шкідливою) [103, с. 16]. Вона може проявлятися в одному акті або складати систему поведінки – наприклад, ухилення від сплати податків. Бездіяльність завжди передбачає наявність у особи обов'язків, які вона мала й могла виконати. Це невід'ємна умова для притягнення особи до кримінальної відповідальності за бездіяльність. Отже, для кримінальної відповідальності за бездіяльність необхідна наявність трьох складових: особа була зобов'язана діяти; вона мала можливість діяти; якби особа виконала покладений на неї обов'язок, то наслідок не настав би (наслідку можна було б запобігти). До цієї групи належать статті, які визначають наступні кримінальні правопорушення: арт. 162 КК Республіки Польща (ненадання допомоги), арт. 240 КК Республіки Польща (неповідомлення про кримінальне правопорушення), ст. 136 КК України (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), ст. 175 КК України (невплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат) та інші. Також, відповідно до арт. 2 КК Республіки Польща, за матеріальні кримінальні правопорушення (наявна обов'язкова ознака суспільно шкідливого наслідку), які вчиняються шляхом бездіяльності, кримінальній відповідальності підлягає лише та особа, на яку покладено юридичний обов'язок запобігти суспільно шкідливому наслідку.

Джерелом такого обов'язку може бути закон, до прикладу, обов'язок батьківського піклування, який випливає із сімейного права, або взяті на себе обов'язки, що випливають із певного роду професії, такої, як лікар, охоронець тощо. Особа, на яку покладається спеціальний юридичний обов'язок, стає так званим гарантом, який має забезпечити ненастання суспільно шкідливих наслідків, і тільки вона може притягуватись до кримінальної відповідальності за суспільно шкідливі наслідки, які настали внаслідок її бездіяльності. Незрозуміло, щоправда, чи арт. 2 КК Республіки Польща також застосовується у випадках, коли особа створює (навіть неумисно) певну небезпечну ситуацію й не вчиняє жодних дій щодо її ліквідації, у результаті чого настають суспільно шкідливі наслідки. Можна розглянути наступний випадок, коли водій автоцистерни, що містить легкозаймисту речовину, помічає, що частина цієї речовини проливається на дорогу під час проїзду через село, однак не вживає жодних дій для усунення цієї речовини з дороги, а через певний проміжок часу діти, які граються на ній, отримують опіки через займання розлитої речовини. Відповідно до положень арт. 2 КК Республіки Польща, він не зобов'язаний вживати відповідних заходів для усунення рідини з дороги, оскільки на нього не було покладено юридичного обов'язку з запобігання таким суспільно шкідливим наслідкам. Однак Л. Гардоцкі в таких випадках зазначає, що така поведінка винуватця не є чистою бездіяльністю, а, імовірно, комбінацією дії та бездіяльності в одному акті [135, с. 38]. Тому можна припустити, що арт. 2 КК Республіки Польща в таких випадках взагалі не застосовується, тоді питання про кримінальну відповідальність має бути вирішено на основі тлумачення відповідного положення Особливої частини КК Республіки Польща. У наведеному прикладі треба враховувати, чи завдала поведінка водія тяжких наслідків для здоров'я, передбачених арт. 156 § 1, 2 КК Республіки Польща.

Третю групу складають кримінальні правопорушення, які можуть вчинятися шляхом як дії, так і бездіяльності. До цієї групи належать статті, що визначають наступні кримінальні правопорушення: арт. 148 § 1 КК Республіки

Польща (вбивство), тому що людину можна вбити шляхом активних дій, наприклад, завдавши ножових ударів, або шляхом бездіяльності, до прикладу, шляхом ненадання ліків, необхідних для виживання особи; арт. 233 КК Республіки Польща (надання неправдивих свідчень), позаяк винна особа може давати неправдиві свідчення або приховувати правду; ст. 367 КК України (службова недбалість); ст. 286 КК України (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами) та інші.

Наступною важливою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечні (шкідливі) наслідки.

Залежно від наявності чи відсутності в кримінальному правопорушенні суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків можна виділити дві класифікаційні групи.

Першу групу складають матеріальні (skutkowe) кримінальні правопорушення, тобто кримінально протиправні діяння, які містять ознаки суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків або вони можуть впливати з їхнього змісту. У польській науковій доктрині під суспільно шкідливими наслідками розуміються зміни об'єктивної реальності, спричинені поведінкою правопорушника, які відокремлені від цієї поведінки, оскільки можуть тривати навіть після її завершення [203, с. 28–29; 188, с. 102; 117, с. 117; 4]. Однак як у польській, так і в українській кримінально-правовій доктрині немає єдиного підходу щодо тлумачення цього поняття. На нашу думку, суспільно небезпечний (шкідливий) наслідок – це кримінально протиправний результат, спричинений вчиненням суспільно небезпечного (шкідливого) діяння, передбаченого кримінальним законом відповідної держави [47, с. 54]. Визначення того чи іншого явища як суспільно небезпечного (шкідливого) наслідку залежить від аналізу змісту відповідної кримінально-правової норми [75, с. 78–79]. Такі наслідки можуть проявлятися у різних формах: у зміні матеріального об'єкта – як приклад, арт. 288 § 1 КК Республіки Польща (наслідки у вигляді пошкодження речей); ч. 1 ст. 194 КК України (наслідки у

вигляді знищення або пошкодження майна, що заподіяли шкоду у великих розмірах); у певному стані справ – до прикладу, арт. 160 § 1 КК Республіки Польща (наслідки у вигляді безпосередньої небезпеки втрати життя або отримання тяжких наслідків для здоров'я); у психічних змінах людини, наприклад, арт. 190 КК Республіки Польща (наслідки у вигляді цілком обґрунтованого страху, пов'язаного з виконанням погрози) [135, с. 34]. Ознака суспільно шкідливого наслідку відіграє важливе значення в польській правовій доктрині, а саме впливає на визначення конкретних, передбачених арт. 2 КК Республіки Польща, умов відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені шляхом бездіяльності; враховується під час визначення місця вчинення кримінального правопорушення згідно з арт. 6 § 2 КК Республіки Польща; застосовується за добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, що впливає з арт. 15 § 1 КК Республіки Польща; має значення для визначення початку спливу строків давності, передбачених арт. 101 § 3 КК Республіки Польща.

Варто зазначити, що матеріальні кримінальні правопорушення вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків, якщо такі наслідки не настали, винна особа несе кримінальну відповідальність лише за замах. У разі вчинення матеріального кримінального правопорушення має існувати причинно-наслідковий зв'язок (*związek przyczynowy*). У польській науковій доктрині під таким зв'язком розуміється залежність, яка виникає між діянням та його наслідком і означає, що наслідок є результатом діяння винної особи.

Другу класифікаційну групу складають формальні кримінальні правопорушення (*bezskutkowe*). Вони характеризуються тим, що для їхнього вчинення достатньо лише кримінально протиправної поведінки особи, описаної у кримінально-правових нормах, тому суспільно небезпечний (шкідливий) наслідок не є ознакою таких кримінальних правопорушень [63, с. 843]. Відсутність вказівок на суспільно небезпечні (шкідливі) наслідки не означає, що вони не завдають шкоди, така законодавча конструкція

об'єктивної сторони лише означає, що під час кваліфікації кримінального правопорушення не потрібно визначати характер і розмір завданої шкоди [27, с. 246]. Однак це не означає, що формальні кримінальні правопорушення, які не містять ознак суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків, є кримінальними правопорушеннями з меншим ступенем суспільної небезпеки (шкідливості), ніж матеріальні. У КК України, так, як і в КК Республіки Польща, встановлено кримінальну відповідальність за формальні кримінальні правопорушення з дуже високим ступенем суспільної небезпеки (шкідливості). Прикладом можуть слугувати військові кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням зброї масового знищення, забороненої міжнародним правом (арт. 120 КК Республіки Польща). Кримінально протиправними діяннями, які належать до цієї класифікаційної групи, є такі, що випливають з арт. 233 КК Республіки Польща (неправдиві свідчення); арт. 204 § 1 КК Республіки Польща (схиляння до заняття проституцією); ч. 1 ст. 134 КК України (проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти); ст. 303 КК України (втягнення особи в заняття проституцією) – у цьому випадку кримінальна відповідальність передбачена за сам факт схиляння, незалежно від того, чи вдалося втягнути в заняття проституцією тощо.

Наступною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є час його вчинення. Відповідно до арт. 6 § 1 КК Республіки Польща, часом вчинення кримінального правопорушення вважається час, коли правопорушник вчинив дію або не вчинив дію, яку був зобов'язаний вчинити. Що стосується українського законодавства, то у ч. 3 ст. 4 КК України закріплено, що часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Отже, згідно з положеннями кримінального закону України та Республіки Польща, можна констатувати, що час вчинення кримінального правопорушення є певним часовим періодом, проміжком, у який вчинюється

кримінальне правопорушення (виконується об'єктивна сторона) [136, с. 70; 10, с. 29]. Незалежно від часу настання суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків, кримінальне правопорушення визнається вчиненим, коли було вчинене кримінально протиправне діяння. Відповідно строки давності мають відраховуватись від моменту вчинення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння, а не від моменту настання суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків [19, с. 259–260]. Така позиція панує як у польській, так і в українській кримінально-правовій доктрині. Також час відіграє важливе значення, оскільки збільшує або зменшує суспільну небезпечність (шкідливість) вчиненого діяння, залежно від особливості характеристики тимчасового періоду, упродовж якого було скоєне кримінальне правопорушення. Як приклад можна розглянути ст. 117 КК України і арт. 149 КК Республіки Польща, які передбачають кримінальну відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини. Це кримінальні правопорушення з привілейованим складом: якщо вбивство скоєне під час або відразу після пологів, то такі дії потрібно кваліфікувати за вищезазначеними кримінальними нормами; однак якщо вбивство вчинене після такого проміжку часу, то його треба кваліфікувати як умисне вбивство малолітньої дитини за ч. 2 ст. 115 КК України; арт. 148 § 1 КК Республіки Польща.

За такою ознакою кримінального правопорушення як час вчинення кримінально протиправного діяння всі кримінальні правопорушення можна поділити на дві групи.

До першої групи належать кримінальні правопорушення, у яких час їхнього вчинення відіграє ключову роль, оскільки відображений у законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення і виступає їхньою обов'язковою ознакою. До цієї груп належать наступні кримінальні правопорушення, визначені ст. 272 КК України (порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою); ст. 429 КК України (самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю); ст. 117 КК України (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини); арт. 149 КК

Республіки Польща (вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини); арт. 222 КК Республіки Польща (шкода, завдана здоров'ю державному посадовцю або його помічнику під час виконання ними своїх обов'язків); арт. 281 КК Республіки Польща (насильство або погроза його застосування щодо особи після вчинення крадіжки з метою збереження володіння над викраденими речами) та інші.

До цієї групи також належать кримінальні правопорушення, під час конструювання яких законодавець може враховувати час не тільки як певний період, упродовж якого може бути вчинене відповідне кримінально протиправне діяння, але й також як тривалість діяння. Прикладом у цьому випадку може слугувати ст. 407 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби). Так, диспозиція ч. 1 ст. 407 КК України викладена наступним чином: самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу в разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад 3 доби, але не більше місяця. У цьому випадку склад кримінального правопорушення залежить від тривалості діяння – від 3 діб до одного місяця. Тривалість діяння також може виступати як кваліфікуюча ознака – до прикладу, самовільне залишення військової частини тривалістю більше, ніж один місяць потрібно кваліфікувати за ч. 3 ст. 407 КК України. Аналогічний приклад можна знайти і в польському законодавстві. Так, у разі самовільного залишення військовослужбовцем військової частини тривалістю до 48 годин його дії треба кваліфікувати за арт. 338 § 1 КК Республіки Польща; понад 48 годин і до 7 днів – за арт. 338 § 2 КК Республіки Польща; понад 7 днів і більше – за арт. 338 § 3 КК Республіки Польща. З цього вбачається, що суспільна небезпека (шкідливість) залишення військової частини чи місця служби залежить від часової тривалості діяння.

Другу групу складають кримінально протиправні діяння, час вчинення яких не відображений у законодавчій конструкції складу кримінального

правопорушення. Вони можуть бути вчинені в будь-якому часовому проміжку. Як приклад можна навести положення арт. 278 КК Республіки Польща і ст. 185 КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за таємне викрадення чужого майна (крадіжка). Вона може бути вчинена будь-коли, час не є обов'язковою ознакою цього кримінального правопорушення. До цієї групи належить основна частина кримінальних правопорушень, передбачених як КК України, так і КК Республіки Польща.

Наступною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є місце його вчинення. Відповідно до арт. 6 § 2 КК Республіки Польща, таким треба розуміти місце кримінального правопорушення, де правопорушник вчинив діяння або не вчинив діяння, яке зобов'язаний був вчинити, або де настав чи мав настати кримінально протиправний наслідок. Що стосується українського кримінального закону, то в ньому не міститься дефініції місця вчинення кримінального правопорушення. Однак як польські, так і українські науковці під місцем вчинення кримінального правопорушення розуміють територію, на якій його було вчинено (виконана об'єктивна сторона кримінального правопорушення) [208, с. 14; 67, с. 122]. З погляду цього дослідження, нас цікавлять кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність за які передбачена у випадку їхнього вчинення на території України та Республіки Польща. Отже, місце вчинення кримінального правопорушення має два рівні: по-перше, це територія України та Республіки Польща; по-друге, місцем вчинення кримінального правопорушення в деяких випадках будуть визнаватися ділянки вищезазначених територій, які наділені додатковими ознаками. Розв'язуючи питання кримінальної відповідальності, законодавець оцінює місце вчинення кримінального правопорушення як ознаку, яка впливає на суспільну небезпеку (шкідливість) діяння, спричиняючи її виникнення або збільшення. Склад кримінального правопорушення в діянні буде виникати лише при його вчиненні у конкретному місці – до прикладу, як це визначено арт. 290 КК Республіки Польща (незаконна вирубка дерев у лісі) та ст. 246 КК

України (незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу). У випадку збільшення ступеня суспільної небезпеки (шкідливості) через вчинення кримінально протиправного діяння в конкретному місці склад кримінального правопорушення перетвориться на кваліфікований, наприклад, як у ч. 2 ст. 240¹ КК України (незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду). За цією ознакою можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких місце вчинення кримінально протиправного діяння відображене в законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення, виступає їхньою обов'язковою ознакою. До цієї групи належать наступні кримінальні правопорушення, визначені арт. 136 КК Республіки Польща (посягання на території Республіки Польща на голову іноземної держави або акредитованого керівника дипломатичного представництва такої держави, або особу, яка користується подібним захистом); арт. 290 КК Республіки Польща (незаконна вирубка дерев у лісі); ст. 201 КК України (контрабанда); ст. 246 КК України (незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу); ст. 432 КК України (мародерство); ст. 435 КК України (незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею); ст. 268 КК України (незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини); ст. 334 КК України (порушення правил міжнародних польотів); ст. 282 КК України (самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда); ст. 243 КК України (забруднення моря) та інші.

Другу групу складають кримінально протиправні діяння, місце вчинення яких не відображено в законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення й не виступає їхньою обов'язковою ознакою. Як приклад можна навести ст. 121 КК України й арт. 156 § 1 КК Республіки Польща, які встановлюють кримінальну відповідальність за умисне тяжке тілесне

ушкодження, а склад зазначених кримінально протиправних діянь не обмежується конкретно визначеним місцем його вчинення.

Наступною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є спосіб його вчинення. На законодавчому рівні поняття способу вчинення кримінального правопорушення як в Україні, так і в Республіці Польща не визначено, тому в наукових доктринах під способом вчинення кримінального правопорушення розуміється та форма, у якій проявилось суспільно небезпечне (шкідливе) діяння, ті прийоми й методи, які використовувала винна особа для вчинення кримінального правопорушення [144, с. 109; 17, с. 102; 31, с. 319]. Спосіб вчинення кримінального правопорушення, насамперед, окреслює кримінальне правопорушення шляхом виокремлення певних індивідуальних особливостей. Відповідний спосіб вчинення кримінального правопорушення має проявлятися під час вчинення кримінального правопорушення, а також мусить бути спрямованим на досягнення кримінально протиправного результату. Деякі науковці розглядають спосіб вчинення кримінального правопорушення безпосередньо зв'язаним із самим діянням, оскільки він доповнює ступінь суспільної небезпеки (шкідливості) діяння, і в більшості випадків виступає головною характеристикою конкретного діяння [27, с. 192–193]. На нашу думку, спосіб вчинення кримінального правопорушення й діяння не треба розглядати як тотожні явища, тому що діяння змістовно ширше. Будь-яке діяння вчиняється тим чи іншим способом, який не завжди є ознакою складу кримінального правопорушення, тому спосіб вчинення кримінального правопорушення необхідно розглядати як самостійну ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення і відповідно на підставі цієї ознаки можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

До першої групи можна віднести кримінальні правопорушення, у яких спосіб вчинення кримінально протиправного діяння відображений у законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення, є їхньою обов'язковою ознакою. Кримінальні правопорушення цієї групи визначені арт.

280 КК Республіки Польща (розбій); арт. 286 КК Республіки Польща (шахрайство); арт. 197 КК Республіки Польща (згвалтування); ст. 187 КК України (розбій); ст. 190 КК України (шахрайство) та інші. У кримінальному законі як України, так і Республіки Польща спосіб вчинення кримінального правопорушення закріплений як ознака основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення. Якщо спосіб не вказаний як ознака кримінального правопорушення, він враховується під час визначення покарання в межах санкції кримінально-правової норми, якою передбачено кримінальну відповідальність за відповідне кримінально протиправне діяння, оскільки впливає на ступінь суспільної небезпеки (шкідливості) кримінального правопорушення.

У кримінальному законі України та Республіки Польща зустрічаються різні форми способів вчинення кримінального правопорушення – як одиничні, так і множинні, що дає нам можливість поділити групу кримінальних правопорушень, у яких спосіб їхнього вчинення виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, на підгрупи. До першої підгрупи належать кримінальні правопорушення, які містять лише одиничний спосіб вчинення кримінально протиправного діяння, наприклад, ті, що визначені ст. 185 КК України (крадіжка, таємне викрадення чужого майна); арт. 279 КК Республіки Польща (крадіжка зі зломом). У цих випадках у законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення передбачений лише єдиний спосіб вчинення – таємне викрадення.

До другої підгрупи належать кримінальні правопорушення, які містять множинний перелік способів вчинення кримінально протиправного діяння. Про множинний перелік способів йдеться тоді, коли законодавець закріплює в складі кримінального правопорушення два або більше альтернативних способів, за допомогою яких вчиняється кримінальне правопорушення. У свою чергу підгрупу кримінальних правопорушень з множинним переліком способів можна поділити ще на дві підгрупи. До підгрупи «А» належать кримінальні правопорушення, які містять множинний вичерпний перелік

способів вчинення кримінально протиправного діяння, як, наприклад, визначається ст. 152 КК України (згвалтування, вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи); арт. 280 § 1 КК Республіки Польща (розбій із застосуванням насилля щодо особи або з погрозою його негайного застосування, або з доведенням людини до непритомного стану чи безпомічності); ч. 1 ст. 258¹ КК України (втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства); ч. 1 ст. 303 КК України (втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство); арт. 205 КК Республіки Польща (схиляння іншої особи до зайняття проституцією шляхом насилля, незаконної погрози, обману або використання стосунків залежності чи критичного стану); арт. 282 КК Республіки Польща (отримання майнової користі шляхом примусу, погрози вчинення замаху на життя або здоров'я, або нападу із застосуванням насилля на майно, доведення іншої особи до розпорядження майном, власним або чужим, або до припинення господарської діяльності). До підгрупи «Б» належать кримінальні правопорушення, які містять множинний відкритий перелік способів вчинення кримінально протиправного діяння. Наприклад, це визначено ст. 409 КК України (ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом); ч. 2 ст. 249 КК України (ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу); ч. 1 ст. 279 КК України (блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод, відключення енергопостачання чи іншим способом, яке порушило нормальну роботу транспорту або

створювало небезпеку для життя людей, або настання інших тяжких наслідків); ст. 283 КК України (самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда стоп-краном чи шляхом роз'єднання повітряної гальмової магістралі або іншим способом, якщо це створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоди здоров'ю потерпілого); арт. 280 § 2 КК Республіки Польща (якщо суб'єкт розбою використовує вогнепальну зброю, ніж або інший подібний небезпечний предмет, або паралізуючий засіб, або діє в інший спосіб, що безпосередньо загрожує життю, чи спільно з іншою особою, яка використовує таку зброю, предмет, засіб чи діє таким способом); арт. 351 КК Республіки Польща (військовослужбовець, який побив підлеглого або в інший спосіб порушив його тілесну недоторканість).

Другу групу складають кримінально протиправні діяння, спосіб вчинення яких не відображений у законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення й не виступає їхньою обов'язковою ознакою. Як приклад можна навести ч. 1 ст. 115 КК України і арт. 280 § 2 КК Республіки Польща, які встановлюють кримінальну відповідальність за умисне вбивство.

Наступною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є обстановка його вчинення. Під цією ознакою розуміється сукупність конкретних умов, подій і обставин, за яких вчиняється кримінальне правопорушення [61, с. 149–150]. Отже, обстановка виступає інтегрованою характеристикою умов і обставин, за яких вчиняється кримінальне правопорушення і яке впливає на формування й розвиток об'єктивної сторони [144, с. 109; 1, с. 52]. Це поняття включає в себе багато явищ, зокрема такі, як історична і соціально-політична ситуація, взаємозв'язки між людьми, стан здоров'я потерпілого, а також інші обставини. Обстановка, як і інші ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, може бути основною або кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення. На підставі цієї ознаки можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких обстановка вчинення кримінально протиправного діяння відображена в законодавчій конструкції їхнього складу і є обов'язковою ознакою. До цієї групи належать наступні кримінальні правопорушення, що визначені арт. 252 КК Республіки Польща (захоплення заручника); арт. 242 § 1 КК Республіки Польща (втеча з місця позбавлення волі або з-під варти); ч. 2 ст. 403 КК України (невиконання наказу в умовах особливого періоду), ч. 3 ст. 402 КК України (непокора, вчинена в умовах особливого періоду, крім воєнного стану) та інші. Варто зазначити, що законодавець у диспозиції кримінально-правової норми не завжди описує обстановку, у деяких випадках потрібно проводити більш глибокий аналіз складу кримінального правопорушення. Обстановка може бути виражена у загальній або у конкретизованій формі – до прикладу в умовах особливого періоду, воєнного стану. Конкретна обстановка у якийсь момент і в якомусь місці починається й закінчується, маючи свій власний вплив на суспільну небезпеку (шкідливість) діяння, яке не залежить ні від часу чи місця вчинення кримінального правопорушення, водночас обстановка нерозривно пов'язана з часом і місцем, оскільки її існування може бути визначено лише завдяки цим ознакам. Так, відповідно до примітки ст. 402 КК України, під бойовою обстановкою у Розділі XIX КК України треба розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського тощо бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї й техніки відносно до військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, у якому бере участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається й закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою [74, с. 186–187].

Другу групу складають кримінальні правопорушення, обстановка вчинення яких не відображена в законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення й не виступає їхньою обов'язковою ознакою.

Як приклад можна навести арт. 189 § 1 КК Республіки Польща (незаконне позбавлення волі) і ч. 1 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) тощо.

Наступними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є знаряддя й засоби вчинення кримінально протиправного діяння. У процесі вчинення кримінального діяння правопорушник за допомогою засобів і знарядь здійснює вплив на об'єкт кримінального правопорушення. У науці кримінального права як України, так і Республіки Польща під знаряддями зазвичай розуміють предмети матеріального світу, які застосовуються винним для безпосереднього впливу на предмет кримінального правопорушення або на потерпілого. Законодавець визначає знаряддям предмети, якими винуватець вчиняє кримінальне правопорушення – наприклад, ніж, пістолет, сокира тощо. Що стосується засобів вчинення кримінального правопорушення, під ними розуміються речі матеріального світу, якими безпосередньо не заподіюється шкода об'єктові кримінально-правової охорони, але які істотно спрощують вчинення кримінального правопорушення [102, с. 88–89; 89, с. 190–192; 101, с. 82–83]. Поняття «засобів і знарядь» вчинення кримінального правопорушення дотичне до поняття «способу». Однак, поняття «способу» ширше, оскільки включає в себе використання не лише засобів і знарядь, але й послідовність прийомів, які використовує особа в процесі вчинення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння. Без сумнівів, спосіб, засоби і знаряддя взаємопов'язані, тож, на нашу думку, неправильно вважати знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення лише частиною способу його вчинення. Правопорушник може вибрати спосіб залежно від наявних у нього засобів чи знарядь або навпаки. Варто зазначити, що спосіб, засоби і знаряддя вчинення є самостійними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення як в українській, так і в польській кримінально-правовій доктрині. На підставі цієї ознаки можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких знаряддя й засоби вчинення кримінально протиправного діяння відображені в законодавчій конструкції їхнього складу і є обов'язковою ознакою. До цієї класифікаційної групи належать наступні кримінальні правопорушення, визначені арт. 159 КК Республіки Польща (участь у бійці або побитті людини з застосуванням вогнепальної зброї, ножа або іншого небезпечного предмету); арт. 223 КК Республіки Польща (напад на державного посадовця або його помічника під час або у зв'язку з виконанням службових обов'язків спільно в змові з іншою особою або використовуючи вогнепальну зброю, ніж чи інший подібний небезпечний предмет, або паралітичний засіб); арт. 255а КК Республіки Польща (розповсюдження або публічне представлення матеріалів, що можуть сприяти вчиненню кримінальних правопорушень терористичного характеру); арт. 280 § 2 КК Республіки Польща (розбій із використанням вогнепальної зброї, ножа або іншого подібного небезпечного предмета, або паралізуючих засобів); ст. 257 КК України (бандитизм); ст. 258 КК України (терористичний акт); ст. 258² КК України (публічні заклики до вчинення терористичного акту) та інші.

Другу групу складають кримінальні правопорушення, засоби і знаряддя вчинення яких не відображені в законодавчій конструкції складу кримінального правопорушення й не виступають їхньою обов'язковою ознакою. Як приклад можна навести арт. 206 КК Республіки Польща (укладання шлюбу особою, яка вже перебуває в шлюбі) і ст. 151² КК України (примушування до шлюбу) тощо.

Треба зазначити, що знаряддя й засоби вчинення кримінального правопорушення мають вплив на Загальну частину КК України й КК Республіки Польща. Так, відповідно до арт. 44 § 2 КК Республіки Польща суд може призначити у випадках, передбачених законом, конфіскацію предметів, які слугували чи були призначені для вчинення кримінального правопорушення. Ця норма неоднозначно реалізовувалась на практиці судами, що стало підставою розгляду Верховним Судом Республіки Польща заяви

Генерального прокурора щодо можливості конфіскації на підставі положення арт. 44 § 2 КК Республіки Польща транспортного засобу, що використовується правопорушником під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого арт. 178а § 2 КК Республіки Польща (керування транспортним засобом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння). Верховний Суд Республіки Польща щодо цього зазначив, що у такому випадку транспортний засіб є предметом кримінального правопорушення, який закріплений у диспозиції арт. 178а § 2 КК Республіки Польща, а отже не може належати до засобів чи знарядь, які можуть бути використані для вчинення кримінального правопорушення, тому в цьому випадку не застосовуються положення арт. 44 § 2 КК Республіки Польща [196]. Однак така правова позиція Верховного Суду Республіки Польща була неоднозначно сприйнята польськими науковцями. Так, Ш. Тарапата зазначає, що така позиція має низку серйозних хиб у тлумаченні й не заслуговує жодного схвалення. На думку науковця, у цьому випадку транспортний засіб є так званим «*instrumentia sceleris*», тобто засобом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого арт. 178а § 2 КК Республіки Польща, а не предметом кримінального правопорушення, як зазначає Верховний Суд Республіки Польща. З його правової позиції випливає, що в цьому випадку транспортний засіб може бути конфіскований із погляду діючого кримінального закону, але це не є обов'язковим у всіх випадках. Рішення про конфіскацію приймається на підставі арт. 44 § 2 КК Республіки Польща, однак до цього суд повинен встановити має, чи немає в обставинах справи перешкод, передбачених арт. 44 § 5,7 КК Республіки Польща, а також чи узгоджується конфіскація з положеннями арт. 53, арт. 56, арт. 39 п. 4 КК Республіки Польща [192, с. 147–148].

Що стосується українського законодавства, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 96² КК України знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення підлягають спеціальній конфіскації, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їхнє незаконне використання.

Кінцевою ознакою об'єктивної сторони, за якою нами проведена класифікація, є предмет кримінального правопорушення. У польській правовій доктрині він розглядається як одна з ознак об'єктивної сторони. Що стосується української доктрини, то предмет кримінального правопорушення розглядається як ознака об'єкта кримінального правопорушення. Предмет кримінального правопорушення в польській кримінально-правовій літературі відомий як: *przedmiotem czynu* [198, с. 202], *przedmiotem bezpośredniego działania* [152], *przedmiotem wykonawczym czynu* [209, с. 11; 169, с. 111]. Предмет кримінального правопорушення розглядається польськими науковцями як матеріальний об'єкт, на який правопорушник безпосередньо посягає, вчиняючи кримінальне правопорушення, на відмінну від об'єкта кримінального правопорушення, який завжди є нематеріальним благом [208, с. 14; 133, с. 25]. Так, польськими науковцями кримінальні правопорушення за предметом прийнято поділяти на перехідні (*delicta transitiva*) і неперехідні (*delicta intransitiva*) [144, с. 119]. Перехідні – це є кримінальні правопорушення, у яких присутній предмет кримінального правопорушення, а в неперехідних кримінальних правопорушеннях він відсутній. В даному випадку мова йде про кримінальні правопорушення, предмет яких входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення (перехідні) і предмет яких не входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення (неперехідні). У перехідних кримінальних правопорушеннях він виступає обов'язковою ознакою, яка підлягає доказуванню.

До першої групи належать кримінальні правопорушення проти власності, більшість корупційних кримінальних правопорушень і низка інших кримінальних правопорушень, передбачених КК Республіки Польща. Як приклад можна розглянути арт. 278 КК Республіки Польща, який передбачає кримінальну відповідальність за крадіжку, у цьому випадку предметом кримінального правопорушення може бути чуже майно для винного.

Усі ж інші кримінальні правопорушення, які не належать до першої групи, утворюють другу. Прикладом кримінальних правопорушень, які

належать до другої групи можуть бути такі, що визначені арт. 242 КК Республіки Польща (втеча з місць позбавлення волі або з під арешту) тощо.

Предмет кримінального правопорушення може відігравати роль кваліфікуючої ознаки, тобто обставин, які збільшують ступінь суспільної шкідливості діяння. До прикладу, можна розглянути арт. 289 (взяття з метою короткотривалого використання чужого транспортного засобу), предметом кримінального правопорушення у цьому випадку виступає транспортний засіб; якщо він є майном значної вартості, то дії винної особи будуть охоплюватися кваліфікованим складом, передбаченим арт. 289 § 2 КК Республіки Польща, а не основним складом кримінального правопорушення, передбаченого арт. 289 § 1 КК Республіки Польща.

2.3. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення

Насамперед, для того щоби провести класифікацію кримінальних правопорушень за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, необхідно з'ясувати, що саме розуміється під цим поняттям у кримінальному праві України та Республіки Польща.

У кримінальному праві Республіки Польща під суб'єктом кримінального правопорушення (*podmiot przestępstwa*) розуміється особа, яка визнана кримінальним законом такою, що може підлягати кримінальній відповідальності [144, с. 68, 208, с. 14]. Важливим є також те, що КК Республіки Польща не містить дефініції суб'єкта кримінального правопорушення, а лише закріплює вимоги до особи, яка вчиняє відповідне кримінально протиправне діяння й іменується як «*sprawcą przestępstwa*» [136, с. 67; 143, с. 92]. Тобто, згідно з ознаками, які передбачені КК Республіки Польща, суб'єктом кримінального правопорушення є осудна людина (фізична особа), яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку,

передбаченого КК Республіки Польща, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Те, що кримінальне правопорушення вчиняється людиною (фізичною особою), впливає зі змісту арт. 1 § 1 КК Республіки Польща (загальні положення кримінальної відповідальності), ознака осудності вбачається із положень, закріплених в арт. 31 КК Республіки Польща (неосудність як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння). Що стосується вікових ознак суб'єкта кримінального правопорушення, то вони чітко визначені арт. 10 КК Республіки Польща [154]. Також у польській науковій доктрині зазначається, що суб'єкт кримінального правопорушення має бути ідентифікований із суб'єктом, який вчинив відповідне суспільно шкідливе діяння, тобто особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, має відповідати ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченим кримінальним законом [147, с. 104]. Однак із загального правила, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише фізична особа, є виняток, який виник із прийняттям Закону Республіки Польща «Про відповідальність колективних суб'єктів за заборонені діяння під страхом покарання» від 22.10.2002 року, на підставі чого виникає концепція, що юридична особа може підлягати кримінальній відповідальності, як колективний суб'єкт (*podmiotem zbiorowym*) [175]. Колективним суб'єктом у значенні цього Закону є юридична особа та організаційна одиниця без створення юридичної особи, за винятком Державного казначейства, органів місцевого самоврядування та їхніх об'єднань, а також державних органів. З арт. 3 вищезгаданого Закону Республіки Польща впливає, що колективний суб'єкт відповідає за заборонену дію, яка є поведінкою фізичної особи, що діє від імені та в інтересах колективного суб'єкта. Рішенням від 03.11.2004 року (К 18/03) Конституційний Суд Республіки Польща постановив, що деякі положення цього Закону не відповідають Конституції Республіки Польща [221], унаслідок чого Закон у 2005 році було ґрунтовно змінено.

Що стосується кримінального права України, то поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплено на законодавчому рівні, оскільки

передбачене ч. 1, 2 ст. 18 КК України (суб'єкт злочину). З огляду на положення чинного КК України під суб'єктом кримінального правопорушення розуміється фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Вікові ознаки суб'єкта закріплені в ст. 22 КК України.

З врахуванням вищевикладеного, першою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, за якою нами проведена класифікація кримінальних правопорушень, виступає вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність.

Першу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, за які настає кримінальна відповідальність із досягненням загального віку, визначеного кримінальним законом. Так, відповідно до арт. 10 § 1 КК Республіки Польща загальний вік, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, становить 17 років [68, с. 285]. Що стосується українського кримінального закону, то у ч. 1 ст. 22 КК України встановлено, що загальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, становить 16 років. Отже, бачимо, що віковий поріг суб'єкта кримінального правопорушення в Республіці Польща трохи вищий, ніж в Україні. Зазвичай, передбачається, що повна здатність до вчинення кримінального правопорушення виникає з досягненням загального віку кримінальної відповідальності. До цієї класифікаційної групи належить основна маса кримінальних правопорушень, винятком є лише ті кримінальні правопорушення, за які кримінальна відповідальність настає з досягненням спеціального віку, передбаченого як КК України, так і Республіки Польща.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України спеціальний вік особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність за певні кримінальні правопорушення, становить 14 років. У КК Республіки Польща встановлений спеціальний вік кримінальної відповідальності з досягненням 15 років. Керуючись арт. 10 § 2 КК Республіки Польща, при розв'язанні питання про кримінальну відповідальність особи у віці з 15 до 17 років судом враховується

рівень розвитку, а також особисті якості особи. Це регулювання ґрунтується на припущенні, що інтелектуальний та моральний розвиток людини протікає індивідуально. Немає сумніву в тому, що неповнолітні в одному календарному віці знаходяться на різних етапах індивідуального розвитку. Під час вирішення судом питання про притягнення неповнолітніх осіб до кримінальної відповідальності береться до уваги неефективність застосування до таких осіб виховних заходів, що вже застосовувались до розгляду питання про кримінальну відповідальність. Це є доказом того, що подальше застосування таких заходів було б недоцільним. Суд також не може призначити покарання неповнолітній особі у 15-річному віці більше, ніж дві третини від верхньої межі покарання, передбаченого за кримінальне правопорушення, яке було вчинене, або може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачене за це кримінальне правопорушення (арт. 10 § 3 КК Республіки Польща).

Отже, до другої групи належать кримінальні правопорушення, за які настає кримінальна відповідальність із досягненням спеціального віку, визначеного кримінальним законом відповідної держави. Вичерпний перелік таких кримінально протиправних діянь передбачений арт. 10 § 2 КК Республіки Польща, до них належать: арт. 134 КК Республіки Польща (замах на Президента Республіки Польща); арт. 148 § 1 КК Республіки Польща (умисне вбивство); арт. 148 § 2, 3 КК Республіки Польща (умисне вбивство з обставинами, які його кваліфікують); арт. 156 § 1, 3 КК Республіки Польща (умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю); арт. 163 § 1, 3 КК Республіки Польща (умисне спричинення загально небезпечної ситуації); арт. 166 КК Республіки Польща (викрадення літака); арт. 173 § 1, 3 КК Республіки Польща (умисне спричинення катастрофи); арт. 197 § 3, 4 КК Республіки Польща (зґвалтування); арт. 223 § 2 КК Республіки Польща (напад на державного службовця, що завдав тяжких наслідків здоров'ю); арт. 252 § 1, 2 КК Республіки Польща (взяття заручників); арт. 280 КК Республіки Польща (розбій) [154].

Ч. 2 ст. 22 КК України також передбачений вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за які кримінальна відповідальність настає з досягненням спеціального віку, а саме: ст. ст. 115–117 КК України (умисне вбивство); ст. ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК України (посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави); ст. 121, ч. 3 ст. ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження); ст. 299 КК України (жорстоке поводження з тваринами); ст. 122, ч. 2 ст. ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження); ст. 113 КК України (диверсія); ст. 257 КК України (бандитизм); ст. 258 КК України (терористичний акт); ст. ст. 147 і 349 КК України (захоплення заручників); ст. 152 КК України (згвалтування); ст. 153 КК України (сексуальне насильство); ст. 185, ч. 1 ст. ст. 262, 308 КК України (крадіжка); ст. ст. 186, 262, 308 КК України (грабіж); ст. 187, ч. 3 ст. ст. 262, 308 КК України (розбій); ст. 189, 262, 308 КК України (вимагання); ч. 2 ст. ст. 194, 347, 352, 378; ч. 2, 3 ст. 399 КК України (умисне знищення або пошкодження майна); ст. 277 КК України (пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів); ст. 278 КК України (угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна); ч. 2, 3 ст. 289 КК України (незаконне заволодіння транспортним засобом); ст. 296 КК України (хуліганство) [41].

Варто зазначити, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповідає віковим ознакам загального суб'єкта кримінального правопорушення, але не є повнолітньою особою відповідно до цивільного законодавства Республіки Польща, у такому випадку до такої особи суд застосовує виховні, лікувальні або виправні заходи, передбачені для

неповнолітніх, якщо цього вимагають обставини справи і ступінь розвитку правопорушника та його особливості. Це положення закріплено в арт. 10 § 4 КК Республіки Польща і стосується осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у віці з 17 до 18 років, оскільки положення арт. 10 § 1 Цивільного кодексу Республіки Польща передбачають, що повнолітньою вважається особа, яка досягла 18 років [151]. Призначаючи покарання неповнолітній особі, суд має керуватись положеннями арт. 54 § 1 КК Республіки Польща, а саме, за призначення покарання суд керується тим аби перевиховати особу.

Що стосується українського законодавства щодо цього, то вік, з якого особа вважається повнолітньою, становить 18 років [111]. У КК України передбачений Розділ XV Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, який містить кримінально-правові норми щодо звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб із застосуванням примусових заходів виховного характеру, видів та строків і розмірів покарань, які можуть застосовувати суди, а також інші положення кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб [41].

В залежності від суб'єкта, яким вчиняється кримінально протиправне діяння, кримінальні правопорушення можна поділити на індивідуальні (*indywidualne*), загальні (*powszechnie*) і багатосторонні (*wieloosobowego*) [144, с. 69; 136, с. 67].

До групи загальних належать кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені будь-ким, хто відповідає загальним характеристикам, передбаченим кримінальним законом, тобто фізична особа, яка досягла певного віку і є осудною. У цьому випадку ідеться про кримінальні правопорушення, які вчиняються загальним суб'єктом. До цієї групи належить більшість кримінальних правопорушень, передбачених як КК Республіки Польща, так і України. До прикладу, можна розглянути арт. 265 § 1 КК Республіки Польща (розголошення або незаконне використання таємної інформації); щодо цього кримінального правопорушення існує рішення

Верховного суду Республіки Польща від 26.03.2009 року, яке поставило крапку в суперечках щодо того, яким суб'єктом вчиняється це кримінальне правопорушення – загальним чи спеціальним, тобто чи є суб'єктом кримінального правопорушення особа, яка законно ознайомила з інформацією, відповідно має доступ до таємної інформації (*dysponent tajemnicy*) [160, с. 66] чи будь-яка особа, яка володіє інформацією, що становить державну таємницю. Суд зазначив, що кримінальне правопорушення вчиняється загальним суб'єктом і тому може бути вчинене будь-якою особою, що відповідає загальній характеристиці суб'єкта кримінального правопорушення, який розкриває інформацію, яка є державною таємницею або всупереч закону використовує таку інформацію [195]. Отже, як бачимо, існують такі кримінально протиправні діяння, з ознак чи змісту яких доволі складно визначити, яким суб'єктом вони вчиняються, тому і виникає проблема, до якої групи кримінальних правопорушень вони належать.

До групи індивідуальних належать кримінальні правопорушення, які в диспозиції містять додаткові спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Це може бути державний службовець, солдат, мати тощо. Це означає, що суб'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути лише фізичні особи, які відповідають додатковим спеціальним ознакам [45, с. 57–58], тобто ідеться про спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Кримінальний закон Республіки Польща, аналогічно загальному суб'єкту кримінального правопорушення, не містить дефініції спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, однак закріплює низку складів кримінальних правопорушення, які можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом. Що стосується КК України, то він визначає, що спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [41].

У свою чергу групу індивідуальних кримінальних правопорушень можна поділити на підгрупи. Першу підгрупу складають індивідуальні властиві (*właściwe*) кримінальні правопорушення [144, с. 69], куди належать кримінальні правопорушення, у яких спеціальні ознаки суб'єкта відіграють ключову роль в основному складі кримінального правопорушення, оскільки відсутність цих ознак породжує відсутність кримінального правопорушення. До цієї підгрупи належать кримінальні правопорушення, передбачені арт. 343 КК Республіки Польща (відмова від виконання наказу); арт. 228 КК Республіки Польща (прийняття неправомірної вигоди чи її пропозиції); арт. 218 КК Республіки Польща (порушення прав працівників); ст. 111 КК України (державна зрада); ст. 172 КК України (грубе порушення законодавства про працю); ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу); ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) тощо. Адже навіть якщо особою вчиняється суспільно небезпечне (шкідливе) діяння, передбачене диспозицією певної кримінально-правової норми, але така особа не відповідає спеціальним ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, які закріплені в цій кримінально-правовій нормі, то в цьому випадку не буде складу кримінального правопорушення, оскільки буде відсутній спеціальний суб'єкт, а тому особа не може підлягати кримінальній відповідальності за це кримінальне правопорушення. Як приклад можна розглянути арт. 218 КК Республіки Польща (порушення прав працівників); це кримінальне правопорушення може бути вчинене лише спеціальним суб'єктом, особою, на яку покладений обов'язок дотримуватись норм трудового та соціального законодавства, тобто роботодавець, якщо він є фізичною особою, чи представники роботодавця у відносинах із працівниками [162, с. 73]. У цьому випадку спеціальний суб'єкт є ключовим елементом основного (арт. 218 § 1а КК Республіки Польща) і кваліфікованого (арт. 218 § 2, 3 КК Республіки Польща) складу кримінального правопорушення. Аналогічно можна розглянути ст. 368 КК України (прийняття пропозиції,

обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою); у цьому випадку спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є службова особа; перелік осіб, які належать до службових, міститься в примітці до ст. 368 КК України. Наприклад, якщо неправомірну вигоду отримує лікар, який не належить до службових осіб, то його дії не можна кваліфікувати за цією кримінально-правовою нормою, адже відсутній такий елемент складу кримінального правопорушення, як спеціальний суб'єкт. Однак його дії утворюють склад іншого кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України (підкуп працівника підприємства, установи чи організації).

Другу підгрупу складають індивідуальні невластиві (*niewłaściwe*) кримінальні правопорушення [144, с. 69]. До цієї підгрупи належать кримінальні правопорушення, у яких спеціальні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення не передбачені основним складом кримінального правопорушення, а є обов'язковими для кваліфікованого чи привілейованого складу кримінального правопорушення. У цьому випадку відсутність в особі ознак спеціального суб'єкта не виключає кримінальної протиправності діяння, а лише зменшує або збільшує її кримінальну відповідальність. Прикладом може бути арт. 149 КК Республіки Польща; ст. 117 КК України (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини); у цьому випадку суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише матір новонародженої дитини, яка вбиває свою новонароджену дитину, перебуваючи в післяпологовому стані, тому спеціальна ознака суб'єкта утворює привілейований склад кримінального правопорушення, тим самим пом'якшуючи кримінальну відповідальність особи за відповідне суспільно небезпечне (шкідливе) діяння. Однак якщо це кримінальне правопорушення вчинене в співучасті, то співучасник буде нести кримінальну відповідальність за арт. 148 КК Республіки Польща і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство малолітньої дитини), які передбачають більш сувору кримінальну відповідальність особи за це суспільно небезпечне (шкідливе) діяння, ніж арт. 149 КК Республіки Польща і ст. 117 КК України. Іншим прикладом може бути

арт. 160 КК Республіки Польща (нараження особи на небезпеку втрати життя чи тяжкої шкоди здоров'ю). Арт. 160 § 1 КК Республіки Польща передбачений загальний суб'єкт кримінального правопорушення, а також це кримінально протиправне діяння становить основний склад кримінального правопорушення; що стосується арт. 160 § 2 КК Республіки Польща, у якому передбачений спеціальний суб'єкт – особа, на яку покладений обов'язок опіки над потерпілим, – то у цьому випадку ознака спеціального суб'єкта утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення, тим самим збільшуючи кримінальну відповідальність особи.

До групи багатосторонніх належать кримінальні правопорушення, необхідною умовою вчинення яких є співучасть двох або більше осіб, а це означає, що кримінально протиправне діяння не може бути вчинено суб'єктом одноособово. Під час побудови таких складів кримінальних правопорушень у КК Республіки Польща законодавець використовує наступні ознаки: за згодою з іншими особами, разом з іншою особою або сутність суспільно шкідливого діяння зумовлена участю декількох суб'єктів. У кримінальному законі Республіки Польща закріплені лише види співучасників вчинення кримінального правопорушення. Так, в арт. 18 КК Республіки Польща закріплені наступні види співучасників: виконавець, співвиконавець, організатор, пособник, підбурювач. Вони цілком збігаються з видами співучасників, які закріплені в ст. 27 КК України. На відміну від КК Республіки Польща, у кримінальному законі України, окрім видів співучасників, також закріплені форми співучасті. До цієї групи належать наступні кримінальні правопорушення, визначені арт. 127 § 1 КК Республіки Польща (посягання на територіальну цілісність Республіки Польща за домовленістю з іншими особами); арт. 158 КК Республіки Польща (участь у бійці або побитті); арт. 254 КК Республіки Польща (участь у зібранні, знаючи, що його учасники об'єднують зусилля для здійснення насильницького нападу на особу чи її майно); ст. 255² КК України (організація, сприяння в проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)); ст. 257 КК України (бандитизм);

ст. 293 КК України (грубе порушення громадського порядку); ст. 294 КК України (масові заворушення) тощо. Варто зазначити, що обов'язкова співучасть може виступати також ознакою кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу кримінальному правопорушення як у кримінальному праві України, так і Республіки Польща.

2.4. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення

У польській кримінально-правовій доктрині зазначається, що суб'єктивна сторона (*strona podmiotowa*) кримінального правопорушення обумовлена психологічним зв'язком, який супроводжує зовнішню поведінку правопорушника і виражає його психічне ставлення до суспільно шкідливого діяння. Вона характеризується такими ознаками, як вина (*wina*), мотив (*motyw*), мета (*celem*), спонукання (*porudka*) [136, с. 81; 144, с. 109]. Такий підхід міститься і в доктрині кримінального права України, де зазначається, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків, яка характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета, емоційний стан [11, с. 127; 18, с. 90]. Саме за цими ознаками можна провести класифікацію кримінальних правопорушень.

У суб'єктивній стороні єдиною обов'язковою ознакою є вина. Вона входить до законодавчої конструкції кожного складу кримінального правопорушення, у разі її відсутності особа не може підлягати кримінальній відповідальності. На відміну від КК Республіки Польща, кримінальний закон України містить дефініцію вини. Так, відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражених у формі умислу чи необережності [41].

У польській кримінальній доктрині зазначається, що вина – це визначене кримінально-правовою нормою психічне відношення правопорушника до суспільно шкідливого діяння [119, с. 81]. Оскільки немає законодавчо закріпленого визначення в польській науковій доктрині, позиції науковців різняться. Психологічне відношення (вина) правопорушника до суспільно шкідливого діяння може проявлятися в певній формі умислу або необережності, які закріплені в арт. 9 КК Республіки Польща [136, с. 81; 191, с. 6]. Як у польській, так і в українській кримінально-правовій доктрині вина складається з двох ознак: інтелектуальної, яка полягає в розумовій здібності людини усвідомлювати фактичні обставини поточної ситуації й наслідки своєї поведінки за цих обставин, а також вольової ознаки, що характеризується спрямованістю інтелектуальних і фізичних зусиль на прийняття рішень, досягнення поставлених цілей і вибір певного варіанту поведінки [12, с. 81–82; 95, с. 37].

Форма вини в кримінально-правовій доктрині визначається як поєднання інтелектуальних і вольових ознак, що вказують на відношення винної особи до вчинюваних нею діянь (дії чи бездіяльності), а також до суспільно небезпечних (шкідливих) наслідків. Вона може бути чітко визначена у кримінально-правових нормах, які встановлюють кримінальну відповідальність за конкретне кримінальне правопорушення або впливати зі змісту диспозиції. У свою чергу форма вини визначає ступінь суспільної небезпеки (шкідливості) діяння. Вона також відіграє важливе значення в кримінальному праві як України, так і Республіки Польща, оскільки дає змогу відмежувати кримінально протиправні діяння від не кримінально протиправних у випадках, коли законодавець встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечне (шкідливе) діяння, вчинене з певною формою вини. Наприклад, ст. 125 КК України передбачає кримінальну відповідальність за завдання умисних легких тілесних ушкоджень, однак не встановлює кримінальної відповідальності за аналогічні наслідки, які настали через необережність особи. Також форма вини відіграє важливу роль під час

кваліфікації кримінальних правопорушень, оскільки кримінальний закон може встановлювати кримінальну відповідальність за схожі кримінально протиправні діяння, вчинені умисно й необережно. Наприклад, ненавмисне спричинення пожегу й умисний підпал можуть бути оцінені однаково з точки зору об'єктивної суспільної шкоди, однак із погляду форми вини правопорушника й суспільної шкідливості діяння оцінювання кожного з цих діянь буде різною, а саме, неумисне спричинення пожегу треба кваліфікувати за арт. 163 § 2 КК Республіки Польща, а умисний підпал – за арт. 163 § 1 КК Республіки Польща. У кримінальному праві Республіки Польща форма вини слугує розмежуванню кримінальних проступків і злочинів, оскільки передбачено, що злочин може бути вчинений лише умисно, а кримінальний проступок – як умисно, так і необережно.

Отже, залежно від форми вини кримінальні правопорушення можна класифікувати в три групи: умисні, необережні та зі змішаною формою вини.

До першої групи треба віднести умисні кримінальні правопорушення. Згідно з арт. 9 § 1 КК Республіки Польща, умисне вчинення суспільно шкідливого діяння відбувається тоді, коли винний має намір скоїти його, тобто хоче вчинити кримінальне правопорушення або передбачає можливість його вчинення й погоджується на це. Як бачимо, кримінальний закон Республіки Польща передбачає дефініцію форми вини, однак не здійснює його поділу на види [184, с. 73–75]. Дещо відрізняється підхід українського законодавця, оскільки ст. 24 КК України не передбачено дефініції умисного кримінального правопорушення, а лише закріплено, що умисел поділяється на види: прямий і непрямий. Ця кримінально-правова норма містить дефініції прямого й непрямого умислу. До цієї групи належить основний масив кримінальних правопорушень, передбачених як КК Республіки Польща, так і КК України. Як приклад можна навести арт. 288 КК Республіки Польща (знищення чи пошкодження чужого майна); арт. 158 § 1 КК Республіки Польща (участь у бійці); арт. 189 КК Республіки Польща (позбавлення волі); арт. 189а КК Республіки Польща (торгівля людьми); ст. 115 КК України (умисне вбивство);

ст. 186 КК України (крадіжка); ст. 189 КК України (вимагання); ст. 209¹ КК України (умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення) тощо.

Так само умисні кримінальні правопорушення можна поділити на підгрупи за видом умислу, з яким вони були вчинені: прямий умисел (*dolus directus*) і непрямий умисел (*dolus eventualis*).

До першої підгрупи належать кримінальні правопорушення, які вчиняються з прямим умислом. Оскільки арт. 9 КК Республіки Польща, як вже було вище згадано, закріплює лише форми вини, поділ на види відображений у науковій доктрині Республіки Польща. Так, на думку Л. Гардоцкі, прямий умисел виникає тоді, коли правопорушник усвідомлено виявляє ознаки суспільно шкідливого діяння або може усвідомлювати й хоче це зробити [136, с. 82; 208, с. 15]. З наукової позиції А. Грешков'як випливає, що прямий умисел полягає в тому, що правопорушник хоче вчинити заборонене діяння, тобто він усвідомлює, що його діяння становить реалізацію ознак кримінального правопорушення або усвідомлює можливість виконання цих ознак і прагне цього [144, с. 110]. Наприклад, особа через неприязні стосунки із сусідом розбиває вікно його автомобіля, у цьому випадку наявний прямий умисел, оскільки він усвідомлює суспільну шкідливість свого діяння й суспільно шкідливі наслідки у вигляді шкоди чужому майну. У цьому випадку його дії треба кваліфікувати за арт. 288 КК Республіки Польща (знищення, пошкодження чужого майна або приведення його в непридатний стан). Також у польській кримінально-правовій доктрині зазначається, що є прямий умисел і тоді, коли правопорушник не впевнений, чи його поведінка буде ефективною, але він бажає настання суспільно шкідливого наслідку [136, с. 82]. Наприклад, кидаючи камінь з далекої відстані у вікно, правопорушник не знає, чи розіб'є його, однак прагне такого результату.

Що стосується української кримінально-правової доктрини, то в цьому випадку дискусій і розбіжностей немає, оскільки ч. 2 ст. 24 КК України закріплює, що прямим є умисел, якщо особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки й бажала їхнього настання. У науковій кримінально-правовій доктрині України з вищенаведеного поняття прямого умислу прийнято виділяти дві ознаки: інтелектуальну і вольову [93, с. 49]. Інтелектуальна ознака полягає в тому, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), тобто фактично усвідомлює обставини. Наприклад, вчиняючи крадіжку, особа усвідомлює, що порушує право власності під час таємного викрадення майна. Друга частина інтелектуальної ознаки прямого умислу полягає в тому, що особа передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності), з цього випливає, що особа розуміє, до яких наслідків може призвести її дія чи бездіяльність. До прикладу, вдаряючи людину металевою трубою, правопорушник усвідомлює, що спричинить потерпілому відповідного ступеня тяжкості тілесні ушкодження. Що стосується вольової ознаки, то вона полягає в тому, що особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків. У цьому випадку йдеться про те, що особа прагне досягти кримінально протиправних наслідків і ставить їхнє настання собі за ціль. Під час вчинення крадіжки особа бажає заволодіти чужим майном із метою подальшого ним розпорядження чи використання.

У межах прямого умислу як у польській, так і в українській науковій доктрині виділяють прямий раптовий умисел (*dolus directus repentinus*) і прямий обміркований умисел (*dolus directus praemeditatus*). Різниця між ними полягає в умовах, у яких формувався прямий умисел. За умови прямого раптового умислу рішення про вчинення суспільно шкідливого діяння приймається у короткий час без детальних роздумів. Прямий обміркований умисел, як уже стає зрозумілим із його назви, виникає внаслідок певного процесу прийняття рішення, що триває деякий час і зазвичай поєднаний зі

створенням точного плану вчинення кримінального правопорушення. У кримінально-правовій доктрині Республіки Польща вважається, що раптовий умисел є легшим видом прямого умислу, ніж обміркований, оскільки тягне за собою менш сувору кримінальну відповідальність [136, с. 82; 208, с. 15].

До другої підгрупи належать кримінальні правопорушення, які вчиняються з непрямим умислом. У польській науковій доктрині зазначається, що непрямий умисел виникає, коли правопорушник не бажає вчинити кримінального правопорушення, однак передбачає можливість вчинення кримінально протиправного діяння й погоджується на це [136, с. 83; 144, с. 110]. Це поняття побудовано польськими науковцями на основі арт. 9 § 1 КК Республіки Польща. За умови непрямого умислу особа не впевнена, що ознаки кримінального правопорушення виконуються, як це відбувається за прямого умислу. Воля правопорушника полягає не в тому, що він хоче вчинити кримінальне правопорушення, а в тому, що він погоджується з вчиненням суспільно шкідливого діяння.

Що стосується українського законодавства, то законодавець у ч. 3 ст. 24 КК України чітко зазначив, що непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і, хоча не бажала, але свідомо припускала їхнє настання. У кримінально-правовій доктрині України за інтелектуальною ознакою прямий і непрямий умисел збігаються, однак вони різняться за вольовою ознакою [64, с. 202–203]. За непрямого умислу вольова ознака полягає в тому, що особа не бажала, але свідомо припускала настання суспільно небезпечних наслідків. Як вбачається з вищенаведеного, доктринальний підхід польських науковців частково збігається з закріпленим українським законодавцем поняттям непрямого умислу.

У конкретних випадках непрямий умисел виникає поруч із прямим умислом, тобто правопорушник хоче досягти певного результату або здійснити певну поведінку і водночас усвідомлює, що його поведінка може спричинити певний побічний наслідок, тобто будуть виконані ознаки певного

кримінального правопорушення, і приймає такий результат [136, с. 83]. До прикладу, під час нападу на ювелірний магазин грабіжник зв'язує продавця з метою позбавлення його свободи на певний час, щоби він не чинив перешкод. У цьому випадку правопорушник передбачає можливість смерті продавця через обмежене дихання й погоджується з таким наслідком. Якщо такий суспільно шкідливий наслідок у вигляді смерті продавця настане, то правопорушник буде нести кримінальну відповідальність за умисне вбивство з непрямым умислом.

У науковій літературі Республіки Польща існує певна суперечність щодо непрямого умислу, а саме, щодо елемента погодження на вчинення кримінально протиправного діяння. На думку Й. Макаревіч, це є умовою вольової поведінки, тобто реалізацією ознак забороненого діяння (дії чи бездіяльності), крім прямого умислу у випадку, якщо суспільно шкідливі наслідки настануть [165, с. 64]. Іншу думку наводить В. Волтер, що погодження – це ніщо інше як байдужість, тобто правопорушник, усвідомлюючи можливість вчинення кримінально протиправного діяння, не хоче його вчинити, але також не хоче його й не вчиняти [203, с. 127]. Подібну позицію займає Я. Ващинський, згідно з якою винна особа бажає небезпеки виникнення суспільно шкідливого наслідку, але залишається байдужою до самого суспільно шкідливого наслідку [199, с. 77]. У свою чергу К. Бахула стверджує, що суть непрямого умислу полягає в тому, що правопорушник не хоче вчиняти кримінально протиправного діяння, але водночас усвідомлює високу ймовірність настання суспільно шкідливого наслідку й не впевнений, що уникне настання такого наслідку [126, с. 43]. Як бачимо, сталого підходу немає, і науковці дотримуються різних позицій.

У кримінально-правовій доктрині Республіки Польща у межах непрямого умислу також виділяють помилковий умисел (*dolus quasi-eventualis*) [116, с. 48]. Він полягає в тому, що правопорушник не усвідомлює, чи наявні ознаки суспільно небезпечного (шкідливого) діяння, але припускає їхню наявність і вчиняє кримінально протиправне діяння. Наприклад,

правопорушник не впевнений, що особа, з якою він вступає в статевий зв'язок, досягла 15 років, але він припускає таку можливість і погоджується з цим (арт. 200 КК Республіки Польща, статевий акт з особою, яка не досягла 15 років). У цьому випадку правопорушник не знає, вчиняє він кримінальне правопорушення чи ні, але усвідомлює, що його дії можуть бути кримінально протиправними, і погоджується з цим.

Можна виділити і третю підгрупу до якої належать кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені з прямим і непрямим умислом. Як приклад можна навести ст. 115 КК України (умисне вбивство).

Другу класифікаційну групу складають необережні кримінальні правопорушення. Відповідно до арт. 9 § 2 КК Республіки Польща необережним визначається кримінальне правопорушення, якщо правопорушник не мав наміру його вчинити, однак вчинив таке діяння внаслідок недотримання запобіжних заходів, що вимагалися при цих обставинах, хоча можливість вчинення такого діяння він передбачав або міг передбачити [25, с. 254].

У КК України аналогічно, як і з умислом, ст. 25 визначені види необережності, а саме, кримінальну протиправну самовпевненість і кримінальну протиправну недбалість, а також розкрито їхню дефініцію. Законодавець має чітко вказувати на необережні склади кримінального правопорушення. Так, у КК України така ознака міститься в назві й диспозиції відповідної кримінально-правової норми. Що стосується польського кримінального закону, то така ознака міститься лише в диспозиції кримінально-правової норми, оскільки цей нормативно-правовий акт не передбачає назви кримінальних правопорушень. У КК Республіки Польща доволі мало складів кримінальних правопорушень із необережною формою вини, так само, як і в КК України. До цієї групи належать наступні кримінальні правопорушення, передбачені арт. 126б § 2 КК Республіки Польща (невиконання покладеного обов'язку, що спричинило відповідні наслідки шляхом необережності); арт. 155 КК Республіки Польща (необережне

спричинення смерті людини); арт. 156 § 2 КК Республіки Польща (необережне тяжке тілесне ушкодження); арт. 157 § 3 КК Республіки Польща (необережне середньої тяжкості тілесне ушкодження); арт. 160 § 3 КК Республіки Польща (необережне створення небезпечної ситуації для життя і здоров'я людини); арт. 163 § 2 КК Республіки Польща (необережне спричинення події, яка загрожує життю або здоров'ю декількох осіб чи майну у великих розмірах); арт. 164 § 2 КК Республіки Польща (необережне спричинення безпосередньої загрози настання події, яка загрожує життю або здоров'ю декількох осіб чи майну у великих розмірах); ст. 119 КК України (вбивство через необережність); ст. 128 КК України (необережне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження); ст. 196 КК України (необережне знищення або пошкодження майна); ст. 412 КК України (необережне знищення або пошкодження військового майна) та інші.

У пояснювальній записці до проекту чинного КК Республіки Польща висловлюється думка, що новий кримінальний закон не розподіляє необережну форму вини на самовпевненість (*lekkomyślności*) і недбальство (*niedbalstwo*) [197, с. 7]. Однак у доктрині такий поділ проводиться, спираючись на тлумачення арт. 9 § 2 КК Республіки Польща, оскільки законодавцем закріплено дві ситуації, за яких винна особа вчиняє необережне кримінальне правопорушення. Перша ситуація, коли винний «передбачав можливість вчинення кримінально протиправного діяння», а в другому випадку «міг передбачити таку можливість». Що стосується КК України, то в ст. 25 закріплено види необережності, а саме зазначено, що необережність поділяється на самовпевненість та недбалість. Завдяки цьому, цю класифікаційну групу можна поділити ще на дві підгрупи: кримінальні правопорушення, які були вчинені з самовпевненістю й недбалістю.

Першу підгрупу складають кримінальні правопорушення, які вчиняються з кримінально протиправною самовпевненістю. Самовпевненість у польському кримінальному праві полягає в тому, що винна особа свідомо порушує правила необхідної безпеки, передбачає можливість вчинення

кримінально протиправного діяння, але припускає, що уникне цього [136, с. 88; 144, с. 112]. Сутність самовпевненості проявляється в усвідомленні винною особою недбалого характеру своєї поведінки, однак особа не вживає заходів для її виправлення чи припинення, але сподівається уникнути вчинення кримінально протиправного діяння. Що стосується України, то законодавець чітко закріплює у ч. 2 ст. 25 КК України, що кримінальна протиправна самовпевненість полягає в тому, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їхнє відвернення. Це визначення складається з двох ознак: інтелектуальної і вольової. Інтелектуальна ознака полягає в тому, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), вольова ознака – у тому, що особа легковажно розраховувала на їхнє відвернення. Наприклад, ставлячи вазон на похилий підвіконник квартири, який знаходиться над пішохідною зоною, особа усвідомлює можливість його падіння на прохожого й завдання тілесних ушкоджень, однак легковажно розраховує, що такі наслідки не настануть. У разі падіння вазона на перехожого й завдання йому тілесних ушкоджень у цьому випадку буде визначена кримінально протиправна самовпевненість.

Другу підгрупу складають кримінальні правопорушення, які вчиняються з кримінально протиправною недбалістю. У польській кримінально-правовій доктрині усталена позиція, що недбалість полягає в тому, що винна особа не передбачає можливості вчинення кримінально протиправного діяння, хоча могла його передбачити [136, с. 88; 144, с. 112]. У цьому випадку сутність недбаліства полягає у свідомому чи несвідомому порушенні правил безпеки, необхідних у цих обставинах, і причинно-наслідковий зв'язок між цим порушенням і кримінально протиправним діянням, а також у можливості передбачити ймовірність вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 3 ст. 25 КК України кримінально протиправна недбалість полягає в тому, що особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча мала і могла його передбачити. Інтелектуальною ознакою охоплюється те, що особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), натомість вольова охоплює те, що особа мала і могла передбачити.

Можна виділити і третю підгрупу до якої належать кримінальні правопорушення, які можуть вчинятися з кримінально протиправною самовпевненістю і недбалістю. Як приклад можна навести ст. 119 КК України (вбивство через необережність).

Третю класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини. Відповідно до арт. 9 § 3 КК Республіки Польща кримінальне правопорушення може бути вчинене зі змішаною (*culpa dolo exorta*) формою вини [171, с. 248–249]. Що стосується української кримінально-правової системи, то змішана форма вини КК України не передбачена, однак передбачено кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини. Тому в доктрині і в судовій практиці згадана форма вини виокремлюється [109; 38, с. 97–99; 26, с. 43–44; 2, с. 191; 91, с. 95]. Як і в польській кримінально-правовій доктрині, так і в українській вона полягає в тому, що частина ознак кримінального правопорушення охоплюється умислом винної особи, а друга частина тільки необережною формою вини. Також вбачається, що змішана форма вини притаманна лише умисним кваліфікованим складам кримінального правопорушення, які визнаються кваліфікованими саме за ознакою суспільно шкідливого наслідку. Типовим прикладом є кваліфікований склад кримінального правопорушення, передбаченого арт. 158 § 2, 3 КК Республіки Польща (участь у бійці чи побитті). Арт. 158 § 1 КК Республіки Польща передбачено умисне кримінальне правопорушення – участь у бійці чи побитті, у якій людина наражається на неминучу небезпеку втрати життя чи отримання відповідного ступеня

тяжкості тілесного ушкодження, отже, є основним складом кримінального правопорушення. Якщо суспільно шкідливим наслідком такої бійки чи побиття є тяжка шкода здоров'ю людини, то йдеться про кваліфікований склад кримінального правопорушення, який передбачений арт. 158 § 2 КК Республіки Польща й полягає в тому, що правопорушник умисно бере участь у бійці чи побитті, тоді як ставлення до суспільно шкідливих наслідків (тяжка шкода здоров'ю) не є умисним і охоплюються необережною формою вини, яка може полягати в самовпевненості чи недбальстві. Аналогічно можна навести приклад ч. 2 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого). Відповідно до Ухвали Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України від 28.05.2015 року, судова справа № 5–25кс15, зазначається, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 121 КК України, є матеріальним зі змішаною формою вини. Складність об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення полягає в тому, що передбачене законом умисне діяння спричиняє два різні похідні наслідки: первинний із них (найближчий) – тяжкі тілесні ушкодження (обов'язкова ознака об'єктивної сторони) – знаходяться в необхідному причинному зв'язку з наслідками вторинними (віддаленими) – смертю потерпілої особи (кваліфікуюча ознака). У цьому кримінальному правопорушенні, згідно із законом, і щодо діяння, і щодо першого, обов'язкового наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі (прямому чи непрямому), а щодо другого (кваліфікованого) наслідку – тільки в необережності (самовпевненості чи недбалості). Загалом це кримінальне правопорушення визнається умисним, бо саме умисне ставлення до діяння й найближчого наслідку визначає спрямованість кримінального правопорушення, його суспільну небезпечність [109].

Значення змішаної форми вини полягає в тому, що вона дає змогу: а) конкретизувати ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення; б) визначити правильну кваліфікацію; в) відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади кримінальних правопорушень,

зокрема умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, від убивства через необережність, коли винний не усвідомлював можливості настання похідного вторинного (віддаленого) наслідку в результаті настання похідного первинного (найближчого).

Кримінальні правопорушення, вчинені зі змішаною формою вини, трактуються загалом як умисні, оскільки кримінальний закон пов'язує суспільно шкідливі (небезпечні) наслідки з умисним характером суспільно шкідливого діяння, це стосується і вищезгаданих кримінальних правопорушень.

Згідно з пояснювальною запискою до КК Республіки Польща й позицій науковців, які висловлюють думку, що арт. 9 § 3 КК Республіки Польща, який передбачає більш сурове покарання залежно від наслідку кримінального правопорушення, якщо такий наслідок передбачався або міг бути передбачений, не застосовується лише до умисних кримінальних правопорушень із кваліфікованим складом за ознакою необережного суспільно шкідливого наслідку (кваліфіковані кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини). Ця кримінально-правова норма також застосовується у випадках умисних чи необережних кваліфікованих кримінальних правопорушень за ознакою суспільно шкідливого наслідку (кваліфіковані кримінальні правопорушення з однією формою вини щодо суспільно шкідливого діяння й суспільно шкідливих наслідків) [197, с. 8; 126, с. 103; 200, с. 126].

Також варто розглянути практичне значення класифікації кримінальних правопорушень на умисні й необережні. Як приклад вважаємо за необхідне навести п. 3 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про державну службу», у якому встановлено обмеження на вступ на державну службу для осіб, які мають судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення [74]. Закон України «Про державну службу» закріплює, що повноваження члена Комісії з питань вищого корпусу державної служби достроково припиняються у випадку набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього за

вчинення умисного кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 14 Закону України «Про державну службу»). У ст. 84 наведеного вище Закону зазначено, що підставою для припинення державної служби у зв'язку із втратою права на державну службу або його обмеженням є вчинення умисного кримінального правопорушення. Схожі обмеження також встановлені і для осіб, які проходять службу в органах місцевого самоврядування. Так, згідно зі ст. 12 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», на службу в органи місцевого самоврядування не можуть бути прийняті особи, які мають судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку [77].

У конструкції деяких складів умисних кримінальних правопорушень суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення може характеризуватися й іншими додатковими ознаками, такими, як мотив (*motyw*), мета (*cel*), які є спільними для кримінально-правової доктрини України та Республіки Польща. Також польські науковці виділяють ще таку факультативну ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як спонукання (*robudka*). Що ж стосується української кримінальної доктрини, то третьою факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яку виділяють, є емоційний стан. Кримінальні правопорушення, які містять вищезгадані ознаки, визначаються в польській кримінально-правовій доктрині, як цілеспрямовані (*kierunkowe*) кримінальні правопорушення [173, с. 42–43; 134, с. 27–35], оскільки завдяки цим ознакам можна чітко стверджувати, що правопорушник діяв із цілеспрямованим умислом, що особливо очевидно в кримінальних правопорушеннях із чітко визначеною метою. Також вважається, що такі кримінальні правопорушення можуть вчинятися лише з прямим умислом [52, с. 78].

Першою факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є мета. У польській кримінально-правовій доктрині мета кримінального правопорушення

розглядається як певний чітко визначений стан майбутнього, якого прагне досягти людина своєю поведінкою [173, с. 44]. Аналізуючи відповідні позиції українських науковців, можна зазначити, що під метою кримінального правопорушення розуміється уявне представлення про бажаний результат, до якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння (дії чи бездіяльності) [3, с. 146–147]. Як бачимо, частково позиції українських і польських науковців збігаються в тому, що це є певний стан речей чи результат, на досягнення якого прагне особа і спрямовує на це відповідні зусилля. Найчастіше в КК Республіки Польща і в КК України зустрічаються склади кримінальних правопорушень з ознакою мети, досягненню якої має прагнути правопорушник. За цією ознакою можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, у яких мета входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. Вона чітко відображена в диспозиції кримінально-правової норми. На відміну від польського кримінального закону в КК України ознаки мети можуть міститися також у назві кримінального правопорушення. До цієї класифікаційної групи належать наступні кримінальні правопорушення, визначені арт. 118 КК Республіки Польща (геноцид); арт. 127 КК Республіки Польща (посягання на конституційні органи держави); арт. 204 § 1 КК Республіки Польща (сутенерство); арт. 224 § 2 КК Республіки Польща (незаконний вплив на органи державної влади або місцевого самоврядування); арт. 278 КК Республіки Польща (привласнення чужого майна); арт. 286 § 1 КК Республіки Польща (шахрайство); ч. 1 ст. 109 КК України (дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій); ст. 110 КК України посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 110² КК України (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України); ст. 113 КК України (диверсія); ст.

114 КК України (шпигунство); п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення); ст. 127 КК України (катування); ст. 144 КК України (насильницьке донорство); ст. 147 КК України (захоплення заручників); ст. 151² КК України (примушування до шлюбу) та інші. Мета може бути обов'язковою ознакою як основного складу кримінального правопорушення, так і обов'язковою ознакою, яка утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення.

Другу класифікаційну групу становлять кримінальні правопорушення, у яких мета не входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. До цієї групи належить більшість кримінальних правопорушень, передбачених як КК України, так і Республіки Польща. Як приклад можна навести арт. 159 КК Республіки Польща (участь у бійці) і ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження).

Наступною факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію, є мотив. У польській кримінально-правовій доктрині немає єдиного підходу щодо того, що треба розуміти під мотивом. Одні науковці стверджують, що мотив окреслює образ людини, її думки про минуле, сьогодення чи майбутнє, які підштовхують її до конкретної поведінки. Інакше кажучи, мотив є елементом інтелектуальної сфери людини, тому що він виражається шляхом думки чи уяви, або елементом вольової сфери, оскільки може набувати форми бажаного, конкретного стану речей. Дослідники з цього питання у сфері кримінальної психології підкреслюють, що термін «мотивація» можна розглядати у двох площинах. По-перше, як «відносно постійну схильність людини до переслідування конкретних цілей, життєвих завдань і цінностей»; по-друге, як мотиваційний процес, який як специфічне явище лежить «у корені конкретної поведінки людини». Тому, щоби зрозуміти причини, які зумовлюють поведінку людини, треба поставити кардинальне запитання: чому людина діяла саме так? Це питання, яке завжди стосується мотивації людини [138, с. 354–356].

Дещо простіше і, на нашу думку, більш зрозуміле визначення мотиву кримінального правопорушення наводить К. Дашкевіч, зазначаючи, що це є психічні процеси інтелектуального характеру, які спонукають особу на вчинення кримінального правопорушення [129, с. 63]. Такого підходу дотримується І. Андреев, підкреслюючи, що під мотивом розуміється будь-який внутрішній чинник, який стимулює індивіда діяти в певному напрямку [115, с. 36].

Що стосується української кримінально-правової доктрини, то, на нашу думку, найбільш вдалим є визначення, запропоноване М. І. Бажановим, який зазначає, що мотив кримінального правопорушення – це внутрішній поштовх, який спонукає особу вчинити суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність) [3, с. 146–147].

За цією ознакою можна виділити дві класифікаційні групи кримінальних правопорушень.

Першу класифікаційну групу складають кримінальні правопорушення, у яких мотив входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення і виступає їхньою обов'язковою ознакою. До цієї класифікаційної групи належать наступні кримінальні правопорушення, що визначені арт. 194 КК Республіки Польща (обмеження прав людини з мотивів її релігійної приналежності); арт. 148 § 2 п. 3 КК Республіки Польща (вбивство людини через мотиви, що заслуговують на особливе засудження); п. 6, 7, 14 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство з мотивів корисливих, хуліганських, расової, національної чи релігійної нетерпимості); ч. 2 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості); ч. 2 ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості); ч. 2 ст. 129 КК України (погроза вбивством із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості); ч. 2 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів); ст. 148 КК України (підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих

мотивів); ст. 296 КК України (хуліганство з мотивів явної неповаги до суспільства); ст. 299 КК України (жорстоке поводження з тваринами з хуліганських чи корисливих мотивів) та інші. З цього випливає, що КК України містить набагато більше кримінально-правових норм, у яких мотив є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. Він може входити до основного складу кримінального правопорушення або ж бути обов'язковою ознакою кваліфікованого складу кримінального правопорушення. Як приклад більш докладно можна розглянути арт. 148 § 2 п. 3 КК Республіки Польща (вбивство людини через мотиви, що заслуговують на особливий осуд); у цій кримінально-правовій нормі ознака мотиву утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 12 до 25 років або довічне позбавлення волі, на відміну від основного складу кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачено позбавлення волі від 8 до 25 років або довічне позбавлення волі. Кваліфікуючою ознакою є мотив, який заслуговує особливого осуду. У кримінально-правовій доктрині Республіки Польща зазначається, що у цьому випадку ідеться про мотивацію, яка викликає сильну негативну реакцію суспільства, таку, як гнів, обурення, осуд тощо [167, с. 386]. У цьому випадку ідеться про різного роду мотиви: хуліганські, корисливі, заздрощі, ненависть, расової чи релігійної приналежності тощо. Однак чи заслуговують вони на особливе засудження, потрібно визначати з урахуванням конкретної справи.

Другу класифікаційну групу становлять кримінальні правопорушення, у яких мотив не входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. До цієї групи належить більшість кримінальних правопорушень, передбачених як КК України, так і Республіки Польща. Як приклад можна навести арт. 181 § 1 КК Республіки Польща (знищення тваринного або рослинного світу) і ст. 141 КК України (порушення прав пацієнта).

Наступною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, за якою можна провести класифікацію кримінальних правопорушень за КК Республіки Польща, є спонукання (*robudka*). Ця ознака в кримінально-правовій доктрині України не виділяється. У польській доктрині спонукання розглядається як почуття, які впливають на процес прийняття рішень винною особою. Іншими словами, це є чинник з емоційним навантаженням, який ґрунтується на прагненні досягти певного стану справ чи речей [174, с. 166]. За цією ознакою кримінальні правопорушення можна класифікувати на дві групи.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, у яких ця ознака входить до законодавчої конструкції їхнього складу. До цієї класифікаційної групи належать наступні кримінальні правопорушення, визначені арт. 148 § 4 КК Республіки Польща (вбивство людини під впливом сильного збудження); арт. 149 КК Республіки Польща (вбивство матір'ю, яка перебуває в післяпологовому стані, своєї новонародженої дитини); арт. 150 КК Республіки Польща (вбивство людини на її прохання й під впливом співчуття до неї – евтаназійне вбивство). Як бачимо, кримінальні правопорушення з ознакою спонукання стану в КК Республіки Польща належать до кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи. Більш докладніше можна розглянути кримінальне правопорушення, передбачене арт. 150 КК Республіки Польща, щодо кримінальної відповідальності за вбивство людини на її прохання й під впливом співчуття до неї. У польській доктрині цей склад кримінального правопорушення іменується, як «евтаназійне вбивство». Ця кримінально-правова норма належить до привілейованих кримінальних правопорушень, за які законодавцем передбачена м'якша кримінальна відповідальність, ніж у основному складі, який закріплений у арт. 148 § 1 КК Республіки Польща (вбивство людини). Відповідно до арт. 150 § 2 КК Республіки Польща, у виняткових випадках суд може застосувати надзвичайне пом'якшення покарання або навіть відмовитись від його призначення. У польській кримінально-правовій доктрині зазначається, що під «винятковими

випадками» треба розуміти особливо сильний мотиваційний тиск на винного, а тому й надзвичайно виправдані причини співчуття потерпілому. Необхідно враховувати, що правопорушник діє не лише під впливом співчуття, але й великої любові до людини, якій хотів допомогти позбавитись нелюдських страждань. На думку К. Дашкевіч, спонукання обумовлюється високим ступенем інтенсивності страждань людини, яка вимагає позбавлення життя [128, с. 242–243]. У цьому випадку спонукання є невід’ємною і ключовою складовою кримінального правопорушення, а у виняткових випадках може бути підставою уникнення кримінального покарання.

Другу групу становлять кримінальні правопорушення, у яких спонукання не входить до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення. Сюди належить основна маса кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом Республіки Польща.

Кінцевою ознакою, за якою можна провести класифікацію кримінальних правопорушень у цьому підрозділі, є емоційний стан. Ця факультативна ознака суб’єктивної сторони кримінального правопорушення виділяється лише в українській доктрині кримінального права. У науковій літературі зазначається, що емоційний стан – це емоційне переживання, яке спонукає особу на вчинення кримінального правопорушення [11, с. 148]. Однак не всі науковці виділяють цю ознаку.

За цією ознакою кримінальні правопорушення можна поділити на дві групи.

Першу групу складають кримінальні правопорушення, до законодавчої конструкції яких включено емоційний стан як їхню обов’язкову ознаку. До цієї групи належать лише три кримінальні правопорушення, які передбачені КК України, а саме: ст. 116 КК України (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання); ст. 117 КК України (умисне вбивство матір’ю своєї новонародженої дитини) ст. 123 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання).

До другої групи кримінальних правопорушень належать кримінальні правопорушення, до законодавчої конструкції складу яких емоційний стан не включений. Сюди належать всі інші кримінальні правопорушення, які не увійшли до першої групи.

Варто підсумувати, що останні дві розглянуті нами класифікації (за спонуканням та за емоційним станом) по суті своїй є однаковими.

Висновки до Розділу 2

1. Досліджуючи об'єкт кримінального правопорушення як один із критеріїв доктринальної класифікації в кримінальному праві України та Республіки Польща, можна зробити висновок про існування двох різних історично усталених концепцій щодо його розуміння й сутності. Так, у польській кримінально-правовій доктрині існує концепція, що під об'єктом кримінального правопорушення треба розглядати «правове благо», яке походить від так званого «суспільного блага» і стає правовим унаслідок взяття його під охорону кримінальним законом. Що ж стосується української правової доктрини, то усталеною є концепція, що під об'єктом кримінального правопорушення треба розуміти «суспільні відносини», які взяті під охорону кримінальним законом. Також на відміну від польської кримінально-правової доктрини в українській виділяють ще факультативні ознаки об'єкта кримінального правопорушення, такі, як предмет кримінального правопорушення й потерпілий від кримінального правопорушення, за якими проведено додаткову класифікацію кримінальних правопорушень, залежно від того, включені ці ознаки до законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення чи ні.

2. Завдяки проведеній класифікації кримінальних правопорушень за родовим об'єктом, можна зробити висновок, що він покладений в основу побудови Основної частини КК України і КК Республіки Польща. Саме за ним кримінальні правопорушення сформовані у відповідні розділи. Кримінальний

закон Республіки Польща складається з трьох частин: Загальної, Особливої і Військової, тому в польському законодавстві родовий об'єкт також слугує для систематизації кримінальних правопорушень у Військовій частині на відповідні розділи. Так, за родовим об'єктом у Особливій частині КК Республіки Польща можна виділити 21 групу кримінальних правопорушень і 6 груп у Військовій частині. Що стосується Особливої частині КК України, то в ній можна виділити 20 груп кримінальних правопорушень. Важливою відмінністю є й те, що в кримінальному праві Республіки Польща за допомогою родового об'єкта виокремлено казначейські кримінальні правопорушення, за які кримінальна відповідальність встановлена в Карному казначейському кодексі Республіки Польща (Kodeks karny skarbowy). Це єдиний вид кримінальних правопорушень, кримінальну відповідальність за які встановлено не у КК Республіки Польща.

3. Можна підсумувати про однаковий доктринальний підхід щодо розуміння об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення як у польській, так і в українській кримінально-правовій доктрині, за ознаками якої проведено порівняльну класифікацію кримінальних правопорушень. Єдиною суттєвою відмінністю є те, що предмет кримінального правопорушення в польській кримінально-правовій доктрині належить до факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; щодо інших ознак, то вони є спільними і виділяються як польськими, так і українськими науковцями.

4. Провівши порівняльну класифікацію кримінальних правопорушень за ознакою віку особи, з досягненням якого настає кримінальна відповідальність за їхнє вчинення, можна зробити висновок, що в КК Республіки Польща встановлений вищий віковий поріг, з якого особа підлягає кримінальній відповідальності, ніж у КК України. Так, у кримінальному законі Республіки Польща загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, становить 17 років на відміну від українського кримінального закону, де такий віковий поріг становить 16 років.

Спеціальний вік особи за КК Республіки Польща становить 15 років, натомість у КК України закріплено 14 років. Також встановлено, що КК Республіки Польща не передбачає форми співучасті, а лише закріплює її види, які збігаються з видами співучасті, передбаченими КК України.

5. Унаслідок проведення порівняльної класифікації кримінальних правопорушень за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення можна зробити висновок, що арт. 9 КК Республіки Польща передбачає лише поняття форми вини, умислу й необережності, однак не згадує про їхні види, такі, як прямий і непрямий умисел, кримінально протиправна самовпевненість і недбалість. Що стосується кримінально-правової доктрини Республіки Польща, то види вини виділяються всіма науковцями. На відміну від КК Республіки Польща кримінальний закон України в ст. 23 містить поняття вини, з якого виокремлюються її форми, умисел і необережність. Проте дефініція цих понять залишається не розкритою, а ст. 24 КК України містить лише дефініції прямого й непрямого умислу, аналогічно в ст. 25 КК України містяться дефініції кримінально протиправної самовпевненості й недбалості.

РОЗДІЛ 3.

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗЛОЧИНИ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

3.1. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки в кримінальному праві України та Республіки Польща

Під час класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки варто керуватися двома критеріями: формальним і матеріальним [39, с. 58]. Ці критерії були запропоновані Л. М. Кривоченко й залишаються актуальними для поділу кримінальних правопорушень у наш час і не лише для кримінального права України, а й Республіки Польща, оскільки формальний і матеріальний критерії поділу кримінальних правопорушень, запропоновані в коментарі до КК Республіки Польща, авторами якого є К. Бухала і А. Цоль [126, с. 81].

Так, за формальним критерієм віднесення кримінально протиправного діяння до злочинів чи кримінальних проступків обумовлюється певними юридичними наслідками за його вчинення й умовами, які передбачені кримінальним законом. Що стосується матеріального критерію, то він полягає в поділі кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки за тяжкістю кримінального правопорушення (*waga przestępstwa*).

Насамперед нами розглянуто формальний критерій класифікації кримінальних правопорушень, передбачений КК Республіка Польща з подальшим його аналізом і порівнянням із критерієм, передбаченим КК України.

У кримінальному праві Республіки Польща формальний критерій поділу кримінальних правопорушень складається з двох елементів: юридичних наслідків, передбачених за кримінально протиправне діяння, й умов, які передбачені кримінальним законом.

Що стосується юридичних наслідків, то у цьому випадку ідеться про вид і розмір покарання, передбачені санкцією відповідної кримінальної норми.

Правила поділу кримінальних правопорушень залежно від виду й розміру покарання передбачені арт. 7 КК Республіки Польща, відповідно до якого злочином (*zbrodnia*) є кримінально протиправне діяння, що карається позбавленням волі на строк не менше 3 років або більш суворим покаранням (арт. 7 § 2 КК Республіки Польща). Законодавець у цьому випадку визначає нижню межу, яка має бути не меншою за 3 роки. Цього правила, яке застосовує законодавець до злочину, було б досить для класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки. Однак, окрім цього, арт. 7 § 3 КК Республіки Польща визначено, які діяння є кримінальними проступками з метою їхнього відмежування від адміністративних правопорушень (*wykroczeń*) [206, с. 283]. Кримінальним проступком (*występkiem*) є кримінально протиправне діяння, що карається штрафом понад 30 денних ставок або більше 5 тис. злотих, обмеженням волі понад 1 місяць або позбавленням волі понад 1 місяць. Заборонені діяння, за яких верхня межа покарання не перевищує таких меж, визнаються адміністративними правопорушеннями. Таким викладом кримінально-правової норми законодавець у арт. 7 § 3 КК Республіки Польща визначив верхні межі видів і строків покарання адміністративного правопорушення. Це має важливе значення, оскільки КК Республіки Польща містить кримінальні правопорушення, подібні за своїм змістом до адміністративних правопорушень [136, с. 62]. Основною відмінністю є також те, що адміністративні правопорушення не пов'язані зі значним моральним осудом, який є характерним для більшості кримінальних правопорушень, і відповідальність за них передбачена Кодексом адміністративних правопорушень Республіки Польща (*Kodeks wykroczeń*) [159, с. 10].

Що стосується законодавчої умови, яка виступає другим обов'язковим елементом формального критерію поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, то вона закріплена в арт. 8 КК Республіки

Польща й обумовлена формою вини, а саме тим, що злочином може бути лише умисне кримінально протиправне діяння. Щодо кримінального проступку, то ним може бути як умисне, так і необережне кримінально протиправне діяння. Якщо кримінальне правопорушення вчинено з необережною формою вини, то у цьому випадку завжди йтиметься про кримінальний проступок, якщо це прямо передбачено законом, з огляду на положення вищезазначеної кримінально-правової норми. Тому правила щодо поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, передбачені арт. 7 КК Республіки Польща, застосовуються лише під час поділу умисних кримінально протиправних діянь.

Формальним критерієм поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки в КК Республіки Польща слугує вид і розмір покарання, а також форма вини. З цього випливає, що до групи злочинів належать умисні кримінально протиправні діяння, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 3 років або більш суворе покарання, під яким розуміється позбавлення волі на 25 років або довічне позбавлення волі, виходячи з видів покарань, передбачених арт. 32 КК Республіки Польща. Що стосується групи кримінальних проступків, то до них належать умисні кримінально протиправні діяння, за які передбачено покарання у вигляді штрафу понад 30 денних ставок або більше 5 тис. злотих, обмеження волі понад 1 місяць або позбавлення волі у межах понад 1 місяць і до 3 років, а також необережні кримінально протиправні діяння, за які передбачено покарання у вигляді штрафу понад 30 денних ставок або більше 5 тис. злотих, обмеження волі або позбавлення волі понад 1 місяць.

Що стосується кримінального права України, то формальний критерій поділу кримінальних правопорушень складається лише з юридичних наслідків, передбачених за вчинення кримінально протиправного діяння. У цьому випадку йдеться про вид і розмір покарання, передбачені законодавцем для певного кримінального правопорушення. Цей критерій впливає зі ст. 12 КК України, яка передбачає у ч. 1 поділ кримінальних правопорушень на

кримінальні проступки і злочини. У ч. 2 ст. 12 КК України законодавець закріпив поняття кримінального проступку, під яким розуміється визначене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у вигляді штрафу не більше 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

З його аналізу можна зробити висновок, що до групи кримінальних проступків належать кримінально протиправні діяння, за вчинення яких передбачено основне покарання у вигляді штрафу не більше 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи, випрані роботи, службові обмеження для військовослужбовців, позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців незалежно від їхнього строку. До групи злочинів належать кримінально протиправні діяння, за вчинення яких передбачено основне покарання у вигляді штрафу понад 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі або довічне позбавлення волі. У цьому випадку законодавець для формального критерію вибрав лише основні види покарань, які враховуються під час визначення групи кримінального правопорушення. Перелік видів покарань, які належать до основних, закріплений у ст. 52 КК України [54, с. 294].

На нашу думку, законодавцю потрібно було врахувати форму вини в ст. 12 КК України під час класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, як це було зроблено в КК Республіки Польща, оскільки КК України передбачає кримінальні правопорушення, які характеризуються двома формами вини (можуть бути вчинені з умисною або необережно формою вини), а також змішані кримінальні правопорушення, під час вчинення яких форма вини до суспільного небезпечного діяння є умисною або необережною, що ж стосується суспільно небезпечних наслідків то форма вини до них є завжди необережною. Як приклад можна розглянути ч. 1 ст. 133

КК України (зараження людини венеричною хворобою); згідно з чинною редакцією ст. 12 КК України це є злочин незалежно від того, вчинений він умисно (з прямим або непрямим умислом) чи необережно (з кримінально протиправною самовпевненістю) [24, с. 84]. Видається не дуже справедливим застосування до осіб, які вчинили це кримінально протиправне діяння з необережною формою вини, таких самих юридичних наслідків (передбачених для злочинів), як до тих осіб, які вчинили його умисно. Проаналізувавши вищезгадані кримінальні правопорушення, передбачені КК України, можна запропонувати наступне визначення: кримінальним проступком є передбачене КК України умисне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, і необережне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 5 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 2 років.

Актуальність запропонованого положення можна розглянути на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 133 КК України (зараження венеричною хворобою), яке може бути вчинено як з умисною, так і з необережною формою вини. Санкцією цієї статті передбачене основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років. З огляду на запропоновані положення, якщо це кримінально протиправне діяння буде вчинено з умисною формою вини, то це є злочин, однак якщо з необережною формою вини, то це є кримінальний проступок. Аналогічно можна розглянути кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 240 КК України (порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин), ч. 1 ст. 244 КК України (порушення законодавства про континентальний шельф України) тощо.

Запропоноване визначення актуальне і для класифікації кримінальних правопорушень зі змішаною формою вини. Як приклад можна розглянути

кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 326 КК України (порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами), суб'єктивна сторона якого характеризується умисним або необережним порушенням зазначених правил, а щодо наслідків – тільки необережним. Санкція передбачає покарання у вигляді штрафу від 2 до 5 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. З запропонованого нами положення випливає, що коли форма вини до суспільно небезпечного діяння буде необережною, це є кримінальний проступок, якщо ж умисною, то злочин. Аналогічно можна розглянути кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 140 КК України (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником), ст. 363 КК України (порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється. Проте, якщо розглядати кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини з погляду усталеної концепції кримінального права, то вони належать до необережних кримінальних правопорушень, тому з врахуванням запропонованого нами формального критерію класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки вони перейдуть із групи злочинів до групи кримінальних проступків.

Запропоноване положення також передбачає гуманізацію кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення, які вчиняються лише з необережною формою вини, оскільки власне гуманізація кримінального законодавства була основним поштовхом до запровадження інституту кримінальних проступків. Як приклад можна розглянути наступні кримінальні правопорушення, передбачені ст. 128 КК України (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 367 КК України (службова недбалість), оскільки відповідно до чинної редакції ст. 12 КК України вони

належать до групи злочинів, а відповідно до запропонованого нами положення перейдуть до групи кримінальних проступків.

Переходячи до матеріального критерію поділу кримінальних правопорушень, варто зазначити, що він є спільним і покладений в основу поділу кримінальних правопорушень як у кримінальному праві Республіки Польща, так і в Україні. У цьому випадку ідеться про тяжкість кримінального правопорушення, що визначається за допомогою ступеня суспільної небезпеки діяння в кримінальному праві України, а також за допомогою суспільної шкідливості діяння в кримінальному праві Республіки Польща [149, с. 39–40; 126, с. 81]. Однак у кримінально-правовій доктрині як України, так і Республіки Польща немає єдиного підходу щодо тлумачення цих понять.

Так, Апеляційний суд у Катовіце зазначає у своєму вердикті, що ступінь суспільної шкідливості діяння – це іманентна (внутрішня) ознака діяння, яка дає змогу розрізнити діяння тривіальні (легковажні) та серйозні і визнавати кримінальними правопорушеннями лише ті, які фактично й реально завдають шкоди конкретному благу особи чи суспільному благу. Ця змінна ознака діяння формально вбирає в себе всі ознаки конкретного виду забороненого діяння й підлягає індивідуальній градації залежно від конкретних об'єктивних і суб'єктивних обставин. Вона може бути малозначною (*znikoma*), незначною (*nieznaczna*), високою (*wysoka*) чи особливо високою (*szczególnie wysoka*) [213]. Так, КК Республіки Польща використовує такі поняття, як «значна» (*znaczna*) і «малозначна» (*znikoma*) суспільна шкідливість діяння. В арт. 66 § 1 КК Республіки Польща законодавець закріпив можливість суду призначити умовне покарання, якщо ступінь суспільної шкідливості діяння не є значним. Завдяки такому законодавчому формулюванню кримінально-правової норми, виникла певна дискусія у науковій спільноті з приводу того, чи треба ототожнювати ступінь суспільної шкідливості діяння, який «не є значним» і «незначний». Крапка в цій дискусії була поставлена рішенням Апеляційного суду в місті Кракові, у якому зазначається, що ступінь суспільної шкідливості, який «не є значним», не треба ототожнювати з «незначним» [216]. У цьому

випадку суд виділив такий новий ступінь суспільної шкідливості діяння, як «середній», який існує між «незначним» і «значним». Тому суд може застосовувати положення арт. 66 § 1 КК Республіки Польща в тому випадку, коли ступінь суспільної шкідливості діяння є «незначним» або «середнім». Це судове рішення вплинуло й на кримінально-правову доктрину Республіки Польща, оскільки науковці почали виділяти ще один ступінь суспільної шкідливості діяння. Пропонується шестибальна шкала, за якою можна оцінювати суспільну шкідливість діяння, яка включає наступні ступені: малозначний, незначний, середній, значний, високий, дуже високий [118, с. 91].

На відміну від КК України кримінальний закон Республіки Польща передбачає в арт. 115 § 2 вичерпний перелік ознак, за якими визначається ступінь суспільної шкідливості діяння, а саме:

- характер і вид порушеного блага (ідеться про об'єкт кримінально-правової охорони, а оцінювання робиться з погляду санкції, яка передбачена за відповідне кримінально протиправне діяння відповідно до КПК Республіки Польща);
- розмір заподіяної чи ймовірної шкоди (необхідно з'ясувати, якої шкоди було завдано, до прикладу, які саме тілесні ушкодження були заподіяні особі);
- спосіб та обстановка вчинення діяння (розглядаються обставини вчинення кримінального правопорушення, такі, як тривалість, жорстокість; діяння в стані афекту чи під впливом помилкового переконання; мета, якою керувався правопорушник);
- цінність зобов'язань, порушених винним (підлягає оцінюванню, коли певна особа була зобов'язана дотримуватись певної поведінки, наприклад, такий обов'язок може впливати з її трудового контракту);
- тип наміру (потрібно з'ясувати, з якою метою діяв правопорушник, а також вид вини);

- мотив правопорушника (підлягає оцінюванню певний мотив, який спонукав правопорушника на вчинення кримінального правопорушення);
- тип порушених правил обережності та ступінь їхнього порушення (стосується кримінально протиправних діянь, вчинених із необережною формою вини).

Щодо цього в рішенні Апеляційного суду в місті Кракові була викладена позиція про те, що особливим завданням суддів є оцінювання ступеня суспільної шкідливості кримінального правопорушення в межах прийнятої кримінально-правової кваліфікації, щоби тривіальні кримінально протиправні діяння відрізнити від серйозних, і щоби кожне з них було відповідно покаране [215]. Розглядаючи кожну кримінальну справу, перед судом стоїть завдання дослідити всі вищезгадані ознаки для визначення ступеня суспільної шкідливості кримінального правопорушення.

Однак, на думку Р. Завлоцькі, передбачений перелік ознак у арт. 115 § 2 КК Республіки Польща є загальним, а тому не всі з них притаманні кримінальним правопорушенням певного виду. До прикладу, тип порушених правил обережності та ступінь їхнього порушення з'ясовується судом лише за вчинення особою кримінального правопорушення з необережною формою вини. Також науковець зазначає, що законодавчий перелік ознак лише частково збігається з тим, що міститься в кримінально-правовій доктрині, який базується на об'єктивних і суб'єктивних ознаках конкретного кримінального правопорушення [163, с. 709].

З огляду на положення КК Республіки Польща, стає зрозумілим, що ступінь суспільної шкідливості не лише визначає тяжкість кримінального правопорушення, але і становить його матеріальну основу. Відповідно до арт. 1 § 2 КК Республіки Польща не є кримінальним правопорушенням заборонене законом діяння, ступінь суспільної шкідливості якого є малозначним. Р. Гураль зазначає, що малозначний ступінь суспільної шкідливості діяння є близьким до нуля [140, с. 14]. З цього випливає, що для кримінального права Республіки Польща мають значення лише діяння, ступінь суспільної

шкідливості яких є більшим ніж малозначний. Діяння з малозначним ступенем суспільної шкідливості підпадають під дію Кодексу адміністративних правопорушень Республіки Польща (Kodeks wykroczeń). Відповідно до арт. 1 § 1 цього кодексу адміністративне правопорушення є суспільно шкідливим діянням, тому можна констатувати, що адміністративними правопорушеннями є протиправні діяння, ступінь суспільної шкідливості яких є малозначним [123, с. 88].

Окрім цього, відповідно до арт. 59 КК Республіки Польща суд може відмовитись від призначення покарання, якщо ступінь суспільної шкідливості діяння не є значним. У цьому випадку положення кримінально-правової норми може бути застосоване до кримінально протиправних діянь, ступінь суспільної шкідливості яких можна оцінити як незначний або середній. Аналогічний вплив ступеня суспільної шкідливості можна віднайти в положеннях щодо заходів безпеки. У даному випадку йдеться про те, що суд може застосувати захід безпеки, коли необхідно запобігти винному вчинити кримінальне правопорушення повторно, а інші правові заходи є недостатніми для запобігання цьому. Так, арт. 93а § 1 КК Республіки Польща передбачені наступні заходи безпеки: електронний контроль місця проживання; лікування; перебування в психіатричному закладі; лікування певної залежності. Відповідно до арт. 93b § 1, 3 КК Республіки Польща захід безпеки та спосіб його здійснення мають відповідати ступеню суспільної шкідливості кримінально протиправного діяння, яке правопорушник може вчинити ще раз. Захід безпеки, передбачений арт. 93а § 1 п. 4 КК Республіки Польща – перебування в психіатричній установі – може застосовуватись лише для запобігання вчинення винною особою нового кримінально протиправного діяння, яке завдає значної суспільної шкоди.

Необхідно також наголосити на тому, що ступінь суспільної шкідливості діяння, визначений законодавцем, носить абстрактний характер, а оцінювання ступеня суспільної шкідливості діяння, яка здійснюється судом у межах судового розгляду, завжди є конкретною, оскільки стосується конкретного

діяння [118, с. 88]. У цьому випадку йдеться про те, що законодавець закріплює загальний ступінь суспільної шкідливості для певного виду кримінально протиправних діянь. Що ж стосується суду, то він визначає індивідуальний ступінь суспільної шкідливості конкретного кримінально протиправного діяння.

Щодо тяжкості кримінального правопорушення, то Верховний суд Республіки Польща у своїй Постанові від 13.10.2004 року V KK 216/04 зазначив, що «тяжкість кримінального правопорушення» – це оціночне формулювання, тлумачення та застосування на практиці якого законодавець залишив для судових рішень та доктрини [183]. З цього випливає, що поняття тяжкості кримінального правопорушення в доктрині й судовій практиці є малодослідженим, і йому приділяється набагато менше уваги, ніж ступеню суспільної шкідливості діяння.

Повертаючись до кримінально-правової доктрини України, треба розглянути позиції науковців щодо таких понять, як «ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення» й «тяжкість кримінального правопорушення».

На думку В. О. Навроцького, ступінь суспільної небезпеки є кількісним критерієм і визначається характеристикою конкретного посягання, а саме завдяки встановленню його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Особливу роль під час визначення ступеня суспільної небезпеки кримінального правопорушення відіграють заподіяні ним суспільно небезпечні наслідки [108, с. 107]. А. Вознюк зазначає, що ступінь суспільної небезпеки – це її розмір та інтенсивність [18, с. 45].

На думку М. Панова і С. Харитоновна, ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення – це її кількісна характеристика, що визначається інтенсивністю посягання і, насамперед, видом та розміром (обсягом) шкоди, яка заподіюється діянням охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам чи ставить їх під загрозу заподіяння такої шкоди. Зазначається також, що на ступінь суспільної небезпеки кримінального

правопорушення значною мірою впливають спосіб, засоби і знаряддя, місце, час та обстановка вчинення кримінального правопорушення. Наголошується також на тому, що ступінь суспільної небезпеки має вагоме значення у визначенні тяжкості кримінального правопорушення [76].

З аналізу наукових положень О. Ф. Шишова можна зробити висновок, що ступінь суспільної небезпеки використовується для відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних, а також поділу кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, оскільки впливає на тяжкість кримінального правопорушення. Автор наголошує на тому, що ступінь суспільної небезпеки лежить в основі санкції кримінально-правової норми. Зазначається, що важливість об'єкта посягання відіграє ключове значення у визначенні ступеня суспільної небезпеки, однак потрібно враховувати всі ознаки, якими характеризується відповідне діяння [113, с. 11–12].

З огляду на вищерозглянуте, на нашу думку, ступінь суспільної небезпеки діяння – це його іманентна (внутрішня) ознака, яка формально вбирає в себе всі ознаки конкретного виду забороненого діяння, окреслює інтенсивність, з якою завдається негативний вплив на певний об'єкт, який поставлений під кримінально-правову охорону.

Натомість тяжкість кримінального правопорушення – це якісний критерій, який відображає суспільну небезпеку певного виду кримінального правопорушення і визначається через законодавче відображення ступеня суспільної небезпеки конкретного виду кримінально протиправного діяння.

Так, український законодавець передбачив дві групи тяжкості кримінального правопорушення – кримінальні проступки і злочини. Відповідну групу складають кримінально протиправні діяння однакової тяжкості, з однаковими кримінально-правовими наслідками, які відповідають їхній тяжкості.

З огляду на те, що тяжкість кримінального правопорушення – це якісний критерій, який відображає суспільну небезпеку кримінально протиправного

діяння, а ступінь суспільної небезпеки діяння – це кількісний критерій, кримінальне право має бути підпорядковане філософським положенням про взаємний перехід кількісних і якісних змін. Це означає, що за досягнення необхідної межі кількісного критерію можливий перехід до нової якості.

У межах кримінального права України перетворення кількісних змін в якісні здійснюється шляхом переходу за певних умов (кваліфікуючих ознак) кримінального правопорушення одного виду з однієї групи кримінального правопорушення в іншу, завдяки досягненню необхідного ступеня суспільної небезпеки діяння.

З врахуванням положень КК України можна розглянути наступні наглядні приклади такого перетворення.

Так, кримінально протиправне діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України (хуліганство), належить до групи кримінальних проступків, оскільки за нього передбачено покарання у вигляді штрафу від 1 тис. до 2 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 5 років. Проте те саме кримінально протиправне діяння, вчинене групою осіб, кримінальну відповідальність за яке передбачено ч. 2 ст. 296 КК України, належить до групи злочинів, оскільки законодавець збільшує санкцію, у якій передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 4 років. У цьому випадку змінюється тяжкість кримінального правопорушення і відбувається перехід кримінально протиправного діяння одного виду з групи кримінальних проступків до групи злочинів, завдяки досягненню необхідного ступеня суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння.

З аналізу чинного КК України нам вдалося виокремити й інші кримінальні правопорушення одного виду, у яких відбувається такий перехід, і які саме кваліфікуючі ознаки впливають на ступінь суспільної небезпеки діяння й на тяжкість кримінального правопорушення:

1) форма співучасті (ст. ст. 126, 296, 185, 188–1, 190, 197–1, 206, 216, 239–1, 239–2, 248, 280, 296, 302, 310, 311, 355, 358, 400–1 КК України);

- 2) потерпілий (ст. ст. 144, 150, 163, 172, 342 КК України);
- 3) суспільно небезпечні наслідки (ст. ст. 139, 150, 175, 182, 188–1, 190, 205, 206, 239–1, 252, 253, 271, 272, 275, 276, 279, 281, 282, 283, 311, 350, 355, 357, 371, 381, 412 КК України);
- 4) предмет кримінального правопорушення (ст. ст. 268, 298–1, 357, КК України);
- 5) повторність (ст. ст. 172, 182, 185, 188–1, 190, 205, 206, 216, 239–1, 239–2, 280, 311, 319, 323, 355, 358, 400–1 КК України);
- 6) сукупність (ст. ст. 310, 323, КК України);
- 7) рецидив (ст. ст. 197–1, 213, 248, 249, 302, 310 КК України);
- 8) спосіб вчинення (ст. ст. 126, 154, 162, 248, 249, 252, 384 КК України);
- 9) засоби і знаряддя (ст. ст. 163, 248, 353 КК України);
- 10) місце (ст. ст. 197–1, 299, КК України);
- 11) суб'єкт кримінального правопорушення (ст. ст. 129, 159, 162, 163, 248, 323 КК України);
- 12) мета (ст. ст. 126, 302, 310, 311 КК України);
- 13) мотив (ст. ст. 126, 129, 371, 384 КК України);
- 14) обстановка (ст. ст. 435 КК України);

Однак перехід якісних показників у кількісні не завжди відбувається. Як приклад можна розглянути ст. 192 КК України (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою). Законодавець передбачає у ч. 2 ст. 192 КК України кваліфікований склад цього кримінального правопорушення за ознакою форми співучасті – йдеться про групу осіб, що здійснили правопорушення за попередньою змовою, а також якщо вчинене кримінально протиправне діяння заподіяло майнової шкоди у великих розмірах. Санкція цього кваліфікованого складу кримінального правопорушення передбачає покарання у вигляді штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до 3 років. З цього можна зробити висновок, що законодавець не змінює тяжкості кримінального правопорушення, а відповідно кримінально протиправне діяння залишається в

межах групи кримінальних проступків, аналогічно як і основний склад, передбачений ч. 1 ст. 192, за який передбачено покарання у вигляді штрафу до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк до 240 годин, або виправних робіт на строк до 2 років, або арешту на строк до 6 місяців. Однак присутній законодавчо змінений ступінь суспільної небезпеки діяння, який збільшується за допомогою санкції кримінально-правової норми, а саме збільшено нижню і верхню межі покарання у вигляді штрафу на 850 гривень, а також передбачено покарання у вигляді обмеження, що є тяжчим покаранням, ніж громадські чи виправні роботи й арешт, які передбачені в основному складі кримінального правопорушення. Перехід кількісної категорії в якісну не відбувається у зв'язку з недосягненням необхідного кількісного показника. Аналогічна ситуація притаманна наступним кримінальним правопорушенням, визначеним ст. ст. 125, 164, 165, 171, 173, 184, 192, 337, 343, 351, 387, 389, 397 КК України.

З цього можна зробити висновок, що законодавець передбачив два типи кримінальних правопорушень: змішані й однорідні. Змішаним є кримінальне правопорушення одного виду, основний склад якого є кримінальним проступком, а кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є злочином. Однорідним є кримінальне правопорушення одного виду, у якому основний і кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є кримінальним проступком або злочином. Цим видам кримінальних правопорушень присвячений Додаток В і Г дисертаційного дослідження.

Варто зазначити, що тяжкість кримінального правопорушення охоплюється певними ознаками. Основною ознакою тяжкості кримінального правопорушення вважається цінність об'єкта кримінально протиправного посягання. Однак, завдяки аналізу положень КК України, нам вдалося виокремити й інші ознаки тяжкості кримінального правопорушення, у яких об'єкт кримінально протиправного посягання спільний, але вони належать до різних груп кримінальних правопорушень.

Насамперед, такою ознакою є суспільно небезпечний наслідок. До прикладу, можна розглянути кримінально протиправне діяння, передбачене ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження), основний і кваліфікований склад якого належить до групи кримінальних проступків. Тяжкість кримінального правопорушення в цьому випадку однакова. Це впливає із санкції кримінально-правової норми, оскільки за основний склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, встановлено покарання у вигляді штрафу до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до 200 годин, або виправні роботи на строк до 1 року. Щодо кваліфікованого складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України, то за його вчинення передбачене покарання у виді штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 150 до 240 годин, або виправні роботи на строк до 1 року, або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 2 років. Однак законодавець закріпив ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), у якій здоров'я особи виступає об'єктом кримінально-правового посягання, як і в ст. 125 КК України. Проте основний і кваліфікований склад умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження належить до групи злочинів. Оскільки за основний склад кримінального правопорушення, визначеного ч. 1 ст. 122 КК України, передбачене покарання у вигляді виправних робіт на строк до 2 років або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на строк до 3 років. Що стосується кваліфікованого складу кримінального правопорушення, визначеного ч. 2 ст. 122 КК України, за його вчинення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 3 до 5 років. Варто також зазначити, про які саме наслідки йдеться. Так, легкі тілесні ушкодження можуть бути такими, що спричинили короткочасний розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше як 3 тижні (21 день), чи незначну стійку втрату працездатності, під якою розуміється втрата загальної працездатності до 10 %, або такі, що не спричинили короткочасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати

працездатності, проте мають незначні скороминущі наслідки тривалістю не більш як 6 днів. Середньої тяжкості тілесні ушкодження такі, що не є небезпечними для життя людини, однак спричиняють тривалий розлад здоров'я понад 3 тижні (більш як 21 день) або стійку втрату працездатності не менше ніж на третину (втрату загальної працездатності від 10 % до 33 %), за відсутності наслідків, передбачених для тяжких тілесних ушкоджень [78]. У даному випадку можна побачити, як суспільно небезпечні наслідки впливають на тяжкість кримінального правопорушення, збільшуючи її.

Також до таких ознак належить форма вини. Це вбачається з аналізу основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 411 КК України (умисне знищення або пошкодження військового майна) і ч. 1 ст. 412 КК України (необережне знищення або пошкодження військового майна), у яких об'єкт кримінально протиправного посягання є спільним – це порядок здійснення права власності щодо військового майна. Однак умисне знищення або пошкодження військового майна належить до групи злочинів, оскільки за нього передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років, службове обмеження на строк до 2 років або утримання в дисциплінарному батальйоні на той самий строк. Що стосується необережного знищення або пошкодження військового майна, то в цьому випадку це кримінально протиправне діяння належить до групи кримінальних проступків, тому що за його вчинення передбачено покарання у вигляді штрафу до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службове обмеження на строк до 2 років, або тримання в дисциплінарному батальйоні на строк до 1 року. У розглянутому нами випадку об'єкт кримінально протиправного посягання спільний, однак група кримінальних правопорушень різна. Завдяки зміні форми вини відбувається зменшення тяжкості кримінального правопорушення законодавцем, тому форма вини має безпосередній вплив на тяжкість кримінального правопорушення.

Кінцевою ознакою тяжкості кримінального правопорушення виступає спосіб його вчинення, який вбачається за порівняння ч. 1 ст. 185 КК України

(крадіжка) і ч. 1 ст. 186 КК України (грабіж). Кримінальна відповідальність передбачена ч. 1 ст. 185 КК України за таємне викрадення чужого майна. Це є основний склад крадіжки, який належить до групи кримінальних проступків, оскільки законодавець передбачив за нього наступні види покарань: штраф від 1 тис. до 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 80 до 240 годин, або виправні роботи на строк до 2 років, або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 5 років. Що ж стосується ч. 1 ст. 186 КК України, то нею встановлена кримінальна відповідальність за відкрите викрадення чужого майна, це є основний склад грабежу, який належить до групи злочинів, оскільки законодавець передбачив за нього наступні види покарань: штраф від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 120 до 240 годин, або виправні роботи на строк до 2 років, або арешт на строк до 6 місяців, або позбавлення волі на строк до 4 років. Єдиною відмінністю в порівнюваних нами складах кримінальних правопорушень є лише спосіб вчинення, і саме він у даному випадку впливає на тяжкість кримінального правопорушення, що супроводжується зміною групи кримінального правопорушення з кримінального проступку на злочин.

Класифікація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини передбачена у проєкті нового КК України. У статті 2.1.11. закріплено, що в залежності від ступеня тяжкості кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини, а за формою вини на умисні і необережні [88]. З цього випливає, що злочини і кримінальні проступки можуть вчинятись як з умисною, так і необережною формою вини.

Ступінь тяжкості кримінально протиправного діяння визначається в залежності від шкоди, яка ним заподіюється. Так, умисні кримінальні проступки можуть заподіювати лише неістотну шкоду. Також, у проєкті нового КК України визначено, що під неістотною шкодою слід розуміти майнову шкоду, яка перевищує розмір однієї розрахункової одиниці і є меншою за сто розрахункових одиниць, встановлених у проєкті нового КК

України. Наразі розмір однієї розрахункової одиниці становить 200 грн із можливістю його щорічного перегляду.

До неістотної шкоди віднесено також інше порушення законного інтересу, якщо така шкода не визначена як істотна, значна чи тяжка шкода.

Стосовно необережних кримінальних проступків, то до них належать необережні кримінально протиправні діяння, які завдають лише значну шкоду. У проєкті нового КК України під значною шкодою розуміється:

1) шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка характеризується розладом здоров'я тривалістю 21 день і більше або стійкою втратою загальної працездатності у розмірі від 10 до 33 відсотків включно;

2) майнова шкода, яка становить від однієї тисячі і до десяти тисяч розрахункових одиниць, встановлених проєктом нового КК України;

3) порушення статевої свободи, статевої недоторканості особи або статевої моральності, якщо така шкода не визначена у проєкті нового КК України як тяжка шкода;

4) небезпечний вплив на здоров'я людей наркотичних засобів та психотропних речовин або рослин (чи їх частин), що їх містять, пов'язаний з їх збутом;

б) інше порушення законного інтересу, якщо така шкода не визначена у проєкті нового КК України як тяжка шкода;

7) створення реальної загрози (небезпеки) настання тяжкої шкоди, погроза спричинення тяжкої шкоди або публічні заклики до спричинення тяжкої шкоди[88].

Що стосується умисних злочинів, то вони можуть заподіювати істотну, значну, тяжку і особливо тяжку шкоду. Необережні злочини можуть заподіювати тяжку та особливо тяжку шкоду.

Позитивним є те що у проєкті нового КК України чітко визначено кожен із видів шкоди. Однак, на нашу думку, запропонована класифікація

кримінальних правопорушень є доволі складною для практичного використання і сприйняття.

Повертаючись до кримінального права Республіки Польща, варто наголосити на тому, що домінуючою в доктрині є об'єктивно-суб'єктивна концепція того, які обставини впливають на тяжкість кримінального правопорушення. У цьому випадку йдеться про те, що на тяжкість кримінального правопорушення впливають ознаки, які характеризують склад певного виду кримінального правопорушення [178, с. 81].

Також у КК Республіки Польща щодо деяких кримінальних правопорушень законодавець передбачив випадки їхньої меншої тяжкості, не даючи дефініції цього поняття, що спричиняє значні труднощі не лише в оцінці такого виду випадків, але й у визначенні їхньої юридичної сутності. У польській доктрині зазначається, що випадок кримінального правопорушення меншої тяжкості – це конструкція, яка межує з видом кримінального правопорушення й покаранням [122, с. 142]. Полягає вона в певній законодавчій специфіці побудови кримінально-правової норми. До прикладу, можна навести арт. 144 КК Республіки Польща, яка викладена наступним чином:

§ 1. Нез'явлення для проходження військової служби у визначений час та місце тим, хто покликаний проходити таку службу,

підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі до 3 років.

§ 2. У випадку меншої тяжкості правопорушник,

підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеженню волі або позбавленню волі до 1 року.

§ 3. Хто не з'являється для проходження служби, що замінює військову службу за умов, визначених § 1,

підлягає покаранню у вигляді штрафу або обмеження волі.

У цьому випадку йдеться про використання законодавцем словосполучення «меншої тяжкості» в диспозиції § 2 вищезгаданого артикулу, завдяки чому зменшується ступінь суспільної шкідливості кримінально

протиправного діяння, що впливає під час аналізу санкції арт. 148 § 1 і 2 КК Республіки Польща. Однак кримінальні правопорушення, передбачені арт. 148 § 1 і 2 КК Республіки Польща, залишаються в межах однієї групи тяжкості кримінального правопорушення, належать до групи кримінальних проступків, що також впливає з аналізу їхніх санкцій. Проте в більшості інших передбачених законодавцем випадків «меншої тяжкості» кримінального правопорушення, завдяки зменшенню ступеня суспільної шкідливості кримінально протиправного діяння відбувається і зміна його групи тяжкості, це стосується тих кримінальних правопорушень, де основний склад належить до групи злочинів. До прикладу, кримінальне правопорушення, передбачене арт. 228 § 1 КК Республіки Польща (прийняття у зв'язку з виконанням публічної функції фінансової чи особистої переваги або їхні обіцянки), належить до групи злочинів, а кримінальне правопорушення, передбачене арт. 228 § 2 КК Республіки Польща (те саме діяння меншої тяжкості), належить до групи кримінальних проступків, що впливає з аналізу їхніх санкцій.

Окрім вищезрозглянутих кримінальних правопорушень, випадки меншої тяжкості кримінально протиправного діяння передбачені арт. 229 § 2 КК Республіки Польща (надання або обіцянка надати фінансову чи особисту вигоду особі, яка виконує державну функцію у зв'язку з цією функцією); арт. 230 § 2 КК Республіки Польща (зловживання впливом); арт. 230a § 2 КК Республіки Польща (надання або обіцянка надати фінансову чи особисту вигоду особі з метою здійснення нею незаконного впливу на третіх осіб); арт. 250a § 3 КК Республіки Польща (прийняття фінансової чи особистої переваги або вимагання такої вигоди для голосування певним чином); арт. 270 § 2a КК Республіки Польща (підробка документів); арт. 271 § 2 КК Республіки Польща (виклад неправдивої інформації у юридично значущому документі); арт. 278 § 3 КК Республіки Польща (крадіжка); арт. 283 КК Республіки Польща (грабіж, розбій, вимагання); арт. 284 § 3 КК Республіки Польща (незаконне привласнення); арт. 286 § 3 КК Республіки Польща (шахрайство); арт. 287 § 2 КК Республіки Польща (комп'ютерне шахрайство); арт. 288 § 2 КК Республіки

Польща (пошкодження чужого майна); арт. 291 § 2 КК Республіки Польща (придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом); арт. 296а § 3 КК Республіки Польща (корупція в підприємницькій сфері); арт. 303 § 3 КК Республіки Польща (не ведення документації господарської діяльності); арт. 310 § 3 КК Республіки Польща (підробка грошей); арт. 342 § 2 КК Республіки Польща (введення в оману військового органу); арт. 361 § 2 КК Республіки Польща (самовільне використання літака чи водного апарату для неслужбових цілей); арт. 362 § 2 КК Республіки Польща (самовільне використання автотранспорту для неслужбових цілей).

У доктрині немає єдиної позиції щодо розуміння характеру меншої тяжкості кримінального правопорушення, який передбачив законодавець, однак існує декілька наукових концепцій.

Перша полягає в тому, що це є привілейований склад кримінального правопорушення, створений додаванням до основного складу словосполучення «меншої тяжкості» [204, с. 110; 145, с. 183; 120, с. 851]. Випадки меншої тяжкості кримінально протиправного діяння є специфічною привілейованою ознакою, яка є набором різних об'єктивних і суб'єктивних елементів складу кримінального правопорушення. Зазначається, що під час кваліфікації конкретного кримінально протиправного діяння як випадку меншої тяжкості, визначальними є ті самі обставини, які окреслені ознаками основного чи кваліфікованого складу кримінального правопорушення [178, с. 85].

Друга полягає в тому, що це є директива виміру покарання, притаманна деяким видам кримінальних правопорушень. Її прихильники заперечують першу концепцію, тому що привілейований склад кримінального правопорушення має містити всі ознаки основного складу кримінального правопорушення та додаткову ознаку, яка істотно змінює характер вчиненого діяння, а випадок меншої тяжкості кримінально протиправного діяння охоплює той самий ідентичний набір ознак, що й основний склад

кримінального правопорушення [124, с. 112; 164, с. 30; 214]. Підкреслюється, що відмінність санкції, яка передбачена за кримінальне правопорушення меншої тяжкості, і санкції, передбаченої за основний склад кримінального правопорушення, не може виправдати визнання цього кримінально-правового інституту, як привілейованого складу кримінального правопорушення, оскільки в даному випадку відбувається так, що привілейований склад кримінального правопорушення відрізнявся б від основного лише ступенем суспільної шкідливості.

Верховний суд Республіки Польща висловив думку, що суть норми меншої тяжкості кримінального правопорушення не полягає в модифікації ознак, які призводять до створення нового складу кримінального правопорушення, відмінного від основного. У цьому випадку склад кримінального правопорушення характеризується тими ж ознаками, що і склад кримінального правопорушення, від якого він залежить, тому що охоплюється ним повністю й не виходить за його межі. Менша тяжкість кримінального правопорушення не є зміною основного складу цього кримінально протиправного діяння, а, швидше, відокремленням з основного складу, яке закріплено в окремому положенні, лише через його меншу тяжкість [218]. У кримінально-правовій літературі влучно зазначається, що якби цей інститут становив директиву виміру покарання, то він був би передбачений Загальною частиною КК Республіки Польща.

Третя концепція полягає в тому, що випадком меншої тяжкості є кримінально протиправне діяння, ступінь суспільної шкідливості якого, виходячи з усіх чи деяких обставин, передбачених арт. 115 § 2 КК Республіки Польща, знаходиться на рівні, що відповідає законодавчому визначенню меншої тяжкості. У цьому випадку йдеться про незначний ступінь суспільної шкідливості кримінально протиправного діяння [218; 201, с. 416].

Усі з представлених вище концепцій мають певне обґрунтування, однак перша з них є найбільш популярною й обґрунтованою в польській кримінально-правовій доктрині. Окрім уже згаданих аргументів, це впливає

із того, що випадки меншої тяжкості кримінального правопорушення передбачені окремим положенням, що містить власну санкцію, за винятком арт. 310 § 3 КК Республіки Польща, який передбачає у випадку меншої тяжкості застосування надзвичайного пом'якшення покарання. У кримінально-правовій доктрині Республіки Польща зазначається, що про привілейований склад кримінального правопорушення можна говорити, коли законом передбачена спеціальна кримінально-правова норма щодо основного складу кримінального правопорушення з окремою санкцією. Однак відсутність самотійної санкції в арт. 310 § 3 КК Республіки Польща не є перешкодою до застосування до нього вище згаданої концепції, тому що в доктрині підкреслюється, що привілейованим є кримінальне правопорушення, яке містить самотійну кримінально-правову санкцію або передбачає надзвичайне пом'якшення покарання.

Що стосується обставин, які впливають на існування кримінального правопорушення меншої тяжкості, то в кримінально-правовій доктрині й судовій практиці домінуючою є позиція, яка полягає в тому, що випадок меншої тяжкості кримінального правопорушення залежить від його загальних ознак, як об'єктивних, так і суб'єктивних (теорія об'єктивно-суб'єктивна) [210; 211]. Насамперед, це є ті елементи, які характерні для даного виду кримінального правопорушення. У доктрині підкреслюється, що елементи складу кримінального правопорушення, які повністю його характеризують, дають змогу оцінити ступінь суспільної шкідливості діяння та визнати його як випадок меншої тяжкості [172, с. 78; 146, с. 57; 212; 217]. Верховний Суд Республіки Польща зазначив, що під час оцінювання, чи є випадок меншої тяжкості кримінального правопорушення у даній справі, треба враховувати об'єктивно-суб'єктивні ознаки діяння, підкреслюючи ті елементи, які характерні для цього виду кримінального правопорушення. Випадок меншої тяжкості кримінального правопорушення це є привілейована форма кримінального правопорушення основного типу, що характеризується переважанням ознак, які його пом'якшують [220].

Поряд з основною концепцією існують ще дві додаткові. Першою з таких додаткових концепцій є «комплексна» [220; 182]. Вона полягає в тому, що на випадки меншої тяжкості кримінального правопорушення впливають не лише обставини, передбачені домінуючою концепцією, але й особливості правопорушника та особисті умови. У даному випадку ідеться про те, що домінуюче значення під час визначення випадку меншої тяжкості кримінального правопорушення має емоційний стан правопорушника, його характер, ступінь розумового розвитку, його поточний рівень життя, поведінка після вчинення кримінального правопорушення [190, с. 289].

Останньою є «об'єктивна» концепція, яка зазначає, що на випадки меншої тяжкості кримінального правопорушення впливають лише ознаки його об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [186, с. 56–57; 219]. Проте розглянуті додаткові концепції на нинішній час не мають підтримки в доктрині Республіки Польща.

Випадки меншої тяжкості кримінального правопорушення у КК Республіки Польща спричиняють значні труднощі в тлумаченні як їхньої юридичної природи, так і обставин, що впливають на них.

3.2. Класифікація злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі за кримінальним правом України

Ч. 3 ст. 12 КК України передбачена класифікація злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Під час поділу злочинів, аналогічно як і під час поділу кримінальних правопорушень, використовуються два критерії: формальний і матеріальний [39, с. 58].

В основу формального критерію поділу покладено вид і розмір покарання, передбачені за те чи інше кримінально протиправне діяння. Цей критерій закріплюється законодавцем у ч. ч. 4, 5, 6 ст. 12 КК України, де зазначається:

4. Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 5 років.

5. Тяжким злочином є визначене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 25 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років.

6. Особливо тяжким злочином є визначене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 25 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі [41].

Однак таке законодавче закріплення формального критерію поділу злочинів на групи потребує додаткового тлумачення, оскільки у випадку нетяжкого й тяжкого злочину законодавець передбачає лише верхню межу їхньої класифікаційної групи, тому завдяки аналізу цієї кримінально-правової норми ми можемо докладніше окреслити межі кожної підгрупи злочинів.

Першу групу складають нетяжкі злочини. До цієї підгрупи належать кримінально протиправні діяння, за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу в межах понад 3 тис. і не більше 10 тис. (включно) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 5 років (включно). Треба наголосити на тому, що нетяжкі злочини є найменш небезпечним різновидом злочинів, який межує з кримінальним проступком, який хоча й не являє собою високого ступеня суспільної небезпеки діяння, однак є кримінально протиправним діянням. Ще однією їхньою відмінністю є те, що група нетяжких злочинів характеризується передбаченими санкціями покаранням у вигляді позбавлення волі, що не притаманно кримінальним проступкам.

Другу групу складають тяжкі злочини. До цієї групи належать кримінально протиправні діяння, за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу в межах понад 10 тис. і не більше 25 тис. (включно) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк у межах понад 5 років і не більше 10 років (включно). Ця група виступає проміжною між нетяжкими й особливо тяжкими злочинами й характеризується доволі високою суспільною небезпекою.

Третю групу складають особливо тяжкі злочини. До цієї групи належать кримінально протиправні діяння, за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 25 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі. Ця підгрупа є найбільш точно законодавчо окреслена, оскільки законодавцем визначено види на нижній межі покарань, тим самим не визначаючи її верхньої межі, оскільки це остання група і вона охоплює всі кримінально протиправні діяння, які не належать до інших груп злочинів. Кримінальні правопорушення, які належать до групи особливо тяжких злочинів, є найбільш суспільно небезпечними й посягають на найцінніші об'єкти кримінально-правової охорони.

Законодавець передбачив у випадку, якщо санкція кримінально-правової норми одночасно передбачає основне покарання у вигляді штрафу та позбавлення волі, то група ступеня тяжкості злочину визначається, з огляду на строк покарання у вигляді позбавлення волі, передбачений за відповідний злочин. Також необхідно наголосити на тому, що під час визначення групи ступеня тяжкості злочину враховується верхня межа покарання, передбаченого за відповідний злочин, незалежно від того, яка його нижня межа. До прикладу, можна розглянути кримінально протиправне діяння, передбачене ст. 113 КК України (диверсія), санкція якого передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої. З огляду на основне покарання, яким у цьому випадку є позбавлення волі, верхня межа строку якого передбачає 15

років, стає зрозумілим, що розглянуте кримінально протиправне діяння є особливо тяжким злочином.

Однак, на нашу думку, законодавцю необхідно було врахувати форму вини під час класифікації злочинів, тому що в КК України передбачена низка складів особливо тяжких злочинів, які можуть вчинятися як із необережною, так і зі змішаною формою вини. Як приклад можна розглянути особливо тяжкий злочин, передбачений ч. 2 ст. 267 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за порушення правил провадження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується необережною формою вини до суспільно небезпечних наслідків, ставлення ж винного до порушення відповідних правил може бути як умисним, так і необережним. Видається не дуже справедливим, коли незалежно від форми вини, якою характеризується ставлення винного до суспільно небезпечного діяння, особа вчиняє особливо тяжкий злочин і до неї застосовують юридичні наслідки, які притаманні для цієї групи тяжкості злочину. Також дискусійним є питання віднесення до особливо тяжких злочинів кримінально протиправних діянь, вчинених із необережною формою вини. На нашу думку, до групи особливо тяжких злочинів можуть належати лише умисні кримінальні правопорушення. Тому з врахування вищевикладеного й аналізу положень КК України, до тяжких злочинів необхідно віднести передбачені КК України умисні діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років, і необережні діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у вигляді штрафу понад 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 15 років. Що ж стосується особливо тяжкого злочину, то до них належать передбачені КК України умисні діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких

передбачене основне покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі, штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Так, відповідно до запропонованого формального критерію для розмежування тяжких та особливо тяжких злочинів із врахуванням форми вини кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 267 КК України, яке розглянуте вище, буде особливо тяжким злочином у випадках змішаної форми вини, тобто умисного порушення відповідних правил і необережного ставлення до суспільно небезпечних наслідків, а у випадку необережної форми вини до суспільно небезпечного діяння й суспільно небезпечних наслідків – тяжким злочином. Аналогічно можна розглянути наступні кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені з необережною або змішаною формою вини, що визначені ч. 2 ст. 274 КК України (порушення правил ядерної або радіаційної безпеки); ч. 3 ст. 281 КК України (порушення правил повітряних польотів); ч. 3 ст. 282 КК України (порушення правил використання повітряного простору); ч. 3 ст. 292 КК України (пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів). Проте якщо розглянути злочини із змішаною формою вини з точки зору усталеної концепції кримінального, тобто коли вони відносяться до необережних злочинів, то з врахуванням запропонованого формального критерію вони перейдуть з групи особливо тяжких злочинів до групи тяжких злочинів.

Запропонований нами формальний критерій класифікації злочинів на тяжкі й особливо тяжкі передбачає, що лише умисні кримінальні правопорушення можуть бути особливо тяжкими злочинами. Відтак передбачено гуманізацію кримінальних правопорушень, які можуть вчинятись лише з необережною формою вини й належати до особливо тяжких злочинів, з врахуванням запропонованого нами критерію вони переходять до групи тяжких злочинів. Як приклад можна навести наступні кримінальні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 414 КК України (порушення правил

поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення); ст. 416 КК України (порушення правил польотів або підготовки до них); ст. 417 КК України (порушення правил кораблеводіння) тощо.

Форма вини враховується під час класифікації злочинів у проєкті нового Кримінального кодексу України, а саме пропонується закріпити, що умисні злочини мають десять ступенів тяжкості; що ж стосується необережних злочинів, то пропонується виділити два ступеня тяжкості. На ступінь тяжкості злочину впливає шкода, яка ним заподіюється. До умисних злочинів належать умисні кримінально протиправні діяння, які заподіють істотну шкоду (можуть бути злочинами 1, 2 і 3 ступеня тяжкості), значну шкоду (можуть бути злочинами 3, 4 і 5 ступеня тяжкості), тяжку шкоду (можуть бути злочинами 5, 6 і 7 ступеня тяжкості) і особливо тяжку шкоду (можуть бути злочинами 7, 8, 9 і 10 ступеня тяжкості) [88].

Що ж стосується необережних злочинів, то до них відносяться необережні кримінально протиправні діяння, які заподіють тяжку шкоду (визнаються злочинами 3 ступеня тяжкості) та особливо тяжку шкоду (визнаються злочинами 5 ступеня тяжкості). Також, передбачено ознаки складу злочину, які підвищують або знижують тяжкість злочину на відповідний ступінь [88].

Однак, на нашу думку, запропонована класифікація злочинів є доволі складною для практичного використання і сприйняття.

Переходячи до матеріального критерію поділу злочинів на підгрупи в чинному КК України, варто зазначити, що ним виступає тяжкість злочину. Аналогічно, як і тяжкість кримінального правопорушення, вона визначається за допомогою ступеня суспільної небезпеки діяння [110; 71]. З огляду на концепцій і наукових позицій, розглянутих нами в підрозділі 3.1, можна зазначити, що тяжкість злочину – це якісний критерій, який відображає суспільну небезпеку певного виду злочину і визначається через законодавче відображення ступеня суспільної небезпеки конкретного виду кримінально

протиправного діяння. Натомість поняття ступеня суспільної небезпеки діяння, запропоноване в попередньому підрозділі, залишається незмінним. Суть його полягає в тому, що це є іманентна (внутрішня) ознака, яка формально вбирає в себе всі ознаки конкретного виду забороненого діяння, окреслює інтенсивність, з якою завдається негативний вплив на певний об'єкт, що перебуває під кримінально-правовою охороною.

Щодо обставин, які впливають на тяжкість злочину, то у цьому випадку можна стверджувати, що на це впливають об'єктивні й суб'єктивні ознаки конкретного виду злочину. Також варто погодитись із позицією Л. М. Кривоченко про те, що для характеристики тяжкості злочину важливу роль відіграє оцінювання всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінально протиправного діяння в їхньої сукупності [39, с. 85]. Більш докладно розглянути ознаки, які впливають на тяжкість злочину, можна шляхом аналізу злочинів, передбачених Розділом II КК України Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Передбачений ч. 1 ст. 115 КК України основний склад умисного вбивства є особливо тяжким злочином, що впливає з аналізу санкції, яка передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років. У цьому випадку на тяжкість злочину впливає цінність об'єкта, на який посягає кримінально протиправне діяння, яким у даному випадку виступає життя людини. Кваліфікований склад умисного вбивства передбачений ч. 2 ст. 115 КК України, його кваліфікуючими ознаками виступає низка обставин, передбачених підпунктами цієї статті. Він є також особливо тяжким злочином, що впливає з аналізу санкції, яка передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі до 15 років або довічне позбавлення волі. У цьому випадку законодавець не змінює тяжкість злочину у зв'язку з тим, що основний і кваліфікований склади належать до останньої, найтяжчої групи злочинів, однак, передбачивши за вчинення кваліфікованого умисного вбивства довічне позбавлення волі, доволі суттєво підвищує його ступінь суспільної небезпеки. Кваліфікований склад умисного вбивства має найвищий ступінь суспільної

небезпеки в Розділі II КК України Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Проте законодавець у цьому розділі передбачив низку привілейованих складів умисного вбивства, які містять відповідні ознаки, що суттєво зменшують тяжкість і ступінь суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння. Одним із таких є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 116 КК України (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання), санкція якого передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі до 5 років, з чого випливає, що це – нетяжкий злочин. У цьому випадку емоційний стан особи, який полягає в сильному душевному хвилюванні, зменшує тяжкість злочину, оскільки основний склад, передбачений ч. 1 ст. 115 КК України, належить до групи особливо тяжких злочинів, а привілейований, передбачений ст. 116 КК України, належить до групи нетяжких злочинів, при тому, що об'єкт посягання однаковий: це – життя людини. Розглянутий приклад доводить, що емоційний стан впливає на тяжкість злочину, зміщуючи однорідне кримінально протиправне діяння з найтяжчої в найлегшу групу злочинів.

Наступним привілейованим складом умисного вбивства є ст. 117 КК України (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини). У цьому випадку законодавець, завдяки ознакам спеціального суб'єкта, конкретного потерпілого (своя новонароджена дитина) та часу вчинення (під час пологів або відразу після пологів), зменшив тяжкість злочину, оскільки даний привілейований склад умисного вбивства належить до групи нетяжких злочинів. Тобто ситуація аналогічна, як і в попередньому випадку, оскільки ступінь суспільної небезпеки такий самий, як і в кримінального правопорушення, передбаченого ст. 116 КК України.

Кінцевим привілейованим складом умисного вбивства є ст. 118 КК України (умисне вбивство за перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця). Цей склад кримінально протиправного діяння належить до групи нетяжких злочинів,

проте відрізняється від попередніх привілейованих складів меншим ступенем суспільної небезпеки. Це впливає з аналізу його санкції, яка передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років, на відміну від двох попередніх складів привілейованого умисного вбивства, санкції яких передбачають основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років.

Однак не лише привілейовані кримінально протиправні діяння зменшують тяжкість злочину одного виду, адже до таких обставин також належить форма вини. Як приклад розглянемо ч. 1 ст. 119 КК України (вбивство через необережність), яка належить до групи нетяжких злочинів, оскільки в санкції передбачене основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років. Об'єктом кримінально протиправного посягання виступає життя людини, аналогічно з ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство), яка належить до групи особливо тяжких злочинів. У цьому випадку на тяжкість злочину впливає форма вини, а саме умисел чи необережність, з яким вчиняється кримінально протиправне діяння.

У Розділі II Загальної частини КК України законодавець також передбачив обставини, які збільшують тяжкість злочину. Першою з таких ознак є спеціальний потерпілий, якому завдається шкода кримінально протиправним діянням. Як приклад можна розглянути ст. 120 КК України (доведення до самогубства), де основний склад, передбачений ч. 1 ст. 120 КК України, і кваліфікований склад, передбачений ч. 2 ст. 120 КК України, належать до підгрупи нетяжких злочинів, що впливає з аналізу їхніх санкцій; єдиною відмінністю виступає ступінь суспільної небезпеки, який у кваліфікованому складі злочину збільшений законодавцем шляхом підвищення верхньої межі основного покарання у вигляді позбавлення волі з 3 до 5 років. У цьому випадку на законодавче збільшення ступеня суспільної небезпеки впливає ознака спеціального потерпілого, яким є особа, яка перебуває в матеріальній або іншій залежності від винного, а також якщо це суспільно небезпечне діяння вчинене щодо двох або більше осіб. Проте ця

кримінально-правова норма передбачає особливо кваліфікований склад злочину, який закріплений у ч. 3 ст. 120 КК України, за ознакою спеціального потерпілого, яким виступає у цьому випадку неповноліття особа. За вчинення цього особливо кваліфікованого складу злочину передбачене основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років, з чого випливає, що це кримінально протиправне діяння належить до групи тяжких злочинів. У цьому випадку ознака спеціального потерпілого впливає на ступінь суспільної небезпеки діяння й тяжкість злочину.

До ознак злочину, які посилюють його тяжкість, також належать суспільно небезпечні наслідки. У цьому випадку як приклад можна розглянути основні склади злочину, передбачені ч. 1 ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження) і ч. 1 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження), об'єктом кримінально протиправного посягання в обох випадках виступає здоров'я людини, форма вини спільна: це – умисел [70, с. 55–56]. Проте вони належать до різних груп злочинів, основний склад злочину, який встановлює кримінальну відповідальність за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження є нетяжким злочином, тому що його санкція передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років. Натомість основний склад умисного тяжкого тілесного ушкодження є тяжким злочином, що випливає з аналізу його санкції, яка передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 8 років. З цього можна зробити висновок, що тяжкість злочину законодавець диференціює залежно від суспільно небезпечного наслідку, який спричиняється кримінально протиправним діянням.

Кінцевими ознаками, які впливають на тяжкість злочинів, передбачених Розділом II КК України, вважаються повторність, форма співучасті, мотив. Як приклад можна розглянути ст. 127 КК України (катування). Основний склад злочину належить до підгрупи нетяжких злочинів, оскільки санкція передбачає основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років. Проте кваліфікований склад цього кримінально протиправного діяння, який

утворюють такі додаткові ознаки, як повторність, попередня змова групою осіб, мотив расової, національної чи релігійної приналежності, належить до групи тяжких злочинів. З цього можна зробити висновок, що вищезгадані ознаки не лише утворюють кваліфікований склад катування, але і змінюють тяжкість злочину, підвищуючи останню на одну підгрупу.

3.3. Значення класифікації кримінальних правопорушень

Класифікація структурних елементів будь-якого явища покликана сприяти більш цілісному теоретичному і практичному сприйняттю явища загалом. З практичного погляду, класифікація допомагає структурувати поведінку учасників суспільних відносин, пов'язаних із цим систематизованим явищем [32, с. 64].

Класифікація кримінальних правопорушень, як і класифікація будь-яких правових явищ, має теоретичне та практичне значення. Слушну позицію висловлює О. І. Соболь, що майже всі інститути як загальної, так і особливої частини КК України нерозривно пов'язані з класифікацією кримінальних правопорушень [97, с. 359]. Проте треба зазначити, що значення класифікації кримінальних правопорушень є значно ширшим, класифікація кримінальних правопорушень здійснює значний вплив на особливості функціонування інститутів інших галузей права як в Україні, так і в Республіці Польща, зокрема кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, адміністративного тощо.

Міжгалузеве значення класифікації кримінальних правопорушень є похідним від його галузевого, внутрішнього кримінально-правового значення, тому вважаємо за необхідне перш за все розкрити останнє.

З аналізу положень Загальної частини КК України можна виокремити наступні інститути, на які впливає класифікація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, а також класифікація злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі:

– інститут про кримінальну відповідальність, оскільки в ст. 10 КК України визначено випадки поширення дії кримінального закону на іноземців, що вчинили злочини проти громадян України або інтересів України. Відповідно до згаданої статті іноземці та особи без громадянства підлягають кримінальній відповідальності, якщо вони вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини;

– інститут кримінального правопорушення, його види та стадії, а йдеться саме про притягнення особи до кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення. Адже з аналізу ч. 2 ст. 14 КК України можна зробити висновок, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за готування до нетяжкого злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 й більше років, тяжкого злочину й особливо тяжкого злочину;

– інститут співучасті в кримінальному правопорушенні, оскільки одним із критеріїв віднесення злочинного утворення до злочинної організації є мета вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів;

– інститут звільнення від кримінальної відповідальності, з аналізу положень якого випливає, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям або примиренням винного з потерпілим. А також, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції,

звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із передаванням на поруки або зміною обстановки. Строки давності притягнення до кримінальної відповідальності особи для кожної групи кримінальних правопорушень різні;

– інститут звільнення від покарання та його відбуття, оскільки з аналізу положень ст. 74 КК України випливає, що не може бути звільнена від покарання особа, яка вчинила тяжкий чи особливо тяжкий злочин або корупційне кримінальне правопорушення, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. А також він впливає на: 1) визначення строків звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку; 2) умовно-дострокове звільненні від відбування покарання й заміну не відбутої частини покарання більш м'яким; 3) звільнення від відбування покарань вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 3 років;

– інститут судимості, йдеться саме про строки припинення судимості;

– інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а саме йдеться про визначення строків, після закінчення яких юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, а також штрафу, який може бути їй призначений;

– інститут кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб. Йдеться саме про: 1) призначення неповнолітній особі покарання у вигляді позбавлення волі й на строк його призначення; 2) визначення спеціальних строків давності звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання для неповнолітніх осіб; 3) спеціальні строки виконання обвинувального вироку щодо неповнолітніх осіб; 4) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх осіб; 5) погашення та зняття судимості.

Вплив здійснюється й на Особливу частину КК України, а саме на кримінально-правову кваліфікацію кримінальних правопорушень, оскільки КК України передбачає кримінально протиправні діяння, пов'язані з кримінальним проступком чи злочином. Як приклад можна розглянути ст. 396 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховання тяжкого чи особливо тяжкого злочину. У цьому випадку важливе значення має те, яке саме кримінальне правопорушення приховує особа, якщо це – кримінальний проступок чи нетяжкий злочин, у такому випадку складу кримінального правопорушення не буде, й особа не підлягатиме кримінальній відповідальності. З аналізу судової практики встановлено, що у 2020 році було притягнуто вісімнадцять осіб до кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення [15; 14; 16; 13].

У кримінально-процесуальному праві України найпомітніше значення для застосування інститутів цієї галузі права має поділ кримінальних правопорушень на проступки та злочини. Насамперед для кримінальних проступків та злочинів КПК України встановлює різні форми досудового розслідування, а саме дізнання та досудове слідство.

Дізнання має свої відмінності в провадженні від досудового слідства. Ці відмінності визначаються нормами (ст. ст. 298–302) Розділу 25 КПК України. Про це йдеться в ст. 298 КПК України, де сказано, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень Розділу 25 КПК України. Під час провадження дізнання слідчому забороняється застосовувати весь комплекс запобіжних заходів, забороняється проводити негласні слідчі (розшукові) дії, окрім передбачених ч. 2 ст. 264 КПК України (зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем, або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту) та ст. 268 КПК України (установлення місцезнаходження

радіоелектронного засобу), певним чином обмежуються строки розслідування, а також встановлюються особливості закінчення дізнання [46].

До особи, яка підозрюється чи обвинувачується в учиненні кримінального проступку, можна застосовувати запобіжні заходи виключно у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки (ст. 299 КПК України). Слушне зауваження щодо попереднього положення висловлює Д. С. Азаров, що незрозумілим є те, чому до переліку визначеного ст. 299 КПК України не увійшла застава.

У Розділі 30 § 1 КПК України передбачене спрощене кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо кримінальних проступків. Воно здійснюється згідно із загальними правилами судового провадження, однак його особливість полягає в тому, що суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден із розглядом обвинувального акту [42]

Вид вчиненого злочину має визначальне значення у сфері кримінально-виконавчого права України щодо ведення відповідних реєстрів засуджених, відбування покарання в певному виді установ виконання покарань, режиму перебування в установах виконання покарань. Усі наведені вище значення виду вчиненого злочину закріплені в ст. ст. 6–1, 16, 18, 89, 92, 99, 101, 140 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України).

Ст. 6–1 КВК України передбачає ведення спеціального реєстру осіб, які були засуджені за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [43]. У даному випадку в межах кримінально-виконавчого права значення має вид злочину в залежності від потерпілого та родового об'єкту злочину.

У ст. 16 та ст. 18 КВК України фактично закріплено розмежування між видами установ виконання покарання, у яких особа відбуватиме покарання. Так, якщо особа засуджена за вчинення кримінального проступку чи нетяжкий

злочин, вона відбудуватиме покарання у виправному центрі; у випадку засудження особи за більш тяжкі злочини, вона відбудуватиме покарання у виправній колонії.

Усі виправні колонії поділяються на декілька видів, а саме: виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання; виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання; виправні колонії середнього рівня безпеки; виправні колонії максимального рівня безпеки.

В значній масі критеріїв визначення виду виправної колонії також є вид вчиненого злочину, виділений за певним критерієм. Так, наприклад, у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть відбувати покарання чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі за нетяжкі злочини; у виправних колоніях максимального рівня безпеки – чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини, та чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Вид вчиненого злочину також має значення для роздільного відбування покарань. Так, згідно зі ст. 92 КВК України, окремо тримаються чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності. А ст. 140 КВК України встановлює, що у звичайних жилих приміщеннях тримаються чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини.

Класифікація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини має значення і для Закону України «Про попереднє ув'язнення», оскільки відповідно до положень ст. 8 окремо тримаються особи, підозрювані чи обвинувачені у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину [86].

Законодавство також пов'язує існування певних правових статусів особи із видом вчиненого злочину. Так, за ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю в разі набрання законної сили обвинувальним

вироком суду щодо адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у вигляді позбавлення волі [80]. Аналогічно можна розглянути низку інших нормативно-правових актів.

Повертаючись до кримінального законодавства Республіки Польща, необхідно зазначити, що з аналізу положень КК Республіки Польща можна виокремити наступні інститути, на які впливає класифікація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини:

– інститут принципів кримінальної відповідальності, а саме кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб. Відповідно до положень, передбачених арт. 10 § 4 КК Республіки Польща, до неповнолітньої особи, яка вчиняє кримінальний проступок у віці після 17 років, але до досягнення 18 років, суд застосовує виховні, терапевтичні або виправні заходи, передбачені для неповнолітніх, тому застосування таких заходів до особи, винної у вчиненні злочину у віці з 17 до 18, виключається;

– інститут форм вчинення кримінального правопорушення, а саме йдеться про притягнення до кримінальної відповідальності особи за готування до кримінального правопорушення [189, с. 8–9; 139, с. 42–43]. Відповідно до артикулу 16 § 2 КК Республіки Польща готування до кримінального правопорушення карається лише у випадках, передбачених Особливою і Військовою частинами КК Республіки Польща. З їхнього аналізу випливає, що кримінальна відповідальність передбачена лише за готування до деяких видів злочинів. Як приклад можна навести Розділ XVII КК Республіки Польща (Кримінальні правопорушення проти Республіки Польща), у якому містяться лише два склади злочинів за готування до їхнього вчинення, у яких передбачена кримінальна відповідальність: це арт. 127 § 2 КК Республіки Польща (готування до посягання на територіальну цілісність, незалежність і конституційний лад Республіки Польща); арт. 128 § 2 КК Республіки Польща (готування до дій, спрямованих на усунення конституційного органу Республіки Польща);

– інститут давності, а саме йдеться про визначення загальних строків давності притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Відповідно до арт. 101 § 1 КК Республіки Польща загальні строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальні проступки становлять 5, 10 і 15 років в залежності від його виду, а для злочинів – 20 років (виняток – умисне вбивство, строки давності якого становлять 30 років);

– інститут принципів обчислення покарання і кримінальних мір, а саме йдеться про призначення судом надзвичайного пом'якшення покарання, передбаченого арт. 60 § 6 КК Республіки Польща. Правила призначення покарання різні для злочинів і кримінальних проступків. Йдеться про те, що суд призначає особі покарання нижче ніж передбачене нижньою межею у відповідній санкції кримінального правопорушення або більш м'яке покарання;

– інститут повторності кримінальних правопорушень, а саме йдеться про призначення судом суворішого покарання, ніж передбачене верхньою межею санкції кримінально-правової норми, у випадку рецидиву. Однак правила призначення суворішого покарання за рецидив, передбачені арт. 64 КК Республіки Польща, стосуються лише кримінальних проступків і не застосовуються до злочинів, що чітко зазначені в арт. 64 § 3 КК Республіки Польща.

Вплив здійснюється й на Особливу частину КК Республіки Польща, а саме на кримінально-правову кваліфікацію кримінальних правопорушень, тому що КК Республіки Польща передбачає кримінально протиправні діяння, пов'язані з кримінальним проступком чи злочином. Як приклад можна розглянути публічний заклик до вчинення кримінального проступку, таке кримінально протиправне діяння буде кваліфікуватись за арт. 255 § 1 КК Республіки Польща, натомість якщо буде публічний заклик до вчинення злочину, то кримінально протиправне діяння особи треба кваліфікувати за арт. 255 § 2 КК Республіки Польща.

Класифікація кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини має важливе значення і для кримінально-процесуального права Республіки Польща, оскільки з аналізу положень КПУ Республіки Польща впливає на:

- інститут юрисдикції та склад суду, тобто судовий розгляд щодо кримінальних проступків здійснюють судді одноособово, а щодо злочинів – колегіально, один суддя і двоє народних засідателів;

- інститут обвинуваченого, іншими словами – про обов’язкову участь адвоката в судовому засіданні, коли особі пред’явлено обвинувачення у вчиненні злочину;

- інститут запобіжних заходів, а саме на випадки, коли суд може застосовувати до особи досудове затримання та інші запобіжні заходи;

- інститут слідства й дізнання, оскільки досудове розслідування щодо злочинів проводиться у формі слідства; що ж стосується кримінальних проступків, досудове розслідування проводиться у формі дізнання, проте є певні випадки, коли досудове розслідування щодо кримінальних проступків проводиться у формі слідства. До прикладу, якщо кримінальний проступок був вчинений суддею, прокурором, співробітником поліції чи Агентства внутрішньої безпеки, Агентства зовнішньої розвідки, Служби військової контррозвідки, Служби військової розвідки, Державної служби охорони, Маршальської гвардії, Митно-казначейської служби або Центрального антикорупційного бюро;

- інститут загальних положень про основний судовий розгляд, тобто в справі про злочин участь обвинуваченого під час судового розгляду є обов’язковою;

- інститут касації, а саме йдеться про ширше коло підстав для подання касаційної скарги в справах про злочини;

- інститут імунітету осіб, що належать до дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, тобто керівники консульської установи та інші консульські службовці іноземних держав

підлягають затриманню або попередньому затриманню лише в разі підозри про вчинення ними злочину.

З вищенаведеного випливає, що класифікація кримінальних правопорушень має вагоме значення, оскільки впливає на різні галузі права.

Висновки до Розділу 3

1. У кримінальному праві України та Республіки Польща виділяють два критерії класифікації кримінальних правопорушень – формальний і матеріальний. Основна відмінність між формальним критерієм, передбаченим КК Республіки Польща й України, полягає в тому, що останній не враховує форму вини під час класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини. Однак є і спільні ознаки, у цьому випадку йдеться про вид покарання, який є складовою формального критерію визначення групи кримінального правопорушення. Так, український і польський законодавці використовують такі види покарань, як штраф і позбавлення волі.

2. У КК України передбачені кримінальні правопорушення двох типів: змішані й самостійні. Змішаним є кримінальне правопорушення одного виду, основний склад якого є кримінальним проступком, а кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склад є злочином. Однорідним є кримінальне правопорушення одного виду, у якому основний і кваліфікований (у випадках наявності й особливо кваліфікований) склади є кримінальними проступками або злочинами.

3. На перехід кримінальних правопорушень із групи кримінальних проступків до групи злочинів за КК України впливають такі ознаки: форма співучасті; потерпілий; суспільно небезпечні наслідки; предмет кримінального правопорушення; повторність; сукупність; рецидив; спосіб вчинення; засоби і знаряддя; місце; суб'єкт кримінального правопорушення; мета; мотив; обстановка.

4. Тяжкість кримінального правопорушення за кримінальним правом України залежить від цінності об'єкта посягання; також на тяжкість кримінальних правопорушень з однаковим об'єктом посягання впливають суспільно небезпечні наслідки, форма вини і спосіб вчинення кримінально протиправного діяння. Що ж стосується тяжкості кримінального правопорушення за кримінальним правом Республіки Польща, то вона залежить від цінності об'єкта посягання, а також його об'єктивних і суб'єктивних ознак.

5. Завдяки дослідженню проблематики випадків «меншої тяжкості» кримінальних правопорушень, які передбачені КК Республіки Польща, можна зробити висновок, що йдеться про привілейовані склади кримінального правопорушення, які конструюються додаванням до основного складу словосполучення «меншої тяжкості».

6. Український законодавець передбачає ширшу класифікацію кримінальних правопорушень, ніж польський, оскільки ст. 12 КК України передбачає поділ злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки дисертації, варто зазначити, що проведений порівняльний аналіз класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща виявився актуальним, оскільки дав змогу дослідити класифікацію кримінальних припорошень із двох різних доктринальних і законодавчих позицій.

1. Під час виконання поставлених завдань і цілей дисертаційної роботи встановлено, що поняттю «класифікації кримінальних правопорушень» практично не приділено уваги в кримінальній доктрині Республіки Польща. Що стосується України, то це поняття є малодослідженим, оскільки інститут кримінальних правопорушень є новим, тому нами запропоновано й обґрунтовано наступне визначення: *Класифікація кримінальних правопорушень – це об'єктивний, чіткий розподіл за певним критерієм кримінальних правопорушень на взаємовиключні групи, які відповідають цілям класифікації, мають вичерпний характер і відображають закономірності розвитку інституту кримінальних правопорушень.*

2. Завдяки аналізу законодавчих і доктринальних позицій вдалося встановити, що об'єктом класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща виступає протиправне, винне (умисне або необережне), суспільно шкідливе більшою мірою, ніж малозначне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Що стосується кримінального права України, то поняття об'єкта класифікації розкривається у ч. 1 ст. 11 КК України, у якій йдеться про передбачене КК України суспільно небезпечне, винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

3. Запропоновано виділяти два типи класифікації кримінальних правопорушень – законодавчу й доктринальну. Законодавча класифікація проводиться залежно від тяжкості кримінального правопорушення, яка визначається за допомогою законодавчого відображення ступеня суспільної

небезпеки (шкідливості – за польським кримінальним правом) діяння. Законодавча класифікація передбачена арт. 7 § 1 КК Республіки Польща, де закріплено, що кримінальні правопорушення (przestępstwa) поділяються на злочини (zbrodnie) та кримінальні проступки (występek). Що стосується українського законодавства, то в ст. 12 КК України передбачається поділ кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки. Окрім цього, у ч. 3 ст. 12 КК України нової редакції закріплений поділ злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Доктринальною є класифікація кримінальних правопорушень залежно від ознак та елементів складу кримінального правопорушення, тобто за ознаками об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а також за іншими критеріями, за якими можна провести класифікацію кримінальних правопорушень. Така класифікація нерозривно пов'язана з законодавчою класифікацією і виступає додатковою щодо першої, яка є основною. Вони дають змогу уточнити юридичний і соціальний зміст відповідних кримінально протиправних діянь, поглибити наше уявлення про їхній взаємозв'язок.

4. Проведена порівняльна класифікація кримінальних правопорушень за ознаками й елементами складу кримінального правопорушення за кримінальним правом України та Республіки Польща дала змогу встановити спільні і відмінні доктринальні й законодавчі підходи щодо розуміння певних кримінально-правових явищ. Також можна підсумувати, що така класифікація носить як теоретичний, так і практичний характер, оскільки має значення для кваліфікації кримінально протиправних діянь; відмежування одного кримінального правопорушення від іншого, а також інших правопорушень (адміністративних, фінансових тощо); систематизації кримінальних правопорушень і побудови кримінального закону; впливає на інші галузі права. Як приклад можна навести класифікацію кримінальних правопорушень у кримінальному праві Республіки Польща за критерієм шкоди чи небезпеки, яка спричиняється об'єкту кримінально-правової

охорони, яка безпосередньо впливає на предмет доказування й має не аби яке значення для кримінально-процесуального права Республіки Польща, оскільки шкода чи безпосередня небезпека, спричинена об'єкту посягання, має бути доказово підтверджена; що ж стосується абстрактної небезпеки, то вона не потребує доведення в суді.

5. Встановлено, що формальний критерій поділу кримінальних правопорушень у кримінальному праві Республіки Польща обумовлюється певними елементами, такими, як юридичний наслідок і умова, які передбачені кримінальним законом. Що стосується юридичного наслідку, то у цьому випадку ідеться про вид і розмір покарання, передбачені санкцією відповідної кримінально-правової норми. Під законодавчою умовою розуміється форма вини, оскільки відповідно до арт. 8 КК Республіки Польща злочин може бути вчинений лише умисно, а кримінальний проступок – як умисно, так і необережно. В українському кримінальному праві формальний критерій поділу кримінального правопорушення складається лише з юридичного наслідку, тобто вид і розмір покарання передбачений санкцією відповідної кримінально-правової норми і використовується як при класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, так і під час класифікації злочинів на нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі. Однак, на нашу думку, запропонована законодавцем нова редакція ст. 12 КК України, яка передбачає класифікацію кримінальних правопорушень, викладена доволі складно й не враховує форми вини, що також є помилкою, оскільки КК України містить низку складів кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені як умисно, так і необережно, а також зі змішаною формою вини, тому нами пропонується нова редакція цієї статті:

Стаття 12. Класифікація кримінальних правопорушень

1. Залежно від тяжкості, кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки, нетяжкі злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини.

2. Кримінальним проступком є визначене цим Кодексом умисне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 3 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, і необережне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 5 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 2 років.

4. Нетяжким злочином є визначене цим Кодексом умисне або необережне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 5 років.

5. Тяжким злочином є визначене цим Кодексом умисне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 10 років, і необережне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу понад 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше 15 років.

6. Особливо тяжким злочином є визначене цим Кодексом умисне діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

7. Тяжкість кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у вигляді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у вигляді позбавлення волі, передбаченого за відповідне кримінальне правопорушення.

Актуальність запропонованої статті обґрунтована в підрозділах 3.1 і 3.2, оскільки запропонована стаття враховує особливості кримінальних

правопорушень, які можуть бути вчинені як з умисною, так і з необережною формою вини, а також зі змішаною формою вини. Згідно із запропонованою статтею, лише умисні кримінально протиправні діяння можуть бути віднесені до особливо тяжких злочинів, а також передбачена гуманізація кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, які вчиняються з необережною формою вини.

б. Досліджуючи матеріальний критерій класифікації кримінальних правопорушень на кримінальні проступки і злочини, встановлено за кримінальним правом України та Республіки Польща, що таким критерієм виступає тяжкість кримінально протиправного діяння. У кримінальному праві України тяжкість кримінального правопорушення визначається за допомогою ступеня суспільної небезпеки діяння; що ж стосується кримінального права Республіки Польща, то тяжкість кримінального правопорушення визначається за допомогою ступеня суспільної шкідливості діяння. Завдяки порівняльному аналізу доктринальних позицій запропоновано наступні визначення:

Ступінь суспільної небезпеки діяння – це його іманентна (внутрішня) ознака, яка формально вбирає в себе всі ознаки конкретного виду забороненого діяння, окреслює інтенсивність, з якою завдається негативний вплив на певний об'єкт, який поставлений під кримінально-правову охорону.

Тяжкість кримінального правопорушення – це якісний критерій, який відображає суспільну небезпеку певного виду кримінального правопорушення і визначається через законодавче відображення ступеня суспільної небезпеки конкретного виду кримінально протиправного діяння.

Запропоновані поняття обґрунтовані завдяки використанню в кримінальному праві філософських положень про взаємний перехід кількісних і якісних змін. Це означає, що за досягнення необхідної межі кількісного критерію можливий перехід до нової якості. Конкретні приклади того, коли при достатньому ступені суспільної небезпеки кримінально протиправного діяння можна отримати нову категорію його тяжкості (перехід із групи кримінальних проступків до групи злочинів), розглянуті в підрозділі 3.1.

7. Встановлено, що класифікація кримінальних правопорушень впливає не лише на інститути кримінального права й має міжгалузеве значення як в Україні, так і в Республіці Польща. Значення класифікації докладно досліджено у підрозділі 3.3, а також узагальнено в додатку її вплив на кримінально-правові інститути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 51–66.
2. Бабанін С. В. Змішана форма вини у кримінальному праві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 186–192.
3. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина. Харків : Право, 1999. 400 с.
4. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
5. Банчук О. Вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод до процедури здійснення судочинства / відп. ред. Коліушко І. Київ : Леста, 2005. 116 с.
6. Берзин П. С. Уголовный казначейский кодекс Республики Польша: содержание разделов о вступительных положениях, исключении наказания виновного лица, казначейских преступлениях, казначейских проступках, разъяснении используемых понятий. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 2 (12). С. 195–225.
7. Берзин П. С. Часть общая Уголовного казначейского кодекса Республики Польша: анализ основных положений. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 1 (11). С. 380–401.
8. Берзін П. С. Карний казначейський кодекс Республіки Польща: аналіз основних положень // Карний казначейський кодекс Республіки Польща. Переклад / пер. Бормецької Г. В.; наук. ред. д.ю.н., проф. Берзіна П. С. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 7–38.
9. Вакула І. Правова природа непридатного замаху. *Вісник ЛНУ. Серія юридична*. Львів. 2011. Вип. 52. С. 292–301.

10. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. Київ. 2015. № 1 (38). С. 25–30.
11. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 312 с.
12. Вереша Р. В. Сучасні теорії (концепції) вини в науці кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. т. 12 № 1 (32). С. 79–94.
13. Вирок Каланчацького районного суду Херсонської області від 04.11.2020 р., судова справа № 657/1540/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/92638905> (дата звернення: 14.03.2021).
14. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 01.09.2020 р., судова справа № 759/14243/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91256565> (дата звернення: 14.03.2021).
15. Вирок Хотинського районного суду Чернівецької області від 22.07.2020 р., судова справа № 724/638/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90531414> (дата звернення: 14.03.2021).
16. Вирок Цюрупинського районного суду Херсонської області від 17.09.2020 р., судова справа № 664/541/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91616769> (дата звернення: 14.03.2021).
17. Висоцька В. В. Поняття способу вчинення злочину. *Правова держава*. Київ. 2011. № 13. С. 102–105.
18. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Освіта України, 2016. 236 с.
19. Вознюк А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 258–262.
20. Воронцов А. В. Актуальні питання визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2015. № 2. С. 30–33.

21. Гриненко І. О. Класифікація злочинів залежно від повноти їх вчинення. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача*. 2017. Вип. 34. С. 167–182.
22. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.
23. Грищук В. К. Способи вчинення злочину: насильство, напад, обман. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 1995. Вип. 4–5. С. 328–332.
24. Денисов С. Ф., Киценко Д. М. Щодо визначення поняття злочину, який не становить великої суспільної небезпеки. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1999. Вип. 2. 84 с.
25. Доманова Т. Ю. Підходи до регламентації складної вини у законодавстві зарубіжних держав. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 253–256.
26. Доманова Т. Ю. Поняття та ознаки злочину, вчиненого з двома формами вини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 42–45.
27. Дубно Т. В. Способи вчинення злочину сформульовані за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія юридичні науки*. 2013. Т. 26 (65). № 2–1 (Ч. 2). С. 191–197.
28. Дудоров О. О. Кримінальне право: навч. посіб. / Дудоров О. О., Хавронюк М. І.; за заг. ред. Хавронюка М. І. Київ. 2014. 944 с.
29. Катеринчук К. В. Суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність) як ознака об'єктивної сторони злочинів проти здоров'я особи. *Науковий вісник Академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 100–117.
30. Кириллов В. И., Старченко А. А. Логика : учебник для юридических вузов / под ред. проф. Кириллова В. И.. 6-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2008. 240 с.

31. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 3. С. 317–326.
32. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. 229 с.
33. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 196–199.
34. Конституція України: станом на 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
35. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2007. 592 с.
36. Коржанський М. Й. Кримінальне право: Загальна частина. Київ : Юрінком, 1997. 432 с.
37. Кравченко С. І. Момент закінчення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 246–250.
38. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 97–110.
39. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1983. 129 с.
40. Кримінальне право і законодавство України. Загальна Частина. Курс лекцій / за ред. Коржанського М. Й. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
41. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
42. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 13. Ст. 88.

43. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
44. Куц В. М. Проблеми кримінальної відповідальності: навч. посіб. Київ : Національна академія прокуратури України, 2013. 322 с.
45. Ландіна А. В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 54–63.
46. Литвинов В. В. Конспект лекцій з дисципліни «Досудове розслідування». URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0916/3.1.pdf> (дата звернення: 21.03.2021).
47. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень в кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. С. 52–57.
48. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща в залежності від шкоди чи небезпеки яка завдається правовому благу. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–7 лют. 2020 р.). Львів. 2020. С. 134–136.
49. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень за ознаками безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення у кримінальному праві України та Республіки Польща. *П'яті таврійські юридичні наукові читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 травня 2020 р.). Київ. 2020. С. 154–157.
50. Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 144–152.

51. Лутчин В. І. Класифікація насильницьких кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *New challenges of legal science in Ukraine and EU countries: international scientific and practical conference* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 315–318.

52. Лутчин В. І. Класифікація цілеспрямованих кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *Systematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world: international scientific and practical conference* (Arad, Romania, December 27–28, 2019). Arad. 2019. С. 78–82.

53. Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 112–118.

54. Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки у кримінальному праві України та Республіки Польща. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 292–299.

55. Лутчин В. І. Об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 5. С. 78–82.

56. Лутчин В. І. Поняття кримінального правопорушення. *Одеські юридичні читання: наукові конференції Одеської школи права* (м. Одеса, 9 лист. 2018 р.). Одеса. 2018. С. 115–117.

57. Лутчин В. І. Поняття, зміст, та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 38. Т. 2. С. 56–68.

58. Лутчин В. І. Сутність та поняття кримінального проступку. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7–8 лют. 2018 р.). Львів. 2018. С. 144–146.
59. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща в залежності від форми кримінального провадження. *Сучасне право в епоху соціальних змін: матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 лютого 2021 р.). Київ. 2021. С. 317–319.
60. Мальцев В. Понятие непосредственного индивидуального объекта преступления. *Уголовное право*. 2011. № 5. С. 13–19.
61. Маслова О. О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2015. № 6. Ч. 2. С. 148–152.
62. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 1 (39). С. 163–168.
63. Мирошниченко Н. А. Конституційний склад злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 841–844.
64. Митрофанов І. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2009. 632 с.
65. Митрофанов І. І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 575 с.
66. Мірошниченко Н. М. Щодо визначення поняття «кримінальне правопорушення». *Право і суспільство*. 2015. № 6 (2). С. 154–155.
67. Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 122–136.
68. Налуцишин В. В. Суб'єкт злочинного діяння за законодавством окремих держав Європейського Союзу. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 282–295.

69. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
70. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. Т. 2. 5-те вид. Харків : Право, 2013. 1040 с.
71. Нехамкін В. С. Загальна класифікація злочинів у кримінальному праві. URL: <https://int-konf.org/ru/2015/nauka-i-zhittya-suchasni-tendentsiji-integratsiya-v-svitovu-naukovu-dumku-14-16-05-2015/1064-nekhamkin-v-s-zagalna-klasifikatsiya-zlochiv-u-kriminalnomu-pravi> (дата звернення: 21.03.2021).
72. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 228 с.
73. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет : Степин В. С., Гусейнов А. А., Семигин Г. Ю. Москва : Мысль, 2010. Т. II. 2816 с.
74. Ониськів А. Бойова обстановка як кваліфікуюча ознака військових злочинів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 185–195.
75. Орловський Р. С. Суспільно небезпечні наслідки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 76–80.
76. Панов М., Харітонов С. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryminalne-pravoporushennya/> (дата звернення: 03.02.2021).
77. Поднебесный А. Н. Психическое насилие как вид преступного насилия / XI Нижегородская сессия молодых ученых. Гуманитарные науки: тезисы докладов. Н. Новгород : Изд. Гладкова О. В., 2007. С. 22–23.

78. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження: затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

79. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 214 с.

80. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076–VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

81. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617–VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 21.03.2021).

82. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 11.01.2019 р. № 2227–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.

83. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889–VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

84. Про запобігання корупції: Закон України від 02.01.2020 р. № 1700–VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 21.03.2021).

85. Про захист прав людини та основних свобод: Конвенція від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 21.03.2021).

86. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352–XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 21.03.2021).

87. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. № 2493–III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> (дата звернення: 10.10.2021).
88. Проєкт Кримінального кодексу України: станом на 15.10.2021 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-18-10-2021.pdf> (дата звернення: 18.10.2021).
89. Прудников Я. В. Поняття та види засобів вчинення злочину. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 189–199.
90. Пудовочкин Ю. Е. Уголовно-правовая борьба с вовлечением несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий: проблемы квалификации и профилактики. Ставрополь, 2000. 217 с.
91. Пушкар О. А. Поняття змішаної форми вини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 93–96.
92. Рудковська М. Р. Значення об'єктивної сторони складу злочину для характеристики суспільної небезпеки діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 334–342.
93. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та особлива частини: навч. посіб.. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 310 с.
94. Сарнавський О. Родовий об'єкт злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 86–91.
95. Семенюк О. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10. С. 36–43.
96. Словник української мови: в 11 т. – Т. 4, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/klasyfikacija> (дата звернення: 21.03.2021).

97. Соболь О. І. Класифікація злочинів та питання формування кримінального проступку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 358–367.
98. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Выща школа (изд-во при ХГУ), 1988. 198 с.
99. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. Харків : Українська юридична академія, 1994. 80 с.
100. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 126–143.
101. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину як обов'язкові ознаки вчинення об'єктивної сторони складу злочину. *Національний вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Т. 2. Вип. 53. С. 82–87.
102. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину: поняття та значення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2016. Т. 3. № 6. С. 88–90.
103. Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения. Москва : Юрид. лит., 1980. 152 с.
104. Тер-Акопов А. А. О правовых аспектах психической активности и психологической безопасности человека. *Государство и право*. 1993. № 4. С. 88–97.
105. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 420 с.
106. Тихонова О. В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 2. С. 244–251.
107. Товмазова Є. М. Об'єкт кримінально-правової охорони неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей. *Держава та регіони. Серія Право*. 2014. № 1 (43). С. 105–110.

108. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. Навроцького В. О. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
109. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 28 травня 2015 р., судова справа № 5–25кс15. (дата звернення: 21.09.2019).
110. Федорак Л. М. Зміст ступеню тяжкості вчиненого злочину. Судова влада України. 2018. URL: <https://gr.pl.court.gov.ua/sud1605/presentation/4/435099/> (дата звернення: 21.03.2021)
111. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. №№ 40–44, Ст. 356
112. Чернозуб Л. В. Діяння в складі злочину ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2013. Вип. 20. С. 85–91.
113. Шишов О. Ф. Преступление и административный проступок / Шишов О. Ф. Москва : МВССО СССР Всесоюзный юридический заочный институт, 1967. 66 с.
114. Ackerman J. R., Pickering S. Zanim będzie za późno: przemoc i kontrola w rodzinie. Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002. 190 s.
115. Andrejew I. Kwalifikacja prawna czynu przestępnego. Warszawa : Wydaw. Prawnicze, 1987. 73 s.
116. Andrejew I. Polskie prawo karne w zarysie. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. 513 s.
117. Andriejew I. Polskie prawo karne. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970. 449 s.
118. Banasik K. Społeczna szkodliwość czynu. *Państwo i Społeczeństwo*. 2005. № 4. S. 87–91.
119. Barczak-Oplustil A. Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. *Czasopismo Prawa karnego i nauk penalnych*. 2005. Z. 2. S. 79–96.

120. Bogacki P. Wypadek mniejszej wagi jako typ uprzywilejowany przestępstwa rozboju. *Monitor Prawniczy*. 2014. № 16. S. 851–852.
121. Bojarski M. Prawo karne materialne: czesc ogólna i szczególna / M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz ; pod redakcjn Marka Bojarskiego. Warszawa : LexisNexis, 2004. 536 s.
122. Bojarski T. Odmiany podstawowych typów przestępstw w polskim prawie karnym. Warszawa : Wydaw. Prawnicze, 1982. 215 s.
123. Bojarski T. Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej. Wyd. 1. Warszawa : LexisNexis, 2002. 296 s.
124. Buchała K. Glosa do wyroku z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96. *Państwo i Prawo*. 1997. № 9. S. 111–114.
125. Buchała K. Prawo karne materialne. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. 719 s.
126. Buchała K., Zoll A. Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Kraków : Kantor Wydaw. Zakamycze, 1998. 657 s.
127. Cieślak M. Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995. 493 s.
128. Daszkiewicz K. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz. Warszawa : C. H. BECK, 2000. 440 s.
129. Daszkiewicz K. Motyw przestępstwa. *Palestra*. 1961. № 9 (45). S. 60–72
130. Dąbrowska-Kardas M. Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej Kodeksu karnego. Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2012. 332 s.
131. Dębski R. Uwagi o przedmiocie ochrony prawnokarnej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Seria I*. 1973. S. 29–43.
132. Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I – Raport z badańogólnopolskich, Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, listopad 2010.

133. Filar M. Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym. CPKiNP, 2002. Z. 2. 25 s.
134. Frankowski S. Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce, Warszawa : Wydawn. Prawnicze, 1970. 195 s.
135. Gardocki L. Pojęcie przestępstwa i podziały przestępstw w polskim prawie karnym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2013. Sectio G. S. 29–40.
136. Gardocki L. Prawo karne. 20 wydanie. Warszawa : C. H. BECK, 2017. 361 s.
137. Gardocki L. Prawo karne. Warszawa : C. H. BECK, 2000. 327 s.
138. Gierowski J. K., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Najda M. Psychologia w postępowaniu karnym. Warszawa : LexisNexis, 2010. 560 s.
139. Giezek J. Formy stadialne popełnienia czynu zabronionego w polskim prawie karnym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2013. Sectio G. S. 41–57.
140. Góral R. Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Wyd. 4. Warszawa : Wydaw. Zrzeszenia Prawników Polskich, 2005. 654 s.
141. Gruszecka D. Pojęcie dobra prawnego w prawie karnym. *Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych WPAiE UW*. 2008. S. 135–155.
142. Grzegorzczak T. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz. Warszawa : Wydawnictwo Prawnicze «Lex», 2008. 1473 s.
143. Grześkowiak A. Prawo karne: wydanie 2 poprawione i uzupełnione / A. Grzeskowiak, F. Ciepły i in.; redaktor A. Grzeskowiak. Warszawa : Wydawnictwo C. H. BECK, 2009. 407 s.
144. Grześkowiak A.(red.), Wiak K. (red.) Prawo karne. Wydanie 6. Warszawa : C. H. BECK, 2017. 437 s.
145. Gubiński A. Zasady prawa karnego. Warszawa : Państwowe Wydaw. Naukowe, 1975. 271 s.
146. Hajduk T. Wypadki przestępstw mniejszej wagi. *Prokuratura i Prawo*. 2002. № 5. S. 51–64.

147. Halas R. [w:] Grzeskowiak A. (red.) Prawo karne. Wydanie 3. Warszawa: C. H. BECK, 2011. 414 s.
148. Hryniewicz E. Przepęstwa abstrakcyjnego konkretnego narażenia na niebezpieczeństwo: monografie prawnicze. Warszawa : C.H. BECK, 2012. 325 s.
149. Jankowska-Prochot I. Definicja przepęstwa i jego klasyfikacja w polskim oraz irlandzkim prawie karnym. *Prokuratura i Prawo*. 2018. № 10. S. 29–46.
150. Kala D., Klubińska M. Przedawnienie przepęstw prywatnoskargowych – uwagi materialne i procesowe. *Themis Polska Nova*. 2013. № 2. S. 74–94.
151. Kodeks cywilny: Ustawa z dnia z 23 kwietnia 1964 r. Kancelaria Sejmu. 1964. Nr 16. Poz. 93. 242 s.
152. Kodeks karny. Część szczególna: komentarze / redakcja naukowa Wróbel W., Zoll A. Warszawa : Wolters Kluwer, 2017. Wydanie 5. Tom 2. 967 s.
153. Kodeks karny. Komentarze / Sobolewski K., Laniewski A. Lwow : Lwowska drukarnia nowoczesna, 1932. 226 s.
154. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kancelaria Sejmu. 1997. Nr 88. Poz. 553. 135 s.
155. Kodeks karny: Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Dziennik Ustawa Nr 13. Poz. 94. S. 125–148.
156. Kodeks postępowania karnego: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kancelaria Sejmu. 1997. Nr 89. Poz. 555. 294 s.
157. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia: Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kancelaria Sejmu. 2001. Nr 106. Poz. 1148. 58 s.
158. Kodeks wykroczeń: Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kancelaria Sejmu. 1971. Nr 12. Poz. 114. 51 s.
159. Kolendowska-Matejczuk M., Vacher V. Węzłowe problemy prawa wykroczeń. Czy potrzebna jest reforma? Warszawa : Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 2016. 207 s.

160. Konieczny J. Podmiot czynu zabronionego a podmiot odpowiedzialności karnej. *Czasopismo Prawa karnego i nauk penalnych*. 2009. Z. 3. S. 65–73.
161. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Stambuł, 1 maja 2011 r., Dz. U. z 2015 r. Poz. 961.
162. Kowalski S. Podmiot przestępstwa z art. 218 kodeksu karnego. *Prokuratura i Prawo*. 2011. № 2. S. 69–79.
163. Królikowski M., Zawłocki R. Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 32–116. Tom 2. Wydanie 3. Warszawa : C.H. BECK, 2015. 840 s.
164. Lewczyk P. Wypadek mniejszej wagi w polskim kodeksie karnym (uwagi de lege lata i postulaty de lege ferenda). *Prokuratura i Prawo*. 2008. № 7–8. S. 28–38.
165. Makarewicz J. Kodeks karny. Komentarz. Lwów : Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, 1938. 697 s.
166. Malinowski A., Lewandowski S., Machińska H., Petzel J. Logika dla prawników / pod redakcją A. Malinowski. Wydanie 7. Warszawa : LexisNexis, 2012. 319 s.
167. Marek A. Kodeks karny. Komentarz. Warszawa: Wolters Kluwer, 2005. 734 s.
168. Marek A. Prawo karne w pytaniach i odpowiedziach. Warszawa : Towarzystwo Naukowe Organizacji I, 2003. 361 s.
169. Marek A. Prawo karne. Warszawa : C. H. BECK, 2006. 715 s.
170. Młyński J. Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych. *Studia Socialia Cracoviensia*. 2012. t. 4. № 2 (7). 143 s.
171. Mozgawa M. Prawo karne materialne. Część ogólna. 5 wydanie. Warszawa : Wolters Kluwer, 2020. 632 s.
172. Mucha D. Przestępstwo paserstwa jako wypadek mniejszej wagi. *Ius Novum*. 2009. № 4. S. 77–84.

173. Nawrocki M. Przesłępstwa kierunkowe a zamiar niby-ewentualny. *Prokuratura i Prawo*. 2012. № 5. S. 41–51.
174. Nawrocki M. Strona podmiotowa przestępstwa kierunkowego. *Ius Novum*. 2017. № 3. S. 163–181.
175. Odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary: Ustawa z dnia 28 października 2002 r. Kancelaria Sejmu. 2002. Nr 197. Poz. 1661. 15 s.
176. Palczewska A. Nauka o przestępstwie. Prawo karne – notatki. Warszawa, 2010. 25 s.
177. Papież J., Płukis A. Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1998. 508 s.
178. Plebanek E. Wypadek mniejszej wagi – kilka uwag na temat charakteru instytucji. *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*. 2011. № 1. S. 81–98.
179. Pływaczewski E. (wspólnie z A. Grześkowiak, A. Markiem, D. Gajdus) Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki / red. A. Marek, Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. 471 s.
180. Pospiszyl I. Przemoc w rodzinie. Warszawa : WSiP, 1994. 276 s.
181. Pospiszyl I. Razem przeciw przemocy. Warszawa : Zak, 1999. 240 s.
182. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 sierpnia 2008 r., V KK 257/08 (LEX nr 449083).
183. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia z dnia 13 października 2004 r. V KK 216/04., (LEX nr 126719).
184. Rodzynkiewicz M. Próba analizy prawnokarnej konstrukcji umyślności. *Rych Prawniczy. Ekonomiczny I Socjologiczny*. 1990. Z. 3–4. S. 71–88.
185. Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewskiego. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958–1969. t. I–XI. URL: <http://sjpd.pwn.pl/haslo/klasyfikacja/> (дата звернення: 21.03.2021).
186. Stefanska B. Wypadek mniejszej wagi w polskim prawie karnym. *Ius Novum*. 2017. № 1. S. 48–63.

187. Stefański R. A. Przestępstwo publicznego nawoływania do popełnienia przestępstwa (art. 255 k.k.). *Prokuratura i Prawo*. 2006. № 1. S. 7–25.
188. Śliwiński S. Polskie prawo karne materialne. Część ogólna. Warszawa : Gebethner i Wolff, 1946. 617 s.
189. Śrubka M. Formy popełnienia przestępstwa. Legionowo : Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, 2015. 16 s.
190. Świda W. Prawo karne. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. 694 s.
191. Świecki D. Wina w prawie karnym materialnym i procesowym. *Prokuratura i Prawo*. 2009. № 11–12. S. 5–15.
192. Tarapata S. Przedmiot czynności wykonawczej przedmiot służący do popełnienia przestępstwa. *Czasopismo Prawa karnego i nauk penalnych*. 2009. Z. 3. S. 131–148.
193. Trocha O. Przedawnienie karalności przestępstw seksualnych popełnionych na szkodę małoletniego. *Dziecko krzywdzone*. 2010. № 4 (33). S. 47–52.
194. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 2005 r., I KZP 34/05 (OSNKW 2006, nr 1, poz. 2).
195. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 35/08. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/I%20KZP%2035-08.pdf>
196. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2008 r., I KZP 20/08 (OSNKW 2008, nr 11, poz. 88).
197. Uzasadnienie do Projektu Kodeksu Karnego / Komisja ds. Reformy Prawa Karnego. Warszawa : Wydaw. Presspublica, 1994. 102 s.
198. Warylewski J. Prawo karne. Część ogólna, Warszawa : Lexis Nexis 2005, 540 s.
199. Waszczyński J. Jeszcze w sprawie zamiaru ewentualnego. *Palestra*. 1977. № 21/5 (233). S. 69–78.
200. Wąsek A. Kodeks karny. Komentarz. t. I. Gdańsk: Arche, 1999. 402 s.

201. Wilk L., Dukiet-Nagórska T. (red.) Prawo karne. Część szczególna i wojskowa. Warszawa : Wolters Kluwer, 2014. 577 s.
202. Wilk L., Królikowski M. (red.) Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Art. 222–316. Warszawa : C.H. BECK, 2013. tom II. 1015 s.
203. Wolter W. Nauka o przestępstwie. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 364 s.
204. Wolter W. Uprzywilejowane typy przestępstw. *Państwo i Prawo*. 1976. № 1–2. S. 105–111.
205. Wolter W. Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna. Kraków : Leon Frommer, 1933. 183 s.
206. Wróbel W. Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz. Kraków : Krakowski instytut prawa karnego, 2015. 1064 s.
207. Wróbel W., Zoll A. Polskie prawo karne. Część ogólna. Wyd. I. Kraków : Znak, 2010. 696 s.
208. Wróblewska A. Część ogólna kodeksu karnego. Piła : Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile, 2013. 78 s.
209. Wróblewski B. Przedmiot przestępstwa, zamachu i ochrony w prawie karnem, Wilno : Zorza, 1939. 32 s.
210. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 grudnia 2002 r., II AKa 428/02 (Apel.-Gda. 2003, nr 2, poz. 137).
211. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 17 kwietnia 2007 r., II Aka/2007 (LEX nr 314605).
212. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 listopada 2015 r., II AKa 344/15 (LEX nr 2031178).
213. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2005 r., II AKa 455/04 (Prok. Pr. – wkł. 2006. Nr 1. poz. 21).
214. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 sierpnia 2004 r., II AKa 234/04 (Prok. i Pr. – wkł. 2005, nr 7–8, poz. 30).
215. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 20 czerwca 2000 r., II AKa 99/00 (KZS 2000. nr 7–8. poz. 39).

216. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 30 marca 2005 r., II AKa 50/05 (KZS 2005, z. 5, poz. 33).
217. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Wrocławiu z dnia 29 września 2010 r., II AKa 270/10 (LEX nr 621279).
218. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 1997 r., V KKN 4/97 (OSNKW 1998, nr 3–4, poz. 17).
219. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 1980 r., V KRN 338/80 (OSNPG 1981, nr 5, poz. 50).
220. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 października 1996 r., V KKN 79/96 (OSNKW 1997, z. 3–4, poz. 27).
221. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r. K 18/03
URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20042432442/T/D20042442TK.pdf> (дата звернення: 21.03.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Лутчин В.І. Поняття, зміст, та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. №38. Том 2. С. 56-68.
2. Лутчин В.І. Об'єкт класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 5. С. 78-82.
3. Лутчин В.І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 6. С. 112-118.
4. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень в кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №2. С. 52-57.
5. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 144–152.
6. Лутчин В.І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки у кримінальному праві України та Республіки Польща. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С. 292-299.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лутчин В.І. Сутність та поняття кримінального проступку. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лют. 2018 р.). Львів. 2018. С. 144-146.

8. Лутчин В.І. Поняття кримінального правопорушення. *Одеські юридичні читання*: наукові конференції Одеської школи права (м. Одеса, 9 лист. 2018 р.). Одеса. 2018. С. 115-117.

9. Лутчин В.І. Класифікація насильницьких кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *New challenges of legal science in Ukraine and EU countries: international scientific and practical conference* (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 315-318.

10. Лутчин В.І. Класифікація цілеспрямованих кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща та України. *Systematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world: international scientific and practical conference* (Arad, Romania, December 27–28, 2019). Arad. 2019. С. 78-82.

11. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень за кримінальним правом Республіки Польща в залежності від шкоди чи небезпеки яка завдається правовому благу. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–7 лют. 2020 р.). Львів. 2020. С. 134-136.

12. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень за ознаками безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення у кримінальному праві України та Республіки Польща. *П'яті таврійські юридичні наукові читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ. 2020. С. 154-157.

13. Лутчин В.І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща в залежності від форми кримінального провадження. *Сучасне право в епоху соціальних змін: матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 лютого 2021 р.). Київ. 2021. С. 317-319.

Додаток Б

Вплив законодавчої класифікації кримінальних правопорушень на інститути загальної частини кримінального права

Кримінальний кодекс України	Кримінальний кодекс Республіки Польща
– <i>інститут про кримінальну відповідальність;</i>	– <i>інститут принципів кримінальної відповідальності;</i>
– <i>інститут кримінального правопорушення;</i>	– <i>інститут форм вчинення кримінального правопорушення;</i>
– <i>інститут співучасті у кримінальному правопорушенні;</i>	– <i>інститут давності;</i>
– <i>інститут звільнення від покарання та його відбуття;</i>	– <i>інститут принципів обчислення покарання і кримінальних мір;</i>
– <i>інститут судимості;</i>	– <i>інститут повторності кримінальних правопорушень.</i>
– <i>інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;</i>	
– <i>інститут кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб.</i>	

Додаток В**Змішані кримінальні правопорушення у Кримінальному кодексові України**

Змішаним є кримінальне правопорушення одного виду, основний склад якого є кримінальним проступком, а кваліфікований (у випадках наявності і особливо кваліфікований) склад є злочином.

- ст. 126 КК України (Побої і мордування);
- ст. 129 КК України (Погроза вбивством);
- ст. 134 КК України (Незаконне проведення абортів або стерилізації);
- ст. 139 КК України (Ненадання допомоги хворому медичним працівником);
- ст. 144 КК України (Насильницьке донорство);
- ст. 150 КК України (Експлуатація дітей);
- ст. 154 КК України (Примушування до вступу в статевий зв'язок);
- ст. 159–1 КК України (Порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму);
- ст. 162 КК України (Порушення недоторканності житла);
- ст. 163 КК України (Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер);
- ст. 168 КК України (Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння));
- ст. 172 КК України (Грубе порушення законодавства про працю);
- ст. 175 КК України (Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат);
- ст. 182 КК України (Порушення недоторканності приватного життя);
- ст. 183 КК України (Порушення права на отримання освіти);
- ст. 185 КК України (Крадіжка);
- ст. 188–1 КК України (Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання);
- ст. 190 КК України (Шахрайство);

- ст. 197–1 КК України (Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво);
- ст. 209–1 КК України (Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення);
- ст. 213 КК України (Порушення порядку здійснення заготівлі металобрухту та операцій з металобрухтом);
- ст. 216 КК України (Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок);
- ст. 239–1 КК України (Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель);
- ст. 239–2 КК України (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах);
- ст. 248 КК України (Незаконне полювання);
- ст. 249 КК України (Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом);
- ст. 252 КК України (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду);
- ст. 253 КК України (Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля);
- ст. 254 КК України (Без господарське використання земель);
- ст. 268 КК України (Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини);
- ст. 271 КК України (Порушення вимог законодавства про охорону праці);
- ст. 272 КК України (Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою);

- ст. 275 КК України (Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд);
- ст. 276 КК України (Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту);
- ст. 279 КК України (Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства);
- ст. 280 КК України (Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків);
- ст. 281 КК України (Порушення правил повітряних польотів);
- ст. 282 КК України (Порушення правил використання повітряного простору);
- ст. 283 КК України (Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда);
- ст. 296 КК України (Хуліганство);
- ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини);
- ст. 298–1 КК України (Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду)
- ст. 299 КК України (Жорстоке поводження з тваринами);
- ст. 302 КК України (Створення або утримання місць розпусти і звідництва);
- ст. 309 КК України (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту);
- ст. 310 КК України (Посів або вирощування снотворного маку чи конопель);
- ст. 311 КК України (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів);

- ст. 319 КК України (Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин);
- ст. 323 КК України (Спонування неповнолітніх до застосування допінгу);
- ст. 342 КК України (Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб);
- ст. 350 КК України (Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок);
- ст. 353 КК України (Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи);
- ст. 355 КК України (Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань);
- ст. 357 КК України (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження);
- ст. 358 КК України (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів);
- ст. 360 КК України (Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі);
- ст. 366–2 КК України (Декларування недостовірної інформації);
- ст. 371 КК України (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою);
- ст. 381 КК України (Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист);
- ст. 384 КК України (Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу);

- ст. 400–1 КК України (Представництво в суді без повноважень);
- ст. 412 КК України (Необережне знищення або пошкодження військового майна);
- ст. 435 КК України (Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею).

Додаток Г

Однорідні кримінальні правопорушення, які є кримінальними проступками у Кримінальному кодексі України

Однорідним є кримінальне правопорушення одного виду в якому основний і кваліфікований (у випадках наявності і особливо кваліфікований) склад є кримінальним проступком або злочином.

- ст. 125 КК України (Умисне легке тілесне ушкодження);
- ст. 132 КК України (Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби);
- ст. 164 КК України (Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей)
- ст. 165 КК України (Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків);
- ст. 171 КК України (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів);
- ст. 173 КК України (Грубе порушення угоди про працю);
- ст. 174 КК України (Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку);
- ст. 184 КК України (Порушення права на безоплатну медичну допомогу);
- ст. 192 КК України (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою);
- ст. 193 КК України (Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї);
- ст. 195 КК України (Погроза знищення майна);
- ст. 232 КК України (Розголошення комерційної або банківської таємниці);
- ст. 247 КК України (Порушення законодавства про захист рослин);
- ст. 284 КК України (Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха);

- ст. 285 КК України (Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден);
- ст. 286–1 КК України (Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції);
- ст. 290 КК України (Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу);
- ст. 293 КК України (Групове порушення громадського порядку);
- ст. 295 КК України (Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку);
- ст. 335 КК України (Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу);
- ст. 337 КК України (Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів);
- ст. 339 КК України (Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні);
- ст. 343 КК України (Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця);
- ст. 351 КК України (Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради);
- ст. 351–1 КК України (Перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати);
- ст. 352–2 КК України (Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України);
- ст. 356 КК України (Самоправство);
- ст. 366–3 КК України (Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування);

- ст. 385 КК України (Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків);
- ст. 386 КК України (Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку);
- ст. 387 КК України (Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування);
- ст. 389 КК України (Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі);
- ст. 389–1 КК України (Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості);
- ст. 390–1 КК України (Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників);
- ст. 395 КК України (Порушення правил адміністративного нагляду);
- ст. 397 КК України (Втручання в діяльність захисника чи представника особи);
- ст. 445 КК України (Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала).